

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav politologie

Kaliningradská oblast jako „pilotní region“
ve vztahu Evropské unie a Ruska

Diplomová práce

Petr PIRUNČÍK

vedoucí práce: PhDr. Emil Voráček, DrSc.

Obor: politologie-rusistika

Praha 2008

rohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů.

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized first name and a last name.

raha, 1. května 2008.

ímto bych chtěl poděkovat vedoucímu diplomové práce, panu PhDr. Emilu Voráčkovi, DrSc., za
pělivost a cenné připomínky.

Obsah

vod.....	3
Kaliningradská oblast jako ruská exkláva?.....	8
Administrativní uspořádání Kaliningradské oblasti.....	10
Sociální situace v Kaliningradské oblasti.....	11
3.1. Vojenský význam Kaliningradské oblasti a sociální problémy spojené s post-studenoválečnou transformací.....	12
3.2. Migrace do Kaliningradské oblasti.....	15
3.3. Ekologie v Kaliningradské oblasti jako jedno z hlavních témat mezinárodní spolupráce.....	16
Kaliningradská oblast jako téma ekonomické.....	18
4.1. Postavení Kaliningradské oblasti v mezinárodním obchodě.....	22
4.2. Těsná provázanost Kaliningradské oblasti s Ruskem.....	24
4.3. Speciální ekonomická zóna v Kaliningradské oblasti.....	30
4.3.1. Praxe Speciální ekonomické zóny v Kaliningradské oblasti.....	32
4.3.2. Problémy SEZ.....	34
4.4. Investování v Kaliningradské oblasti a problémy při investičních aktivitách.....	36
4.4.1. Praktické problémy při investování – případová studie firmy Brisk Ozersk.....	38
4.5. Ekonomické důsledky rozšíření EU a vstupu Ruska do WTO.....	41
4.5.1. Rozšíření EU.....	41
4.5.2. Vstup Ruska do WTO.....	42
4.6. Dopravní komplex jako stěžejní složka hospodářství Kaliningradské oblasti.....	44
4.6.1. Problémy přepravy zboží spojené se specifickou polohou Kaliningradské oblasti....	47
4.7. Budoucnost Speciální ekonomické zóny.....	50
4.7.1. Ruský Hongkong?.....	52

Kaliningradská oblast jako téma politicko-diplomatické.....	54
5.1. Moskva.....	54
5.2. Kaliningradská autonomní správa.....	59
5.3. Evropská unie.....	64
5.3.1. Normativní základy evropsko-ruského partnerství.....	65
5.3.2. Severní dimenze.....	69
5.3.3. Evropská unie a Kaliningrad.....	71
5.4. Polsko a Litva.....	75
5.4.1. Tranzit mezi Oblastí a Ruskem.....	78
5.5. Německo.....	86
Budoucnost Kaliningradské oblasti.....	90
6.1. Oblast jako „pilotní region“.....	91
.....	97
.....	101
.....	102
.....	105

Úvod

Tato práce si klade za cíl především shrnout a stručně zhodnotit pozici Kaliningradské oblasti¹ jakožto ruské oblasti uprostřed Evropské unie. Jde o region, který je od samotného („velkého“) Ruska vzdálen nejméně 368 km a je unikátním hned z několika ohledů. Zaprvé, díky historické úloze vojenské výspy SSSR má obyvatelstvo Oblasti výjimečnou socioekonomickou, národnostní i věkovou strukturu, jež zakládá specifické politické a ekonomické klima v regionu. Zadruhé, vzhledem ke své poloze se z Oblasti stává multilaterální problém. Ruská strana se v žádném případě nechce vzdát suverénní moci nad strategickým regionem a ačkoli přistupuje k Oblasti primárně jako k naprosto integrální součásti Ruské federace, na „velkém Rusku“ závislé, uvědomuje si její geopoliticky zcela exkluzivní pozici a pojímá Kaliningradskou oblast jako výzvu ve „strategickém partnerství“ s EU. Evropská unie si na druhé straně uvědomuje, že problémy, které přímo či nepřímo souvisejí s tím, že Kaliningrad představuje nestabilní oblast ze všech stran obklopenou členskými státy EU, se významně dotýkají také jejích strategických zájmů.

Z tohoto důvodu tedy jak Rusko, tak EU přijímají Kaliningradskou oblast jako „pilotní region“ ve vzájemných vztazích. V době, kdy rusko-evropský dialog se točí téměř výlučně kolem energetických a ryze obchodních témat se tak aplikovaný diplomatický přístup ke kaliningradské problematice stává i impulsem k aktivizaci a konkretizaci vzájemné vnější politiky. V době maximální aktuálnosti, tedy po roce 2000 až do doby těsně před rozšířením EU v roce 2004 se tematika Kaliningradu stala jedním z nejdůležitějších témat společných evropsko-ruských setkání. Důraz na kaliningradské téma díky relativně hladce zvládnutému vstupu Polska a Litvy do EU a jisté stabilizaci situace polevil. Kaliningradská oblast je dnes vnímána jako úspěšně aplikovaná diplomatická a politická spolupráce mezi Evropskou unií a Ruskou federací. V kontextu kaliningradské otázky byla tato spolupráce označena za „strategické partnerství“. Co to však znamená? A v čem spočívá jedinečnost Kaliningradské oblasti a co se skrývá pod Ruskem i Unií deklarovaným a obecně přijímaným pojmem „pilotní region“?

Práce vychází ze skutečnosti, že jedinečné problémy, jež trápí obyvatele Kaliningradu a jež jen zčásti souvisejí s procesem evropské integrace, není s to regionální kaliningradská

¹ V následujícím textu budu užívat termínu „Oblast“, jak se objevuje u některých ruských autorů a na oficiálních webových stránkách autonomní kaliningradské správy, a také pouze praktické „Kaliningrad“, aniž by se jakkoli změnil význam pojmu „Kaliningradská oblast“. Všechny tři termíny označují ruské území podléhající autonomní správě se sídlem ve městě Kaliningrad (dříve Königsberg, česky Královec, latinsky Regiomontium, polsky Królewiec, litevsky Karaliaučius), které se tak stává přirozeným centrem uvažovaného regionu.

vláda, avšak ani federální moskevská vláda, sama uspokojivě zvládnout. Za této situace je zapotřebí mnohostranného a strategicky motivovaného přístupu hned několika aktérů. Mým primárním úkolem bude proto pokusit se o výčet těchto suverénních aktérů, kteří se podílejí na řešení v práci naznačených kaliningradských problémů a kteří tak přímo ovlivňují budoucnost Oblasti. Budu usilovat především o to, podat základní zhodnocení pozice Kaliningradské oblasti v synchronním politickém prostředí a upozornit také na dynamiku proměny této pozice. Ono sousloví „pilotní region“, s Kaliningradem často spojované, se dostává do stále širšího obecného povědomí. Bude proto mým samozřejmým úkolem naznačit atributy a specifika, jež se ke konceptu pilotního regionu váží. To není možné bez toho, aniž bych představil konkrétní „kulisy“ zvláštní kaliningradské situace.

V zahraničí existuje podobných syntetických prací věnovaných tomuto tématu velké množství a tematika přestává být jen akademickou záležitostí a stává se významným politicko-diplomatickým předmětem, který udává, tak jako v případě koncepce pilotního regionu, jistý (široce pochopený) ideologický směr politice Ruska i států EU. Hlavně v době mezi lety 2001 a 2004 bylo téma Kaliningradské oblasti a její adaptace na změněnou geopolitickou situaci diskutováno velmi intenzivně a stalo se předmětem výzkumu renomovaných vědců, vědeckých skupin a institucí. Bez nadsázky přelomovou se v souvislosti s etablováním kaliningradské problematiky do širokého vědeckého diskurzu stala práce ruské ekonomky Natalie Smorodinské „Калининградский эксклав: перспектива трансформации в пилотный регион“,² která pro odbornou veřejnost specifikovala termín „pilotní region“, jež byl do té doby v souvislosti s Kaliningradskou oblastí používán hlavně politiky.

Ekonomický charakter práce a její metodiky byl podnětem pro další výzkum, z jehož výsledků jsou vysoce hodnoceny analýzy mladého ruského ekonoma a politologa Jevgenije Vinokurova.³ Vinokurov, který tematice Kaliningradské oblasti a její adaptace na tržní prostředí věnoval svou disertační práci, je ostatně zřejmě nejdůležitějším aktuálním odborníkem v této oblasti. Tématu se věnuje konzistentně a dlouhodobě také proto, že sám z Kaliningradu pochází. Hlavním přínosem jeho prací bylo pro mě to, že jeho zájem neopadl poté, co se relativně napjatá situace ohledně toho „co s Kaliningradem bude“ stabilizovala a většina odborníků přesunula své bádání na jiné téma. Vinokurovovy práce jsou tedy cenné hlavně pro svoji aktuálnost, spojenou se systematičností a spíše ekonomickým pohledem.

² Smorodinskaja, N. S. (2002).

³ Viz soupis jeho prací v seznamu literatury.

Spíše politologické dimenzi problému se věnují práce ruských autorů působících většinou v zahraničí Arkadije Moshese (Аркадий Момес, jenž působil také v řadě ruských státních institucí a komisí, které se podílely na formování praktické moskevské politiky směrem k Oblasti), Alexandra Sergounina (Александр Сергунин) a Sergeje Huismana. Kaliningradská problematika je silně diskutovaná také ve finském odborném prostředí, kde kromě dvou zmiňovaných ruských autorů působí řada vědců (Fairlie, Haukkala, Aalto aj.), kteří se tematice Kaliningradu systematicky věnují. Cenná je například práce Lyndelle Fairlie „Kaliningrad Borders in Regional Kontext“,⁴ která představuje velmi obsáhlou a hlubokou, byť do značné míry dobově omezenou analýzu problému tranzitu mezi Oblastí a Ruskem, jeho formování a vývoje. Všechny tyto texty však spadají právě do období let 2001-2004, tedy do doby abnormálního odborného i laického zájmu o ruskou enklávu při Baltském moři.

V českém prostředí výraznější debata o Kaliningradu však (ani tehdy) nenastala. Přestože v seznamu literatury uvádím některé práce publikované v českém akademickém prostředí, jde v naprosté většině o texty, které se tématu věnují jen velice okrajově. Výjimkou mohou být příspěvky Raimunda Lopaty,⁵ jež sice byly publikovány v době největšího zájmu o problematiku Kaliningradu, tedy v letech 2001-2002, avšak širší ohlas v odborném prostředí nevyvolaly a zůstávají tak osamoceným a z dnešního pohledu neaktuálním pokusem přiblížit problematiku českému čtenáři. Jak bylo zmíněno, v zahraničním odborném prostředí jsou tématu Kaliningradské oblasti věnovány desítky knih, publikací, policy papers apod. Oproti tomu jisté vakuum v české odborné literatuře bylo částečně také mojí pohnutkou ke snaze pokusit se podat nevyhnutelně omezenou sondu do ne příliš přehledné situace kolem Kaliningradské oblasti a způsobů přístupu k řešení její budoucnosti.

Co se metodiky týče, vycházím přitom zejména ze zdrojů volně dostupných v elektronické podobě. Činím tak ze dvou hlavních důvodů: Předně, jak už bylo řečeno, téma Kaliningradské oblasti se v českém akademickém (avšak ani mediálním a publicistickém) prostředí příliš nezabydlelo, a zahraniční práce v elektronické podobě jsou proto téměř jediným pro českého studenta dostupným zdrojem informací o subjektu zkoumání. Druhý důvod spočívá v tom, že tematika, o které jsem se rozhodl psát, je svou aktuálností výjimečná a politicky a vědecky relevantní se stala teprve před krátkou dobou, a elektronické publikace svým charakterem vycházejí (na rozdíl a v nesporné výhodě oproti běžným, tištěným knihám) této aktuálnosti vstříc. Většina použitých zdrojů má navíc ekvivalent v podobě knihy, článku či příspěvku ve sborníku. Používám přitom jak primární zdroje (většinou se jedná o

⁴ Viz Fairlie, L. (2001).

⁵ Viz Lopata, R. (2002).

dokumenty ruské vlády či EU, zákony, statistická data, novinové a časopisecké články apod.), tak i zdroje sekundární, od jejichž následně zpracovávané analýzy si slibují alespoň hrubě načrtnutý obraz jedinečných přístupů k problematice kaliningradské otázky a nejdůležitějších momentů v jejím řešení.

V textu samotném se prolínají dva přístupy ve zkoumání sociální skutečnosti, které tím rozdělují práci do dvou částečně se překrývajících částí. Složky, ve které se výsledná práce hypoteticky rozpadá, však nejsou jasně ohraničeny a netvoří alternativy celkových „obrazu skutečnosti“. Je proto nevyhnutelné (a v případě Kaliningradské oblasti to platí obzvláště) považovat dva metodické přístupy v popisu kaliningradské situace za doplňující se, partikulární (postihující jen výsek situace) a vnitřně provázané. Při zkoumání kaliningradské problematiky jsem tedy použil jednak přístup ekonomický, jednak politologický. V případě prvního jsem se snažil vycházet ze statistických a dalších empirických údajů, sekundárních ekonomických analýz a syntetických prací, na jejichž zpracování jsem následně uplatnil základní ekonomické metody a nástroje.

Vždy jsem však usiloval o to, maximálně zohlednit širší politicko-diplomatickou situaci a učinit tak ryze ekonomické prameny relevantními a přínosnými pro hlavní politologický záměr práce. Ekonomická analýza se tedy týká zejména makroekonomických ukazatelů výkonu kaliningradského hospodářství, na které se snažím uplatnit metody komparace, a to jak regionální (tedy mezi podstatnými ekonomickými celky – státy – v uvažovaném regionu), tak i časové (sledování trendů vývoje s pokusem o predikci). Druhá, politologická metoda je využita při formování hlavní části práce a soustřeďuje se na pojetí Kaliningradské oblasti jako předmětu ruské i mezinárodní politiky a diplomacie. Již z názvu práce je zřejmé, že se Oblast stala význačným faktorem v rozhodování několika státních útvarů a mezinárodních organizací, formuje tedy jejich politiku a způsob jednání a zároveň (a to je v případě Kaliningradu velice podstatné) ovlivňuje vztahy mezi těmito subjekty navzájem. Každý z těchto subjektů má jednak cíle své vlastní, které nutně formují obraz a vnímání partnerů (konkurentů), jednak si pak každý z nich osobuje právo (a snad i povinnost) podílet se na formování kaliningradské budoucnosti. Obraz Kaliningradu a jeho vývoje je však i v zde u každého aktéra rozdílný. A právě přiblížení koncepcí jednotlivých aktérů tvoří jádro politologické složky textu.

Práce je rozdělena do tří oddílů. V prvním z nich stručně zhodnotím sociální situaci v Oblasti, tak abych představil typické hospodářsko-sociální a demografické rysy Oblasti a problémy z nich plynoucí. V další části se zaměřím na ekonomický aspekt otázky, konkrétně na podobu režimu Speciální ekonomické zóny v Kaliningradské oblasti. Právě ta je totiž

jednou z hlavních devíz po dlouhou dobu zanedbávaného kaliningradského hospodářství, má však také svá negativa, jež determinují perspektivy dalšího rozvoje exportní ekonomiky. Závěrečný oddíl patří politické dimenzi kaliningradské otázky. Je jisté, že oddělení politického a ekonomického aspektu zkoumaného tématu je téměř v každé politologické studii problematické, a v případě Kaliningradu to platí dvojnásob. Ekonomika s politikou (resp. diplomacií) se zde velmi těsně prolínají a téměř všechny politické kroky mají mohutný ekonomický podtext. V této části se proto zaměřím na politicky nejrelevantnější téma (alespoň jak je vnímané ruskou stranou), jímž je problematika tranzitu osob mezi Oblastí a samotným Ruskem, jehož podmínky se významně mění v souvislosti s integrací Polska a Litvy do EU a Schengenského systému, a dále pak na hlavní nástroje politických hráčů ovlivňujících kaliningradskou budoucnost a majících na jejím rozvoji zájem.

1. Kaliningradská oblast jako ruská exkláva?

Kaliningradská oblast je region s rozlohou přes 15 100 km², na němž žije 937,3 tis. obyvatel⁶ a který je od roku 1945 součástí Ruska (resp. SSSR a nyní Ruské federace). Hned první komplikace vznikne s označením Oblasti jako ruské exklávy. Čeština na rozdíl od jiných jazyků nečiní podstatný rozdíl mezi pojmy „exkláva“ a „enkláva“, jsou pro ni víceméně zaměnitelnými synonymy.⁷ Postihnout rozdíl mezi „enklávou“ a „exklávou“ vyžaduje definici těchto termínů. Pojetí enkláv a exkláv v mezinárodním právu je velmi restriktivní a vylučuje celou řadu území, které jsou jako „enklávy“ obecně označovány. Enklávou se totiž rozumí území s vlastní státní suverenitou, které je kompletně obklopeno pouze jedním cizím státem. Nespádají sem proto území, jejichž jednu hranici tvoří mořské, event. říční pobřeží (a má tedy přístup k mezinárodním vodám) nebo které sousedí s více než jedním státem. Jako exklávu je možné označit enklávu, která je legálně odvislá od vlastního velkého státu (a nemá tedy státní suverenitu) a zároveň s ním postrádá přímé spojení (její poloha je tedy exteritoriální). Takto striktně definované pojmy jen částečně odpovídají rozmanité realitě politického prostředí, a je tedy nutné o nich uvažovat též v politologických termínech. V dalším se budu držet pojetí Jevgenije Vinokurova,⁸ k němuž tímto odkazuji. Citovaná díla obsahují také přehled dosavadních hlavních směrů ve výzkumu charakteru enkláv (Whyte, Nies, Krogh a Smaadijk aj.) a výčet současných enkláv a exkláv světa.

Obecně vzato, atributem „enklávnosti“ je poloha uvnitř „cizího“ území. Jako enkláva se tedy označuje stát či odštěpené území státu (tedy subjekt bez vlastní suverenity), který se nachází uvnitř teritoria jiného státu (a teritoriem jsou rozuměny také teritoriální vody). Příkladem takovýchto enkláv jsou například státy Lesotho, San Marino, Vatikán, některé malawské ostrovy ležící v mosambických vodách atd. Území, jež kromě hranice s jediným státem má už jen hranici, kterou tvoří mořské pobřeží, je možné označit jako „semi-enklávu“. (Přičemž jakýmsi přirozeným pravidlem je to, aby délka pobřeží nepřesáhla délku hranice s jiným státem. V opačném případě bychom totiž jako semi-enklávu mohli označit např. Kanadu či Dánsko.)

Kritériem „exklávnosti“ je oddělení území náležejícího jednomu státu jiným státem. Exklávou tedy rozumíme oddělenou část jednoho státu (tedy území bez státní suverenity), které je uzavřeno v hranicích s jiným státem, event. mezinárodními vodami. Pojem exklávy,

⁶ Údaj platný k 1.1.2007. Viz Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b): 13.

⁷ Srov. Kolektiv autorů (1993): Slovník cizích slov. Encyklopedický dům, Praha.

⁸ Vinokurov, J. (2004b) a Vinokurov, J. (2007a): 1-29.

uvažovaný v rámci entity, která má nad jejím územím státní suverenitu, je tedy analogický k pojmu nesuverénní enklávy (event. semi-enklávy), takto označované z hlediska obklopujícího státu. Většina nesuverénních enkláv je tedy zároveň exklávou. Avšak v případě, že exkláva hraničí s více než jedním státem, nelze mluvit již o enklávnosti, a takové území je možné nazvat „ryzí exklávou“.

Z těchto okolností vyvstávají v případě Kaliningradské oblasti jisté komplikace. Protože jde o součást Ruské federace, která je oddělena od ruského území dvěma jinými státy a hraničí se dvěma státy (Litvou a Polskem), je možné ji označit jako ryzí exklávu. Avšak uvědomíme-li si, že jde o ruské přímořské území uvnitř EU jakožto subjektu mezinárodního práva, můžeme Oblast chápat jako semi-enklávu/exklávu. Důvod pro takovéto pojetí přidává také skutečnost, že právě EU (resp. její legislativa) zásadně upravuje tranzitní režim zboží a osob a do její kompetence spadají podmínky, za nichž mohou obyvatelé Kaliningradu cestovat do velkého Ruska. Na druhé straně je EU stále jen mezinárodní organizací a Polsko a Litva jsou suverénní státy. Některé teorie⁹ nepovažují Kaliningradskou oblast za exklávu (příp. enklávu), ale pouze za „fragment státu“. Lingvistickou neurčitost mezi termíny „enkláva“ a „exkláva“ doprovází tedy v případě Oblasti také jistá rozpolcenost při pokusu definovat je politologicky (státověprávně). Budeme proto pro ni používat v souladu s obecným chápáním obou označení, přičemž vždy vnímáme Kaliningradskou oblast jako území, jež je odděleno od státu, který nad ním uplatňuje svrchovanou moc, územím jiného státu, a takto oddělená oblast je z pohledu Ruska jako státního suveréna izolovanou výspou existenčně (materiálně i legálně) závislou na „mateřském“ státu.

⁹ Smaadijk, viz <http://home.no.net/enklaver/exclaves.htm>.

2. Administrativní uspořádání Kaliningradské oblasti

Nejvyšším zákonodárným orgánem v rámci Kaliningradského regionu je Kaliningradská regionální дума. Tu volí obyvatelé Oblasti na období 4 let. Tvoří ji v současné době 40 poslanců, z nichž se 11 volí v jednomandátových volebních okrscích většinovým způsobem, 9 poslanců je voleno poměrným systémem ve vícemandátových volebních obvodech a zbylých dvacet je zvoleno v jediném okrsku, který tvoří celá Kaliningradská oblast. Největší politickou frakci v Oblastní dumě tvoří klub strany Jednotné Rusko (Единая Россия), zmíněný většinový volební systém ale poskytuje relativně velký prostor pro nezávislé kandidáty (jichž je polovina).¹⁰ Výkonnou moc má administrativa Kaliningradské oblasti, jejíž hlavou je gubernátor. Tím se stal 16.9.2005 poté, kdy ho jmenoval prezident Putin a schválila Kaliningradská regionální дума, Georgij Boos, byvší zástupce předsedy ruské Státní dumy a blízký přítel moskevského starosty Jurije Lužkova, a nahradil tak Vladimíra Jegorova, jenž byl ve funkci od roku 2000. Souběžně s administrativou Oblasti samostatně v regionu působí ještě administrativa Speciální ekonomické zóny (viz dále), jejíž předsedou je viceguvernér Oblasti.

Pro účely této práce je nezbytné alespoň v nejhrubších ukazatelích načrtnout situaci v Kaliningradské oblasti, a to jak z pohledu sociálně-politického, tak ekonomického a sociálního. Budu usilovat zejména o to, abych poukázal na nejpálčivější problémy a takové prvky sociální reality, jež se následně stávají objektem politického diskursu a plní tak v politickém prostředí roli dynamického prvku stále naléhavěji nutícího k maximálně konkrétní politické akci. Nejprve nastíníme problémová sociální témata pro relevantní pro Kaliningradskou oblast, jen okrajově zmíníme dosavadní způsoby jejich politického řešení a v dalších částech se zaměříme na současné nástroje a programy, jež se jeví jako nejpodstatnější a nejperspektivnější.

¹⁰ Viz <http://duma.kaliningrad.org/ru/info.htm>.

3. Sociální situace v Kaliningradské oblasti

Jedním z hlavních problémů Kaliningradské oblasti je vysoká kriminalita. Její míra je o 20% větší než v ostatním Rusku a zejména organizovaný zločin se stává negativním faktorem v rozhodování o podnikatelských záměrech v Oblasti.¹¹ I přesto, že se míra násilné trestné činnosti postupně snižuje (od roku 2004 dokonce poklesl počet násilných trestných činů o 30 %),¹² jde o problém, který přitahuje pozornost ruských politiků i představitelů sousedních zemí. Zejména organizované převádění lidí a pašování zboží aktivuje politiky EU a stává se jedním z hlavních témat evropsko-ruských jednání o kaliningradské problematice a jedním z hlavních modifikátorů úpravy přeshraničního styku mezi Oblastí a Evropskou unií. Obrovským sociálním problémem s ekonomickým podtextem je vysoký počet narkomanů (až 30 tis.) a osob HIV pozitivních (suverénně nejvyšší v Evropě). Právě do oblasti zdravotnictví putuje značný přísun financí z podpůrných fondů EU a od ostatních partnerů spolupracujících na rozvoji Oblasti.

Vertikální sociálně-ekonomická stratifikace není v Oblasti tak široká, jako v ostatních částech Ruska. Při porovnání příjmů desetiprocentní skupiny obyvatel s největšími příjmy a desetiprocentní skupiny obyvatel s příjmy nejmenšími je rozdíl 7,4 násobný v případě Oblasti oproti 13,7 násobku jako průměru v celé Ruské federaci.¹³ Kaliningradská společnost je tedy v souvislosti s ruským průměrem ohledně finančních příjmů relativně homogennější. Ačkoliv je rozpětí mezi nejchudší a nejbohatší sociální skupinou poloviční než v ostatním Rusku, neznamená to, že by Oblast byla ušetřena negativních sociálních důsledků vyplývajících ze široké příjmové diference obyvatelstva. Přesto je však podíl obyvatel žijících s příjmy pod hranicí životního minima v Kaliningradské oblasti již nižší, než je ruský průměr (údaje z roku 2007: těsně pod 12 % v Kaliningradské oblasti a 13,4 % v celé Ruské federaci).¹⁴ Podíl počtu chudých obyvatel je tedy v případě Kaliningradské oblasti přibližně vyrovnaný s ruským průměrem. Tempo jeho snižování je však v Kaliningradské oblasti rychlejší: vycházela totiž z horších startovních pozic. Sociální politika kaliningradské administrativy při snižování podílu obyvatel žijících pod hranicí bída je tedy v tomto ohledu relativně úspěšná. To má dva základní důvody. Zaprvé, výkonnost kaliningradského hospodářství roste rychleji, než je ruský průměr (i když stále dosahuje jen asi 70 % ruského průměru – více viz v příslušné

¹¹ Sergounin, A. (2003).

¹² Lopata, R.; Jonavičius, L.; Sirutavičius, V.; Zdanavičius, L. (2007): 150.

¹³ Údaje jsou z roku 2001, viz Социально-трудовая сфера. Информационно-аналитические материалы с 2001 г., dostupné na <http://www.social.kaliningrad.org/files/soctrud/situac07.rar>.

¹⁴ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 12 a <http://www.ami-tass.ru/article/33948.html>.

kapitole). Při uvážení vyšší cenové hladiny v Oblasti, jejíž růst je v posledních letech vyšší než růst reálných příjmů občanů,¹⁵ je však pokračování podobně rychlého tempa snižování podílu obyvatel žijících v chudobě málo reálné.

V této souvislosti bychom si však měli uvědomit, že demografická a profesní (sociální) struktura obyvatelstva má několik specifíků. Především mzdy se podle odvětví značně liší. Činí-li průměrný plat v Oblasti asi 85 % ruského průměru, řada profesí nedosahuje ani této hodnoty. Například mzdy ve školství se pohybuje jen kolem 72 % regionálního průměru, ve zdravotnictví je to asi 70 %, ve státních a městských administrativách a v sociálních službách se mzda pohybuje jen kolem 66 % regionálního průměru. Z tohoto ohledu jsou nejvýnosnějšími profese spojené s těžbou a zpracováním ropy: zde příjmy 2,7krát přesahují průměr v Kaliningradské oblasti.¹⁶

3.1. Vojenský význam Kaliningradské oblasti a sociální problémy spojené s post-studenoválečnou transformací

Dalším ze specifických rysů, který zapříčiňuje málo flexibilní a nedostatečnou nabídku pracovní síly, ale také zvýšenou potřebu pracovní migrace do Kaliningradské oblasti, souvisí s její historií jakožto strategické vojenské základny. Zaměříme se proto krátce nad sociálně-politickou problematikou spojenou s transformací Kaliningradské oblasti z primárně vojenského prostoru v proexportně zaměřenou ekonomickou zónu.

Změna geopolitické situace v Evropě na začátku 90. let 20. století vedla k tomu, že Kaliningradská oblast ztratila význam strategické vojenské výspy sovětské armády. Hlavní význam nové vojenské strategické akvizice SSSR po 2. sv. válce byl v kontrolování zemí střední Evropy, které se ocitly v sovětské sféře vlivu. Silná vojenská přítomnost měla poté mít zejména preventivní funkci proti případnému útoku ze strany NATO. Kaliningrad se stal základnou Baltské flotily armády SSSR a počet vojáků v Oblasti v dobách nejsilnější posádky dosahoval k 200 tisícům.¹⁷ V Kaliningradu sídlilo velitelství, ve městě Baltijsk pak kotvila flotila (tak jako dnes). V Kaliningradské oblasti bylo dalších pět námořních a vzdušných vojenských základen, 2 raketové základny, muniční sklady a námořnická armádní škola. V

¹⁵ Například meziroční růst indexu spotřebitelských cen dosáhl v prosinci 2007 v rámci celé Ruské federace 1,1 %, v Kaliningradské oblasti však ceny rostly 11,2% tempem. Data Ruské statistické služby, dostupné na http://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d040/ind-zen.htm a v Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 4.

¹⁶ Lopata, R.; Jonavičius, L.; Sirutavičius, V.; Zdanavičius, L. (2007): 154.

¹⁷ Moshes, A. (2004): 7. Údaje o počtech vojáků se však mírně liší.

Oblasti také sídlila 11. pěchotní armáda, sestávající z motorizovaných divizí, dělostřelectva a bojových helikoptér. V době těsně před rozpadem SSSR bylo přítomno v Oblasti přibližně 120 tis. příslušníků armády.¹⁸

Tímto údajem se však počet obyvatel Kaliningradské oblasti svázaných s armádou nevyčerpává. Musíme si totiž uvědomit, že s armádou byly svázány nějakým způsobem životy několikanásobně většího podílu kaliningradských obyvatel, ať už se jednalo o rodinné příslušníky důstojníky, inženýry, techniky, pracovníce ve službách atd. Armáda na sebe tedy navazovala další podpůrné profese. Hospodářství Kaliningradské oblasti bylo také oddáno armádnímu sektoru: hlavními odvětvími se proto stal zbrojní průmysl a zejména pak námořní strojírenství, a zemědělství bylo naprosto zatlačeno do pozadí. Hlavními dodavateli zemědělských a potravinových výrobků se staly sousední země, hlavně Litva. Nedopustíme se proto zkreslení, řekneme-li, že život naprosté většiny z 900 tis. obyvatel Oblasti byl nějakým způsobem spojena s přítomností armády.

Po pádu Východního bloku, systému Varšavské smlouvy a po reformě vojenské strategie SSSR se vojenská přítomnost v Kaliningradské oblasti začala snižovat. Redukce ale nepřišla naráz – část odsunutých ruských vojenských jednotek z postkomunistického Německa a Polska se totiž na dobu minimálně do roku 1994 usídlila v Kaliningradské oblasti. Podle údajů International Institute for Strategic Studies v Londýně pobývalo v roce 1993 přibližně 103 tis. příslušníků ruské armády.¹⁹ Pokles vojenské přítomnosti však byl kvůli ztrátě výsadního strategického postavení znatelný: v roce 2001 byla armádní přítomnost ohodnocena na 10,5 tis. mužů a žen. Včetně námořnictva, vzdušných sil a pohraniční stráže sloužilo na začátku 21. století v Oblasti ne více než 25 tis. příslušníků ozbrojených sil.²⁰

Přes značný pokles počtu vojáků a oslabení pozice Kaliningradské oblasti jakožto klíčové ruské vojenské základny ve střední Evropě nepřestala být Oblast strategicky velice významným ruským územím. S rozšiřováním NATO a EU se důležitost ruské exklávy ještě zvýšila. Patrné byly snahy o posílení ruského vlivu v druhé polovině 90. let po období relativně silnějších (nikdy však kriticky relevantních) hlasů pro autonomii. Do tohoto období spadá samozřejmě i zavedení režimu speciální ekonomické zóny v Oblasti.

Od samého začátku 90. let také mluví o tom, zda jsou či nejsou v Oblasti přítomné jaderné zbraně, eventuálně o jaké jejich typy se jedná. V sovětských dobách zde byly přítomné rakety s jadernými hlavicemi, o tom není pochyb. V souladu se strategií „zón bez jaderných zbraní“

¹⁸ Chillaud, M.; Terart, F. (2007): 178.

¹⁹ Chillaud, M.; Terart, F. (2007): 178.

²⁰ Oldberg, I. (2003), údaj o počtu vojáků vychází z publikace SIPRI, viz Kolektiv autorů (2002): 677.

(nuclear weapons free zones – NWFR), kterou podepsal již M. Gorbačov, se z baltského pobřeží stalo území bez jaderných zbraní a strategické nukleární zbraně, které byly umístěny v Kaliningradské oblasti, měly být odvezeny. V lednu 2001 byl ale v Washington Times uveřejněn článek o tom, že Rusko znovu umístilo půl roku předtím do Kaliningradské oblasti taktické rakety středního doletu s nukleárními hlavicemi.²¹ Otevřela se tím diskuze o velikosti a podobě ruského nukleárního arzenálu v Kaliningradské oblasti. Dnes je víceméně shoda na tom, že v Oblasti jsou přítomné taktické nukleární rakety.²²

O Kaliningradské oblasti se v poslední době také intenzivně hovořilo v souvislosti s plánovanou stavbou amerického radaru a raketové základny v České republice, resp. v Polsku. Rusko s umístěním součásti raketové obrany Spojených států do bývalých socialistických zemí nesouhlasilo a ministr zahraniční Ruské federace S. Ivanov při několika příležitostech oznámil, že Kaliningradská oblast se jako výraz tohoto nesouhlasu znovu stává strategickým územím, na které budou umístěny ruské rakety.²³ Do jistě míry se tak opakuje situace z minulosti, kdy Kaliningradská oblast byla ceněna hlavně jakožto strategicky položená základna pro eventuelní (proti)útok proti Západu.

S redukcí armádní přítomnosti v Oblasti a s celkovou reformou jejího *raison d'être* je jsou spojeny problémy sociálního rázu, o kterých jsme se již částečně zmínili. Jde v prvé řadě o jistá specifika trhu práce v regionu. Řada bývalých vojáků a ostatních zaměstnanců armády totiž v Oblasti i po ztrátě svého zaměstnání zůstala.²⁴ Rekvalifikace těchto lidí a jejich schopnost adaptace na nové pracovní-tržní podmínky je velice omezená. V zahraničních firmách působících v Oblasti tvoří podíl zaměstnanců z řad místních občanů jen asi polovinu z celkového počtu.²⁵ Kaliningradská vláda proto ve spolupráci s federální vládou a za podpory nejrůznějších mezinárodních fondů vynakládá velké finanční prostředky na profesní přeškolení těchto lidí a zlepšení jejich schopnosti uplatnit se na trhu práce. Řada federálních i regionálních cílových programů je zaměřena právě na rekvalifikaci kaliningradských obyvatel.²⁶ Skutečnost, že rozvíjející se kaliningradské hospodářství a noví zahraniční investoři v Oblasti vyžadují kvalifikovanou a řádně připravenou pracovní sílu, si uvědomuje nejen ruská a kaliningradská vláda, ale také zahraniční politici. Vzdělávání, zlepšování kvalifikace kaliningradských obyvatel, tak aby vyhovovala požadavkům zaměstnavatelů, a

²¹ Gertz, B. (2001).

²² Chillaud, M.; Terart, F. (2007): 175.

²³ Viz například http://www.denik.cz/ze_sveta/rusko_radar.html.

²⁴ Počet ekonomicky aktivních obyvatel mužského pohlaví je asi o 25 tis. více, nežli pohlaví ženského. Více viz na <http://www.kaliningrad-rda.org/kgd/data/moreinfo1.php>.

²⁵ Huisman, S. (2003): 31-32.

²⁶ Viz <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgpr=stat&idn=federalprg>.

celkové zlepšování „intelektuálního potenciálu“ Oblasti je jednou z priorit všech podpůrných programů zaměřených na Kaliningrad ze strany EU i většiny regionálních programů spolupráce.²⁷

3.2. Migrace do Kaliningradské oblasti

Jiným důsledkem omezeného potenciálu pracovních sil kaliningradských obyvatel je relativně vysoká migrace do Kaliningradské oblasti. Migrační politika Ruské federace aktivně podporuje imigraci příslušníků ruské národnosti, které žijí mimo hranice Ruské federace. Jedná se především o etnické Rusy ze států bývalého SSSR, ruské emigranty žijících mimo Rusko a jejich potomky. Imigrační legislativa se řídí Státním programem pomoci při dobrovolném přesídlení do Ruské federace (Государственная Программа по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом), který byl přijatý federální vládou v roce 2004.²⁸ V rámci programu přesídlení je přesídlenci i jeho rodině proplacena cesta do Ruské federace včetně převozu až 10 tun osobního majetku a po půl roce je přesídlenci uděleno občanství Ruské federace. Mezitím je každému dospělému vyplácena po dobu šesti měsíců měsíční dávka 1848 rublů, tedy asi 15 % průměrné měsíční mzdy v Kaliningradské oblasti.

V Kaliningradské oblasti má migrační politika důležitý úkol: snaží se čelit negativním trendům v počtu a struktuře obyvatelstva, v Kaliningradské oblasti totiž počet zemřelých téměř dvojnásobně převyšuje počet narozených (celoruský koeficient podílu počtu zemřelých a novorozenců je 1,6) a meziroční úbytek obyvatel činil k 1.1.2007 v absolutním čísle 5714 obyvatel.²⁹ Aktivní politika podporující cílenou imigraci do Kaliningradské oblasti reaguje na pokles celkového počtu obyvatel Oblasti probíhající od 90. let. Přesto se však i počet imigrantů přicházejících do Oblasti se již několik let snižuje. V roce 2004 se přistěhovalo jen 2092 lidí oproti 3137 v roce předcházejícím a 5160 imigranty v roce 2002.³⁰ Krátká změna nastala hned po zavedení programu přesídlení v praxi a v roce 2006 přišlo do Kaliningradské oblasti o 20 % více migrantů než v roce předchozím - do Kaliningradské oblasti přibylo 4009

²⁷ Problematika zvyšování kvalifikace lidských zdrojů byla např. jednou ze tří prioritních oblastí, na které se zaměřovala pomoc v rámci programu TACIS, viz EC communication (2001). Je také jedním z hlavních témat Evropské politiky sousedství (European Neighbourhood Policy), viz Evropská komise (2004).

²⁸ Více viz na <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=1210>.

²⁹ Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b): 13.

³⁰ Доклад о предварительном прогнозе функционирования экономики Калининградской области в 2005 году и на период до 2008 года. s. 4.

lidí. Efekt aktivní politiky migrace byl spíše však jen krátkodobý a počet imigrantů v roce 2007 se však o 5 % snížil.³¹ Mezi imigranty je však podíl těch, kteří přišli do Oblasti v rámci programu přesídlení, relativně malý: za celou dobu jeho fungování sem přesídlilo 1000 lidí.³²

Rozhodující je pracovní migrace do Oblasti. S postupující specializací a se zvyšováním výkonu kaliningradského průmyslu se očekává i zvýšená potřeba pracovních sil, a to zejména kvalifikovaných. Meziresortní odborná iniciativa složená ze zástupců Všeruské hnutí na podporu námořnictva (Общероссийское движение поддержки флота), Dumy, Rady federace a vlády předpokládá, že do Kaliningradské oblasti přijde do roku 2012 až 70 tis. nových pracovních sil ze zahraničí.³³ Očekává se pokračování nejnovějšího trendu přílivu okolo 10 tis. pracovníků ze zahraničí. Podnikatelé v Oblasti již nyní hlásí nedostatek pracovních sil na některých specializovaných technických pozicích ve strojírenské průmyslové výrobě a tyto volná místa mají být zaplněny kvalifikovanými pracovníky přicházejícími do Kaliningradské oblasti z jiných zemí.

Migrační politika v tomto ohledu sleduje strategii, která by zajistila přísun etnických Rusů se znalostí jazyka a s perspektivou uplatnění na trhu práce v technicky orientovaném výrobním sektoru hospodářství. Touto cestou se tedy snaží kompenzovat věkový i profesní deficit pracovní síly v regionu, ovlivněné zmíněnou vojenskou historií Kaliningradské oblasti. Mezi imigranty převažují ruští občané přicházející z bývalých států SSSR, mezi nimiž jsou dominantní skupinou Rusové z Kazachstánu, a dále příslušníci ruské komunity z pobaltských států.³⁴

3.3. Ekologie v Kaliningradské oblasti jako jedno z hlavních témat mezinárodní spolupráce

Tématem, na které se zaměřují ruské a mezinárodní programy rozvoje Oblasti a další regionální iniciativy a které úzce souvisí se sociálním prostředím v Kaliningradu, je životní prostředí. Jeho stav v Oblasti není stále uspokojivý. Ekologická politika se vyznačuje dvěma aspekty. Zaprvé, velmi často se v ní uplatňuje meziregionální spolupráce a dvoustranná mezivládní spolupráce na konkrétních projektech. Zadruhé, velký zájem na zlepšení stavu

³¹ Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b): 13.

³² <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php>.

³³ Viz zprávu z konference „Балтийское гуманитарное измерение: стандарты и реальность“ jednající také o problémech pracovní migrace do Oblasti, dostupné na <http://www.rosbalt.ru/2008/02/27/460270.html>.

³⁴ Smirnjagin, L. (2002): 3.

životního prostředí v Oblasti mají sousedící státy a státy baltského regionu, které se tak často angažují v ekologických projektech.

Stav životního prostředí v Oblasti je determinován několika faktory. Zvláště struktura průmyslu v Oblasti je velkou hrozbou pro tamější ekologickou situaci. Na prvním místě je třeba zmínit především papírenský, dřevozpracující a těžební průmysl jako odvětví s vysokou ekologickou zátěží. Hlavním ekologickým rizikem je stav vody a půdy v regionu. Zejména čistota vod Baltského moře tématem nadnárodního významu. Evropská unie spolupracovala s ruskou stranou na ochraně životního prostředí v Oblasti hlavně prostřednictvím finanční podpory konkrétních projektů v rámci programu TACIS. Nový plán tzv. cestovních map však ochranu životního prostředí jako jednu ze svých priorit nezavádí.³⁵ EU tak podporuje ekologické projekty v Oblasti hlavně v rámci programu Severní Dimenze NDEP (Northern Dimension Environment Programme), jehož jednou z priorit je právě zlepšení ekologické situace v Kaliningradu.³⁶ Program je financován z fondů EU a Světové banky a v Oblasti se zaměřuje na střednědobé, většinou rekonstrukční projekty.³⁷

Ochrana životního prostředí je oblastí, v níž se ve velmi vysoké míře uplatňují meziregionální a mezinárodní spolupráce na bilaterální bázi. Mezi hlavní partnery Kaliningradské oblasti patří Litva, která má vlastní zájem na zlepšení stavu vody v hraniční řece Něman, oblasti velké koncentrace papírenských a dřevozpracujících podniků, a v Kurském zálivu (tj. jedné z hlavních turistických atrakcí v regionu). Na zlepšení stavu životního prostředí v Oblasti se také významně podílí Švédsko, které určilo ekologickou pomoc jedním z hlavních témat spolupráce s Ruskem.³⁸ S investicemi do zlepšení stavu životního prostředí v Oblasti přichází pochopitelně také ruská vláda, která v rámci Federálního programu rozvoje Kaliningradské oblasti do r. 2010 počítá s tím, že na ekologické projekty bude vynaloženo 118,6 mil. USD.³⁹ Je si však dobře vědoma toho, že nižší ekologické standardy a měkčí ekologická legislativa uplatňovaná v Oblasti je jedním z faktorů v rozhodování zahraničních investorů při vstupu do Oblasti. V řadě případů se proto stává, že investice vedou do ekologicky nešetrné a náročné výroby. Kromě investic do těžebního průmyslu, které jsou ale téměř výlučnou záležitostí ruských energetických koncernů, je mezi oblastmi, kam plyne hlavní část zahraničního kapitálu, ekologicky nákladná výroba celulózy a papíru, a tyto produkty patří také mezi hlavní exportní výrobky z Oblasti.

³⁵ Viz http://ec.europa.eu/external_relations/russia/russia_docs/road_map_ces.pdf.

³⁶ http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/ndep/index.htm.

³⁷ Více např. na <http://www.ndep.org/projects.asp?type=nh&cont=prjh&pageid=4>.

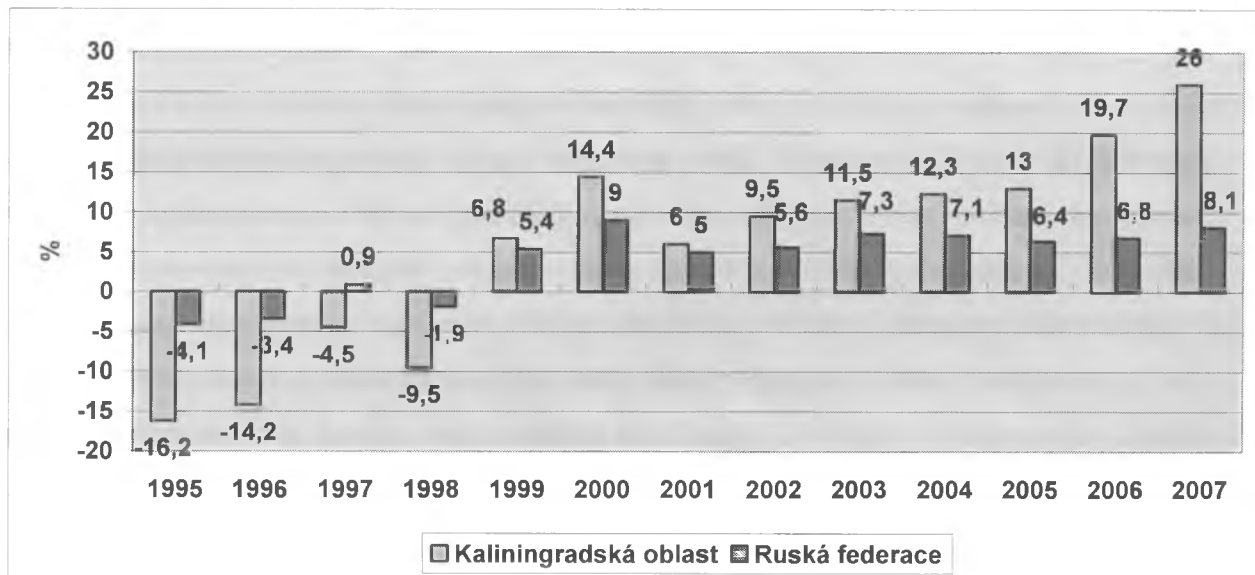
³⁸ Viz <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgrp=stat&idn=regsotrudn>.

³⁹ <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgrp=stat&idn=federalprg>.

4. Kaliningradská oblast jako téma ekonomické

Kaliningradský problém má velice silný a intenzivně pocíťovaný ekonomický podtext, protože dopady zhroucení sovětského trhu a ruského hospodářství byly a jsou v Oblasti až příliš jasně patrné. Hrubý domácí produkt dosahuje jen asi 70 % celoruského průměru a zaostává také za výkony ekonomik sousedních států. V roce 2006 činil hrubý regionální produkt (HRP) Kaliningradské oblasti přepočtený na jednoho obyvatele asi 5 000 USD, přičemž hrubý domácí produkt (HDP) celé Ruské federace dosáhl 6 932 USD na obyvatele.⁴⁰ Přesto však hrubý regionální produkt Kaliningradské oblasti vykazuje od přelomu století stabilně vyšší růst, než celkový hrubý domácí produkt Ruské federace. Meziroční růst HRP Kaliningradské oblasti v roce 2006 byl 19,7 %.⁴¹ Ve stejném období vzrostl ruský HDP o 6,8 %.⁴² Růst ruského HDP v loňském roce činil 8,1 %, přičemž růst HRP Kaliningradské oblasti v roce 2007 (zatím předběžně) přesáhl hodnotu 26 %.⁴³

Srovnání meziročního růstu hrubého regionálního produktu Kaliningradské oblasti a hrubého domácího produktu Ruské federace (%):⁴⁴

⁴⁰ Zdroj dat a metodika výpočtu: Světová banka, dostupné na

<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP.pdf>; Administrativa Kaliningradské oblasti (2007): Итоги социально-экономического развития Калининградской области за 2006 г.

Zaokrouhлено, přepočteno autorem.

⁴¹ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 4. Údaje růstu HRP i HDP jsou platné při současných cenách.

⁴² <http://www.newsru.com/finance/26feb2007/gnp.html>

⁴³ Údaje ruské statistického úřadu převzaty z <http://www.kaliningrad.ru/news/community/k334510.html>.

⁴⁴ Zdroje dat: Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b), Administrativa Kaliningradské oblasti (2008), Vinokurov, J. (2007a): 31.

Jak je patrné, hospodářská krize v 90. letech se v hospodářství Kaliningradské oblasti projevila ještě prudčeji než v samotném Rusku. To může být vysvětleno neúspěchem restrukturalizace hospodářství do velké míry závislého na armádním sektoru, obranném a dalším těžkém průmyslu a celkovou krizí veřejných financí Oblasti. Je patrné, že ani několik let fungování Volné ekonomické zóny v roce 1991 (budeme o ní mluvit dále) nepřineslo zřetelnou změnu. Ta nastává až po překonání celkové hospodářské krize v Rusku, tj. po roce 1998, a po zavedení radikálních změn, které s sebou přinesl nový režim speciální ekonomické zóny. Od roku 1999 (tedy po dvou plných letech fungování nové speciální ekonomické zóny) roste kaliningradská ekonomika rychleji než ruská. Růst v posledních letech je dokonce trojnásobný. Přesto je situace podle řady ekonomických ukazatelů stále ještě neuspokojivá.

Přibližně pětina obyvatel Kaliningradské oblasti žije pod hranicí bídy (jejich příjmy tedy nedosahují hranice životního minima). Spolu se sílicí ekonomikou a zvyšujícím se HRP však počet lidí žijících v chudobě klesá: bylo-li to ještě v roce 2002, tedy stále ještě v období dozívání ekonomické krize z konce 90. let, 42 % obyvatel,⁴⁵ pak o tři roky později to bylo podle oficiálních statistik 20 % a v roce 2006 (tedy v roce, z něž máme poslední dostupné údaje) jen necelých 15 %.⁴⁶ Podíl domácností žijících s příjmy pod úrovní životního minima se tedy podařilo snížit ještě níže, než je celoruský průměr – ten v roce 2006 činil 17,7 %.⁴⁷ Pro srovnání: v České republice tato skupina domácností tvoří asi 5,6 %.⁴⁸ V tomto kontextu je podíl chudých v Kaliningradské oblasti mnohem vyšší. Vycházíme-li však ze srovnání z Ruskem, můžeme tvrdit, určitá sociální krize ilustrovaná alarmujícím počtem domácností spadajících do nejnižší sociální skupiny podle příjmů byla překonána. Podle strategie socioekonomického rozvoje do roku 2012, kterou si nechala vypracovat administrativa Kaliningradské oblasti v minulém roce, by podíl chudých obyvatel neměl již nikdy v příštích letech přesáhnout 10% hranici, což svědčí o stabilizaci kaliningradské ekonomiky. Podle tohoto kritéria se tedy Oblast přibližuje k standardním hodnotám v řadě zemích EU.

Nezaměstnanost⁴⁹ se již několik let pohybuje podle ruských zdrojů kolem 1,7 %, ⁵⁰ podle Světové organizace práce však zaměstnání nemá mnohem větší podíl praceschopných

⁴⁵ Kolektiv autorů (2005): 9.

⁴⁶ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 4.

⁴⁷ Údaje ruského statistického úřadu. Převzato z <http://www.prime-tass.ru/news/show.asp?id=757408&ct=news>.

⁴⁸ Údaj Českého statistického úřadu z roku 2005. Viz http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/silc_2005.

⁴⁹ Přesněji počet zaregistrovaných nezaměstnaných v poměru k celkovému počtu ekonomicky aktivních obyvatel. Celkovou úroveň nezaměstnanosti (tedy včetně nezaregistrovaných nezaměstnaných) ruské úřady odhadují na 4-6 %. Je samozřejmé, že skutečný podíl nezaměstnaných může být vyšší. I tak poměrně velký rozdíl mezi zaregistrovanými a nezaregistrovanými lidmi bez práce napovídá o vysoké míře nepřiznané výdělečné činnosti.

⁵⁰ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 4.

obyvatel.⁵¹ Životní úroveň obyvatel Kaliningradu (šetřená na základě indexů spotřeby, jde tedy pouze o čistě ekonomický ukazatel) podle některých ekonomů dosahuje 90 % životní úrovně Litevců a kolem 75 % životní úrovně Poláků.⁵² (Přičemž stejný podíl, tedy asi 75 %, je například mezi životní úrovní ve Španělsku ve vztahu k úrovni života v Německu.)

Průměrná nominální mzda v Oblasti v roce 2007 dosáhla 12 470 rublů, což je o 28 % více než v předchozím roce a o 84 % více než v roce 2005.⁵³ I přes tak prudký růst v posledních dvou letech je však stále nižší než je ruský průměr, který v roce 2007 činil 13 527 rublů.⁵⁴ Reálné mzdy však vzrostly meziročně o 33 % (v roce 2006), resp. o 16 % (rok 2007). V Rusku to bylo také o 16 % za rok 2007.

Vidíme zde, že i přesto, že růst hospodářské úrovně Kaliningradské oblasti byl v několika předchozích letech značný, nepřekračuje výraznějším způsobem celkový růst ruské ekonomiky. Podle uvedených údajů roste životní úroveň ruských občanů v průměru zhruba stejným tempem, jako je tomu v případě obyvatel Kaliningradské oblasti. Je ovšem nutné si uvědomit, že kaliningradská ekonomika byla postižena krizí plynoucí z restrukturalizace hospodářství po rozpadu Sovětského svazu ještě silněji, než jak ji známe z Ruska. Propad hospodářských ukazatelů byl ještě větší a ekonomika Kaliningradské oblasti tedy vychází ještě z horší pozice, než jakou měla ruská ekonomika v období krize druhé poloviny 90. let. Účelem speciální ekonomické zóny v Kaliningradu bylo vyrovnat tento deficit a zmírnit následky nevýhodného výchozího postavení. Jak vidíme, v řadě ukazatelů se již kaliningradský průměr rovná tomu ruskému. V tomto tedy politický důraz, který byl kladen na změnu situace v Kaliningradské oblasti, přinesl pozitivní výsledky. Současný stabilní a víceméně podobný růst jak ruské, tak kaliningradské ekonomiky dokládá, že se situace po ekonomické krizi dostatečně stabilizovala i v perspektivě více než 1-2 let.

Kaliningradská ekonomika je však specifická z řady aspektů. Jednou ze strukturních osobitostí a zároveň konkrétním *demografickým problémem* Kaliningradské oblasti, který s sebou nese ekonomické konotace, je podíl obyvatelstva v ekonomicky produktivním věku (15-64 let), jež tvoří 60 % k celkovému počtu obyvatel.⁵⁵ (Pro srovnání: v České republice se svými známými a diskutovanými demografickými problémy tvoří podíl obyvatelstva v ekonomicky produktivním věku přibližně 71 %).⁵⁶ Obyvatelstvo v ekonomicky postproduktivním věku (20 %) tvoří z velké části bývalí vojáci a zaměstnanci ruských

⁵¹ Moshes, A. (2004): 4.

⁵² Vinokurov, E. (2004a): 6.

⁵³ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 12.

⁵⁴ Údaj ruského statistického úřadu, http://www.gks.ru/bgd/free/b00_24/IssWWW.exe/Stg/d000/i000050r.htm.

⁵⁵ <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=98>.

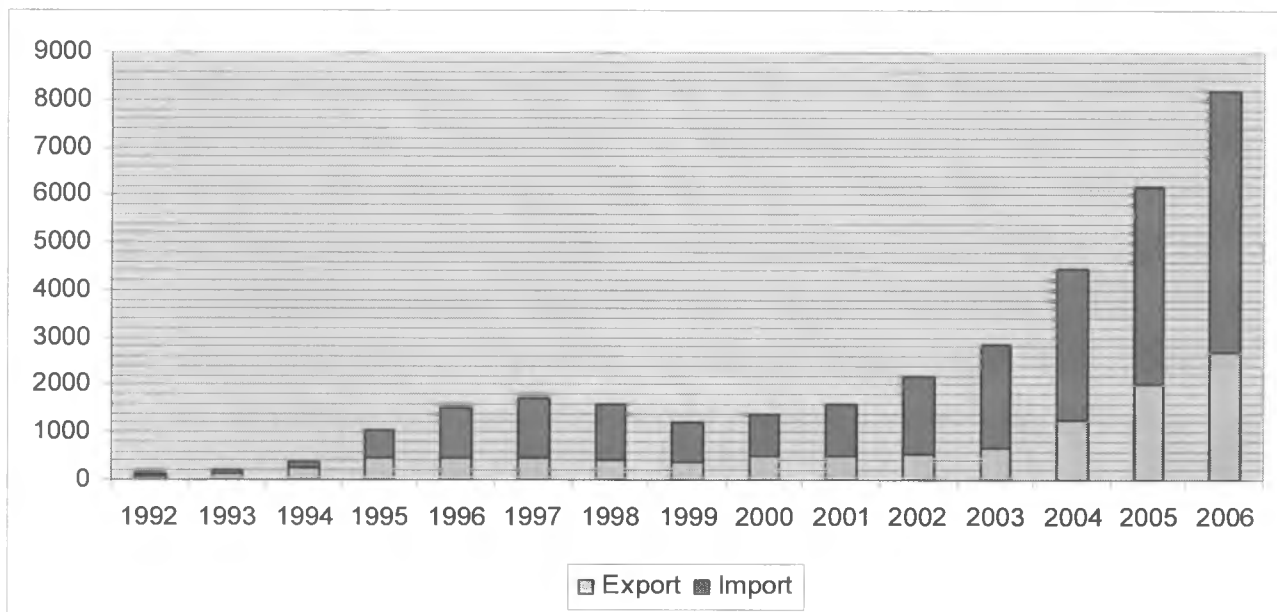
⁵⁶ Údaj ČSÚ z roku 2003, viz http://ies.fsv.cuni.cz/storage/publication/1393_simulace_penze_clanek_final2.doc.

relativně velké části obyvatelstva, kteří jsou na černém trhu existenčně závislí, a také zvýšením nezaměstnanosti.⁶¹

3.1. Postavení Kaliningradské oblasti v mezinárodním obchodě

Kaliningradská oblast je nesoběstačná, a je proto životně závislá na importu důležitých komodit z Ruska, ale také z ostatních států. Podle některých údajů se do Oblasti dováží až 90% obchodovaného zboží.⁶² Objem zahraničního obchodu Kaliningradské oblasti (nezapočítáváme tedy obchodování se společnostmi sídlícími na vlastním území velkého Ruska) činil v roce 2006 8205,7 mil. USD, což je oproti předchozímu roku vzestup o třetinu. Hodnota exportu z Oblasti dosáhla 2690,4 mil. USD, importu 5515,3 mil. USD.⁶³

Dynamika zahraničního obchodu Kaliningradské oblasti (výpočet podle metodiky ruského statistického úřadu Goskomstat).⁶⁴

⁶¹ Někteří ekonomové hovoří dokonce o nárůstu přiznané nezaměstnanosti až k 20% a zvýšení podílu chudých obyvatel. Viz např. Smorodinskaja, N. S. (2002): 19. Při přihlídnutí k posledním statistickým údajům je možné konstatovat, že výraznější ekonomicko-sociální otřes po vstupu sousedních států do EU v Oblasti nenastal a například míra nezaměstnanosti v Kaliningradské oblasti se drží již několik let přibližně na téže úrovni.

⁶² Např. Moshes, A. (2004): 4.

⁶³ Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b): 10.

⁶⁴ Údaje ruského statistického úřadu. Převzaty z: Vinokurov, (2007b): 101; Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b): 10.

Dynamika zahraničního obchodu Kaliningradské oblasti (výpočet podle metodiky ruského statistického úřadu Goskomstat):

Rok	Celkový obrat zahraničního obchodu, mil. USD	Export, mil. USD	Podíl exportu na obratu (%)	Import, mil. USD	Podíl importu na obratu, (%)	Bilance zahraničního obchodu, mil. USD
1992	145,4	91,4	62,9	54,0	37,1	37,4
1993	202,0	126,0	62,4	76,0	37,6	50,0
1994	380,0	234,0	61,6	146,0	38,4	88,0
1995	1044,5	459,4	44,0	585,1	56,0	-125,7
1996	1510,8	480,0	31,8	1030,0	68,2	-549,2
1997	1743,5	457,7	26,3	1285,8	73,7	-824,0
1998	1617,2	429,3	26,6	1187,9	73,4	-758,6
1999	1207,7	383,6	32,8	824,1	68,2	-440,5
2000	1403,2	519,0	37,0	884,2	63,0	-365,2
2001	1600,5	507,5	31,7	1093,0	68,3	-585,5
2002	2203,1	547,2	24,8	1655,9	75,2	-1118,7
2003	2861,0	663,7	23,2	2197,3	77,8	-1533,6
2004	4462,0	1264,0	28,3	3198,0	71,7	-1934,0
2005	6199,0	2004,9	32,8	4194,1	68,5	-2189,2

Hlavním exportním cílem kaliningradských obchodníků je ale samotné Rusko, kam se v roce 2004 vyvezlo zboží v hodnotě 1802 mil. USD, v roce 2005 to už bylo zboží v hodnotě 2370 mil. USD.⁶⁵ O pozici Ruska v zahraničním obchodu Kaliningradské oblasti však budeme mluvit až v následující části. Je však nyní zřejmé, že zahraniční obchodní partneři tak zůstávají důležití zejména jako exportéři do Oblasti a obchodní bilance s nimi zůstává stále výrazně pasivní – v roce 2006 to bylo -2824,9 mil. USD.

Ze států, do nichž míří export z Oblasti (kromě samotného Ruska), jsou stabilně již několik let nejdůležitější Německo, Polsko a Litva. Dalšími důležitými zahraničně-obchodními partnery jsou USA, Itálie, Francie, Nizozemí atd. Pořadí se v průběhu let mění. Celkově lze říci, že kaliningradský zahraniční obchod je vysoce koncentrovaný. Vinokurov uvádí, že kolem 70 % objemu zahraničního obchodu se uskutečňuje do 10 hlavních zemí.⁶⁶ Naprostá většina z nich je součástí EU: státy EU (tedy rozšířené EU, tzv. EU-25) pokrývají kolem 80% veškerého objemu zahraničního exportu z Kaliningradské oblasti a kolem 70% veškerého objemu zahraničního importu a představují dominantního obchodního partnera, který, co se týče obchodní výměny, snese srovnání jen se samotným Ruskem.⁶⁷ V roce 2005 bylo hlavním zahraničně-obchodním partnerem Německo, s nímž zahraniční obchod Kaliningradské oblasti dosáhl hodnoty 1198 mil USD, dále pak Litva (593 mil. USD) a Polsko (314 mil. USD).⁶⁸

⁶⁵ Statistické údaje Severozápadního celního úřadu (North-West Customs Department) převzaty z Vinokurov, J. (2007a): 56.

⁶⁶ Vinokurov, J. (2007b): 107.

⁶⁷ Vinokurov, J. (2007b): 107.

⁶⁸ Údaje Severozápadního celního úřadu. Srov. s Vinokurov, J. (2007a): 147.

Hlavním exportérem do Oblasti je SRN (téměř čtvrtina veškerého importu pochází odsud), Polsko, Litva a USA. Z nově přistoupivších zemí EU, do nichž putuje kolem 50% veškerého zahraničního exportu a z nichž pochází asi třetina importu, se téměř výhradně jedná pouze o sousedící Polsko a Litvu. Kaliningradský zahraniční obchod je tedy, jak vidíme, zaměřen výrazně na země EU, v prvé řadě na soudní země a Německo. Obchod se státy SNS (samozřejmě pokud nepočítáme Rusko) není oproti tomu důležitý: tvoří jen 5-10% podíl na objemu importu a exportu. Ze zemí SNS jsou nejdůležitějšími partnery Ukrajina a Bělorusko.⁶⁹

Hlavními exportními komoditami Kaliningradské oblasti jsou suroviny ropného průmyslu (a především surová ropa, která tvoří více než 60 % z celkového objemu exportu), dále pak strojírenské výrobky a výrobky ze dřeva a papíru. V případě ropy však Kaliningradská oblast slouží hlavně jako tranzitní uzel, nelze proto mluvit v přísném slova smyslu o „čistě“ exportní komoditě.

Složku importu tvoří po strukturní stránce dvě hlavní kategorie, které v součtu dávají až 80% celkového objemu dovozu: potraviny a výrobky strojírenského průmyslu (z potravin jde především o polotovary z hovězího a vepřového masa a ryb, které jsou následně zpracovávány v četných potravinářských podnicích a následně prodávány do Ruska). Podobně jako v případě exportu, dvě sousední země a Německo jsou i nejdůležitějšími importéry do Kaliningradské oblasti. Všechny jsou důležitými dodavateli potravinářských výrobků. Import z Německa tvoří především strojírenské výrobky pro dopravní průmysl (62 %), Polsko je téměř výlučným dodavatelem nábytku a ostatních výrobků ze dřeva.

Struktura exportu Kaliningradské oblasti:⁷⁰

Druh exportovaného zboží	Objem exportu (tis. tun)	Hodnota exportu (mil. USD)	Podíl na celkovém exportu (%)
Surová ropa	710,0	187,1	62,2
Celulóza	103,0	35,0	11,6
Výrobky z papíru	22,1	16,4	5,4
Zpracované výrobky ze dřeva	46,8	14,0	4,6
Kovový šrot	102,4	11,8	3,9
Řepka olejka	34,0	7,9	2,6
Nezpracované dřevo	50,3	6,1	2,0
Další zboží z papíru a celulózy	10,6	3,0	1,0
<i>Celkově hlavních 8 položek</i>	<i>1079,3</i>	<i>281,3</i>	<i>93,2</i>

⁶⁹ Srov. s <http://www.lexim.ru/news/3288/>

⁷⁰ Údaje Severozápadní celní ruské správy za rok 2004. Převzato z Vinokurov, J. (2007a).

Struktura importu do Kaliningradské oblasti (hlavní komodity):⁷¹

Druh importu	Objem importu (tis. tun)	Hodnota exportu (mil. USD)
Suroviny a potravinové výrobky	1203,0	772,0
Výrobky dopravně-strojírenského průmyslu	325,5	1344,0
Výrobky chemického průmyslu	321,7	2266,7
Výrobky z černých i barevných kovů	165,8	206,0
Oděvy a obuv	32,5	139,7
Výrobky dřevařského průmyslu	215,7	102,4

3.2. Těsná provázanost Kaliningradské oblasti s Ruskem

Neméně významným obchodním partnerem Oblasti je Rusko, a to jak po stránce exportní, tak importní. Hodnota vzájemného obchodu mezi Kaliningradskou oblastí a jinými ruskými regiony se však vyčísľuje jen velice těžko. Nesmíme totiž zapomínat na to, že jde o výměnu v rámci jednoho státu. Dokonce i autoři, kteří se Kaliningradskou oblastí zabývají dlouhodobě, přiznávají, že údaje o celkovém obchodu se odhadují jen velice těžko. Podle těch, kteří se o to pokusili, tvoří výměna s druhými ruskými regiony 40-50% celkového objemu vnějšího obchodu.⁷² Je však nutné ještě jednou připomenout, že jde o odhady, které poskytují jen hrubý nárys skutečnosti. Garejev, Ždanov a Fjodorov uvádějí, že hodnota celkového obchodu mezi Ruskem a Kaliningradskou oblastí se v roce 2003 pohybovala kolem 1818 mil. USD, přičemž import měl hodnotu přibližně 800 mil. USD.⁷³ Co je ovšem dobře zjistiťelné, je export z Kaliningradské oblasti do druhých ruských regionů. Protože jde o export ze speciální ekonomické zóny, veškeré zboží je na hranicích evidováno. Víme tedy s dostatečnou přesností, že jeho hodnota v roce 2006 dosáhla 3354 mil. USD. V grafu je zachycen jeho vývoj od roku 2000.⁷⁴

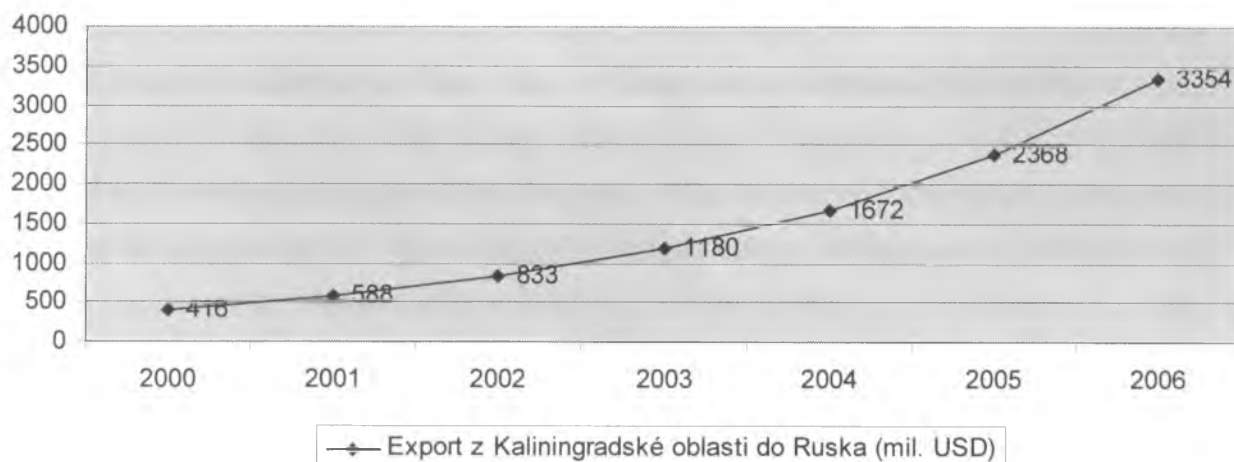
⁷¹ Северо-западное таможенное управление (2005): 19.

⁷² Vinokurov, E. (2004a): 33.

⁷³ Garejev, T.; Ždanov, B.; Fjodorov, G. (2005).

⁷⁴ Údaje Severozápadního celního úřadu za rok 2004. Srov. s Vinokurov, J. (2007a): 58. Data ze stejného zdroje použity i v následující tabulce.

Vývoj exportu z Kaliningradské oblasti do Ruska

Struktura exportu z Kaliningradské oblasti do Ruska:

	Hodnota (mil. USD)	Podíl na celkovém exportu do Ruska
Televizní přijímače	376,2	20,9
Osobní automobily	277,4	15,4
Výrobky z masa (vč. konzerv a čerstvého masa)	223,1	12,4
Výrobky z ryb (vč. konzervovaných ryb), kaviár	131,5	7,3
Nábytek a jeho součásti	61,9	3,4
Margarín	60,2	3,3

Co se týče skladby exportu a importu Kaliningradské oblasti z/do Ruska, můžeme vysledovat několik charakteristik. Na Rusku je Oblast závislá hlavně v dodávkách nerostných surovin (ropa a zemní plyn) a výrobků petrochemického průmyslu, energie, a dále pak potravin a dřeva. Do Ruska se z Kaliningradské oblasti dovážejí hlavně výrobky potravinářského průmyslu, strojírenské výrobky, a to hlavně automobily a spotřební zboží. Zaráží-li nás relativně velký podíl importu z Ruska v porovnání s exportem z proexportně orientované speciální ekonomické zóny, je nutné uvědomit si, že Oblast je, co se týče energetické zásobenosti, nesoběstačná. Uvádí se, že až 95% veškeré potřebné elektrické energie se do Oblasti dováží z Ruska,⁷⁵ v současné době hlavně z elektrárny Leningradskaja, která se nachází na ruském území. A i přesto, že v roce 2002 byla v Kaliningradské oblasti v rámci federálního programu rozvoje započata stavba tepelné elektrárny, která by alespoň

⁷⁵ <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgrp=stat&idn=economytek>.

zčásti pokryla energetické potřeby, závislost Oblasti na ruské energii je stále velmi vysoká a po ukončení provozu elektrárny Ignalina v Litvě v roce 2005 se ještě zvýšila.⁷⁶

Zadruhé, vývoj obchodní výměny s Ruskem má příznivý kurs. Stejně jako v případě exportu do zahraničí i export do Ruska roste v posledních letech velmi výrazně. Zvýšil-li se zahraniční export v roce 2006 o 63 %, export do Ruska vzrostl dokonce o více než 70 %. A pokud vezmeme v úvahu to, že průmyslová výroba v Oblasti za rok 2006 vzrostla meziročně o více než 66 %, v roce 2007 o 40 % a prognóza Kaliningradské regionální vlády předpokládá v dalších letech stabilní růst ne menší než 20 %, ⁷⁷ a že většina průmyslové produkce, která téměř výlučně spadá do speciálního režimu ekonomické zóny, putuje do Ruska, ⁷⁸ jeví se nám ona závislost Kaliningradské oblasti, jejíž ekonomika je odkázána na import ze zahraničí a ze samotného Ruska, jako méně tíživá, než se může zdát. Postupná profilace Oblasti v systému struktury (či dělby) práce směrem k vyhraněnější specializaci druhotně zpracovávajícího potravinářsko-strojírenského průmyslu bude mít za následek postupný růst podílu importu, který je dále postoupen do výroby. Další významnou část importu tvoří zmíněná energie, avšak také její dovoz z Ruska by se měl postupně snižovat.⁷⁹

Pro kaliningradský průmysl byla ztráta trhů po rozpadu SSSR v roce 1991 velice těžkou ranou. Objem průmyslové výroby v roce 1998 dosahoval pouze 27% v porovnání s objemem v roce 1990, přičemž v celém Rusku byl tento poměr 46%.⁸⁰ Právě velmi neuspokojivý stav průmyslové výroby byl jedním z impulsů k založení Volné ekonomické zóny v roce 1996. Dnes je index průmyslové výroby v Kaliningradské oblasti o více než 90 % vyšší oproti stavu v roce 1990 (viz graf).⁸¹

⁷⁶ Moses, J. C. (2004): 110.

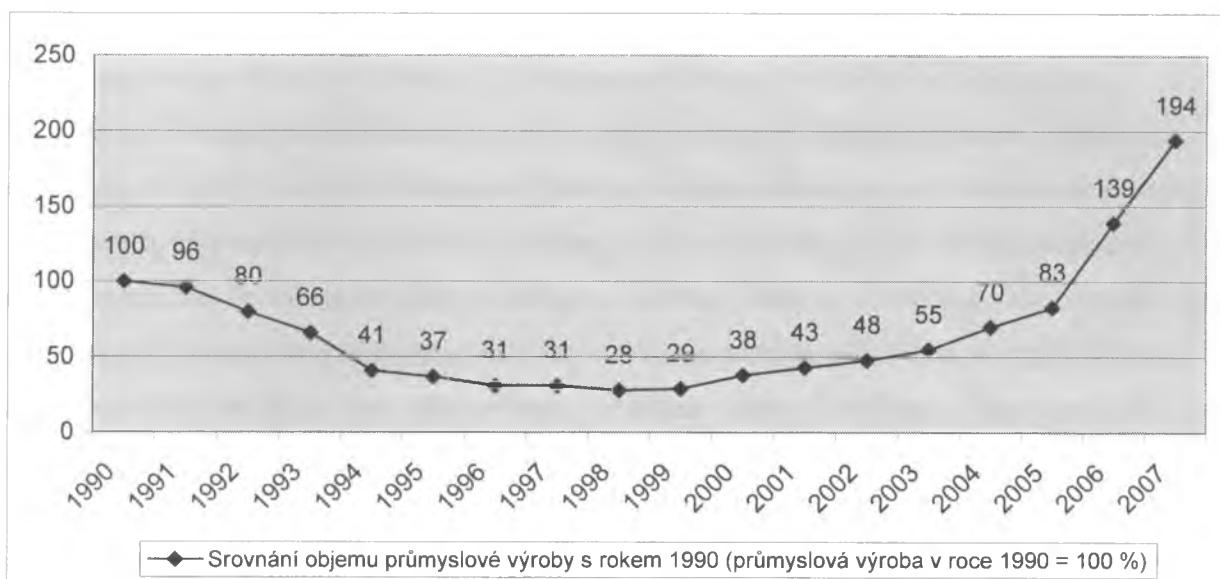
⁷⁷ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 4, 18.

⁷⁸ Kolem 80% průmyslové produkce se vyváží do Ruska. <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=136>.

⁷⁹ Největší podíl na importu ze zahraničí (kolem 40%) zaujímají strojírenské výrobky a zařízení, které jsou často nezbytné pro průmyslovou výrobu kaliningradských podniků.

⁸⁰ Kolektiv autorů (2003): 17.

⁸¹ Vlastní výpočet autora podle údajů z: Vinokurov, J. (2007a): 35 a Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 18.

Změněné ekonomické prostředí v 90. letech se odrazilo na celkovém stavu a struktuře hospodářství a průmyslová výroba (včetně tradičních oborů jako rybnářství, potravinářství apod.) se z důvodu zúžení trhů po roce 1991 rapidně redukovala. Negativní stav ekonomiky se fatálně projevil i na pro Kaliningrad specifickém odvětví, jakým je těžba a zpracování jantaru (asi 90% jeho světových zásob se nachází právě zde), v němž oficiální produkce klesla od roku 1995 o polovinu.⁸² Průmyslová výroba však roste již od překonání krize a v posledních dvou letech dosáhl index průmyslové výroby meziročního růstu 67 % (rok 2006) a nejnověji 40 % (rok 2007).⁸³

K nejrychleji se vyvíjející odvětví patří výroba aut a lehké strojírenství, zpracování dřeva a papíru a potravinářský průmysl. Přibližně třetina konzervovaných ryb prodaných na ruském trhu pochází z Kaliningradské oblasti, silnou pozici v celém Rusku mají také kaliningradské firmy produkující kožešiny a podobné materiály, vysavače, televize apod. Hlavním exportním zbožím do zahraničí je ale surová ropa, jíž se ročně vytěží přes 700 tis. tun a po uvedení do provozu nového naleziště v Baltském moři její roční těžba stoupne až o 600 tis. tun.⁸⁴ Hlavní obchodník s ropou, firma Lukoil-Kaliningradmorněft, je také největším podnikem v Oblasti. Hodnota zemědělské výroby je ročně přes 244 mil. USD, z toho přibližně 4 mld. připadají na

⁸² Moshes, A. (2004): 3. Pochopitelně nelegální obchodování s jantarem je v Oblasti dosti rozšířené.

⁸³ Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 18.

⁸⁴ <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=290>. Je přitom zajímavé, že se všechna vytěžená ropa prodává zahraničním obchodním partnerům a do Oblasti se dováží z 100% ropy, ropných výrobků a zemního plynu z Ruska.

výrobu rostlinnou. Oproti průmyslu však zemědělská výroba v Kaliningradské oblasti spíše stagnuje a nevykazuje téměř žádný růst.⁸⁵ Rozloha zemědělské plochy činí asi 262 tis. ha.

Jak bylo řečeno, kaliningradská ekonomika se koncentruje na tržní výměnu s ruskými regiony a se státy EU. Obchod s Ruskem přitom představuje kolem 40% veškeré tržní výměny Oblasti, přičemž hlavní roli v ní zaujímá export z Kaliningradské oblasti. Uplatňuje se tu tedy zvýhodněný daňový režim v rámci proexportně orientované speciální ekonomické zóny a na zboží zpracované v Kaliningradské oblasti a následně distribuované na ruský trh se vztahují daňová zvýhodnění, jak o tom bude ještě řeč dále. V této souvislosti není bez zajímavosti, že kolem 42 % procent exportovaného zboží z Kaliningradské oblasti do Ruska míří do Centrálního federálního okruhu, tedy do Moskvy a přilehlých regionů.⁸⁶ Tento region je tedy hlavním cílem kaliningradského exportu.

Rusko představuje především hlavního dodavatele surovin pro energetický, chemický, dřevozpracující a jiný průmysl. Export z Oblasti do Ruska oproti tomu sestává zejména ze zboží vyrobeného či zpracovaného v SEZ a na rozdíl od zahraničního vývozu nejde o produkty s nízkým stupněm zpracování (téměř tři čtvrtiny exportu do Ruska tvoří výrobky potravinářského průmyslu). Obchod mezi Oblastí a jinými ruskými regiony má přitom od roku 1999 vzrůstající tendenci, silnější než obchod se zahraničními státy.⁸⁷ Patrné jsou také tendence rychlejšího růstu exportu do ruských regionů než importu z nich, přičemž export do Ruska převyšuje export do zahraničí. Z těchto důvodů zaujímá Oblast specifickou pozici v rusko-evropské obchodní výměně.

⁸⁵ Srov. s údaji za poslední roky v statistickém přehledu dostupném v Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): 4.

⁸⁶ Vinokurov, J. (2007a): 56.

⁸⁷ Lamande, V., Vinokurov, E. (2002): 10.

3.3. Speciální ekonomická zóna v Kaliningradské oblasti

V roce 1992, po vzniku nových nezávislých pobaltských států, se Kaliningradská oblast náhle ocitla odříznuta od velkého, mateřského Ruska. Jako exteritoriální součásti Ruské federace pro Oblast vyvstaly pochopitelné ekonomické a politické problémy. Především šlo o nevýhody plynoucí z omezeného pohybu osob a zboží mezi dvěma oddělenými částmi jednoho státu. Nutnost trojího překročení hranic při ekonomických výměnách mezi Oblastí a samotným Ruskem znamenala dodatečné vynucené náklady ve formě cel a dalších přírážek přidané k hodnotě statků a služeb. Při uvážení nesoběstačnosti Oblasti a velkého rozsahu výměny s Ruskem, na němž byla v mnohém závislá, se jednalo o zjevný handicap, jenž determinoval postavení Oblasti také ve sféře mezinárodní tržní výměny. Ruská vláda byla nucena přijmout taková opatření, jež by kompenzovala absolutní nevýhodu Oblasti na trhu a alespoň zčásti zmírnila obtíže spojené s exklávním položením. Podle bývalého gubernátora Oblasti Jurije Matočkina mohla vláda nastartovat hospodářský rozvoj a rychle tak zvýšit životní úroveň v regionu jen za využití zcela specifických politických opatření.⁸⁸ Jelcinova administrativa se proto hned roku 1991 snažila čelit pro Kaliningrad nepříznivým změnám v ekonomickém prostředí tím, že Kaliningradské oblasti přiřkla speciální status. Jako kompenzace navýšení nákladů byla ustavena v listopadu 1991 *Zóna volného obchodu (FEZ)* jakožto bezcelní zóna a privilegované ekonomické prostředí. V Kaliningradské oblasti se tak uplatnil režim svobodného obchodu, jehož součástí bylo právo vyvážet i importovat zboží vlastní potřeby bez nutnosti platit víza a jiné přírážky.

Podle obecné interpretace se vznik zóny volného obchodu a speciálního statutu v Kaliningradské oblasti vysvětluje jako nutná reakce vlády ve snaze kompenzovat nevýhodnou polohu Oblasti. Natalija Smorodinskaja však připomíná, že se pokusy přiřknout Kaliningradské oblasti určitá ekonomická privilegia a vytvořit tak z ní de facto speciální ekonomickou zónu objevovaly už před rozpadem SSSR. Vždy však měly velice silný politický podtext, a motivace regionálních politiků, kteří žádali o vytvoření speciální zóny, byla veskrze politického rázu: usilovali o rozsáhlejší rozhodovací pravomoci, větší vliv v Oblasti a její volnější autonomii. Snažili se přitom využít exklávnosti území a byli dost silně vedeni separativistickými tendencemi. V tomto ohledu se ekonomické motivy zavedení speciálního režimu jeví jako druhotné a poptávka ekonomických subjektů po určitých výsadách a kompenzacích ztrat jako do velké míry zpolitizovaná.⁸⁹

⁸⁸ Viz Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): 28.

⁸⁹ Viz Smorodinskaja, N. S. (2002): 9.

Z Kaliningradu se měl stát „ruský Hongkong“, tj. vysoce otevřená a na export zaměřená společnost, jež by se díky mohutným zahraničním investicím a kosmopolitně-prozápadním charakterem stala mostem mezi Východem a Západem, „oknem do Evropy“. Převážil tak trend ruské centrální politiky, jež usiloval o to, aby se Oblast stala ekonomicky autonomní a orientovaná na obchod, na úkor politiků zejména ze silových ministerstev, kteří hodnotu a budoucnost Kaliningradu spatřovali v jejím vojenském a silově-strategickém významu.⁹⁰ V roce 1996 byla z důvodu nespokojenosti Moskvy s dosavadními výsledky a v souvislosti s centralističtější přístupem k Oblasti FEZ nahrazena v souladu s federálním zákonem „*O Speciální ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti*“ z 22.1.1996 *Speciální ekonomickou zónou (SEZ)*. Jejím prvořadým účelem bylo zvýšit objem zahraničních dotací do Oblasti a pokusit se nastartovat výraznější legislativní změny ekonomického systému, jehož neprůhlednost a chabé právní ošetření stály za malou hospodářskou atraktivitou regionu.

Předsevzaté cíle speciálního ekonomického statutu uplatňovaného v Oblasti se však minimálně do roku 1999 dařilo plnit jen ve velmi omezené míře. SEZ byla obecně považována za v zásadě jen málo úspěšný ekonomický experiment, který však není možné vzít zpět, neboť je vnějšími okolnostmi vynucen. I když jsou samozřejmě pozitivní účinky zvláštního ekonomického systému z hlediska socioekonomického nepopíratelné, mimo jiné uveďme například nasycenost kaliningradského trhu poměrně levnými zahraničními výrobky a celkovou stabilitu spotřebitelských cen, jejichž růst byl v letech 1996-1999 nejmenším v celém Rusku, což významně přispělo k sociální stabilitě v regionu, nástroje SEZ byly pokládány většinou za nedostatečně efektivní. Hospodářské ukazatele vyznívaly pro Oblast i v ruském kontextu značně nepříznivě a systém ekonomických výsad, kompenzací a privilegií byl statickým. Podle ruské ekonomky Smorodinské je příčin, proč zklamal systém ekonomických úlev, tak jak fungoval ve druhé polovině 90. let, několik. V zásadě však došlo k tomu, že systém SEZ nebyl po dlouhá léta legislativně či administrativně a strukturně reformován a dostal se do jakési pasivní fáze, jejímž následkem se Oblast stávala závislejší na importu, rostl deficit zahraničního obchodu a spotřební trh se stále více otevíral zahraničním výrobkům, podnikatelská aktivita v Oblasti slábla a celkově ji vedla k rostoucí závislosti na Moskvě.⁹¹ Daňové a celní kompenzace se často míjely účinkem, k čemuž nemalou měrou napomáhalo také korupcí nasycené prostředí. Řada politiků aktivních před rokem 2000

⁹⁰ Sergounin, A. (2003).

⁹¹ Více viz Smorodinskaja, N. S. (2002): 10-15.

(včetně bývalého gubernátora Gorbenka) byla v minulosti vyšetřována za majetkovou trestnou činnost.⁹²

Ruská vláda se obtíže kaliningradské SEZ snaží řešit zvláštním jednáním s autonomní oblastí. Speciální politický kurz, jaký zaujímá Moskva směrem k Oblasti, je srovnatelný snad jen se zvláštním přístupem k Tatarstánu a Čečensku.⁹³ Problémem však je, že tak jako u mnoha jiných centrálně koordinovaných podpůrných programů, i v případě SEZ a vládních programů na její další rozvoj se jedná z velké části o proklamativní akce, jejichž praktická implementace selhává, s to jak z důvodů personálních a organizačních, tak kvůli nedostatečnému legislativnímu rámci a neprůhledným a nejasným tokům slibované (materiální) pomoci. Když budeme zjednodušovat, je možné říci, že se ambiciózní účel SEZ minimálně v 90. letech nedařilo plnit jednak z důvodů podfmancování federálních programů Kaliningradu, tak zejména kvůli nedostatečné ekonomické legislativě a z ní plynoucích patologických jevů (korupce, nečistá hospodářská soutěž, nejistota investic apod.).

3.3.1. Praxe Speciální ekonomické zóny v Kaliningradské oblasti

Kaliningradská Speciální ekonomická zóna je z několika pohledů atypická. Předně, nikde na světě nenajdeme území, na němž by se uplatňovala speciální ekonomická pravidla, o takové rozloze, jakou má Kaliningradská oblast. Rozdílná je též velikost ekonomického prostředí, výkon ekonomiky, a také míra její soběstačnosti, konsolidace a saturace.⁹⁴ Model zóny volného obchodu v Kaliningradské oblasti výrazně spočívá na vnějšně-tržních výsadách a privilegiích, jež požívaly ekonomické subjekty v Oblasti. Z tohoto ohledu je však ekonomická zóna v Oblasti z několika důvodů odlišná od speciálních ekonomických zón na mnoha různých místech světa. Pro většinu z nich, stejně jako pro tu v Oblasti, je typická nulová celní sazba na dovezené zboží. Avšak v Kaliningradu je od cla osvobozeno také zboží, u něhož se předpokládá, že bude v Oblasti dále zpracováno a exportováno na území Ruska. Pod pojmem „clo“ – custom duty – přitom musíme rozumět nejen dovozní celní poplatek, ale též spotřební daň a daň z přidané hodnoty. Od těchto daní je osvobozeno přesně určené zboží a služby a např. daň z přidané hodnoty na zbylé zboží a služby činí 10%, resp. ve vyšší sazbě 18%. Taková celní privilegia byla až do roku 2006 jádrem SEZ.

⁹² Moses, J. C. (2004): 120-121.

⁹³ Smirnjagin, L. (2002): 3.

⁹⁴ Srov. se Smorodinskaja, N. S. (2002): 10.

V roce 2006 vstoupil v platnost *Federální zákon o Speciální ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti Ruské federace*, kterým se zavádí nová legislativní nastavení, jež mají pobízet k podnikatelské aktivitě a zahraničním investicím do Oblasti. Jeho základní aspekty je možné shrnout do několika bodů:⁹⁵

1. Kaliningradské oblast zůstává bezcelní zónou. Nový zákon umožňuje dočasné koexistování svou režimů: nového a starého.
2. *Starý režim* zachovává především celní úlevy jakožto hlavní nástroj Speciální ekonomické zóny. Oproti režimu, který platil od roku 1996, se obsahuje dva rozdíly. Zaprvé, společnosti vyrábějící elektroniku budou muset prokázat, že nejméně 30 % hodnoty výrobku bylo vyprodukováno v Kaliningradské oblasti (30% přidaná hodnota pochází z produkce v Oblasti), aby jim byl umožněn přístup na ruský trh bez cla a daní. Zadruhé, výrobci budou muset platit exportní tarify a cla. Starý režim byl prodloužen o dalších 10 let, což znamená, že zůstává v platnosti až do roku 2016. Společnosti se musejí rozhodnout, pod jakým režimem budou ve Speciální ekonomické zóně fungovat. Od roku 2016 však zůstane efektivní pouze nový režim SEZ.
3. *Nový režim SEZ* zahrnuje osvobození od daně z příjmu a majetkové daně na období 6 let pro společnosti, jejichž investice dosáhla alespoň 150 mil. rublů. Po šestém roce existence se daňové zatížení společnosti na dalších šest let sníží o 50 %. K tomu, aby se na společnost mohly uplatňovat pravidla SEZ, musí splnit několik kritérií. Především musí v Kaliningradské oblasti investovat nejméně 150 mil. v průběhu prvních tří let. Minimálně 70 % odměn za práci musí jít zaměstnancům z Kaliningradské oblasti a také 90 % fixního majetku a 70 % vlastní výroby musí být umístěno v Kaliningradské oblasti. Nový režim omezuje investory také odvětvově: investice nesmějí jít do oblasti zpracování ropy a zemního plynu, výroby vodky a likérů, tabáku a tabákových výrobků, do velko- i maloobchodu, opravárenských a finančních služeb.⁹⁶

⁹⁵ Nový zákon „Об Особой экономической зоне в Калининградской области и о внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации“ je dostupný například na <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=583>.

⁹⁶ Více viz Vinokurov, J. (2007a): 82.

3.3.2. Problémy SEZ

Ačkoli v posledních třech letech vykazuje ekonomika Kaliningradské oblasti podle většiny důležitých ekonomických ukazatelů prudký a bezprecedentní růst a v některých ohledech vyčnívá nad ruský průměr, trápí SEZ několik velmi podstatných problémů. I přes strukturální reformy financování Oblasti z federálního rozpočtu (navýšení přímých dotací z centra, daňové prázdny a jiné výhody pro zahraniční investory, intenzivní programy aktivní politiky zaměstnanosti aj.), obsažené ve vládním Federálním programu rozvoje SEZ v Kaliningradské oblasti pro období 1998-2005 a dalším Federálním programu 2002-2010 (více viz dále), byly dlouho hospodářské účinky zavedení SEZ za očekávání a z Kaliningradu se podnikatelský ráj zatím nestal. Zásadní a konstitutivní prvek speciální zóny v Oblasti, celní a daňové úlevy jakožto kompenzace ztrát z nevýhodného položení, byl v minulosti často zneužíván. Z Kaliningradu se pak stala jakási vstupní brána, kterou mohlo zboží pronikat podvodnými způsoby na ruský trh. Investoři stále většinou počítají s tím, že přenesením výroby do Kaliningradské oblasti a investováním do tamního průmyslu získají výhodnou pozici ke vstupu na ruský trh, což je jednou z největších předností kaliningradské SEZ.

Stále pasivní obchodní bilance se zahraničím a neustále se zvyšující objem importu z Oblasti do Ruska svědčí o tom, že investiční výhody SEZ fungují jako pobídka k zintenzivnění zahraničního obchodu s Ruskem. Negativní obchodní bilance trvá od samotného založení SEZ v roce 1996 a vrcholu dosáhla v roce 1997, kdy deficit zahraničního obchodu tvořil téměř 50% celkového objemu zahraničního obchodu Oblasti. Od té doby se ale schodek postupně snižuje, ačkoli ještě v roce 2001 dosahoval více než třetiny celkového objemu zahraničního obchodu. Trend vyrovnávání obchodní bilance naznačuje, že využívání Kaliningradské oblasti zahraničními investory jako „zadního vchodu“ do Ruska a organizované pašování dovezených výrobků na ruský trh postupně mizí.⁹⁷ Oblast se spíše stává regionem s velmi vyvinutým zpracovatelským průmyslem a investice do kaliningradského průmyslu jsou prováděny většinou se zajištěnými dalšími obchodními aktivitami v samotném Rusku.

Podstatné však je, že většina (asi 80%) průmyslových výrobků putuje na ruský trh a kaliningradská průmyslová výroba je tedy zacílená hlavně na Rusko. Co se týče exportu do ostatních států, převažují stále výrobky s nízkým nebo nulovým stupněm zpracování, jako je

⁹⁷ Viz Vinokurov, E. (2004a): 11.

surová ropa, dříví, celulóza, ale i mražené ryby apod. Za těchto okolností představuje Oblast typický příklad rozvojové země ve srovnání s vyvinutějšími evropskými státy. Surové produkty s nízkou mírou zpracování (a především nerostné suroviny) míří do Oblasti hlavně ze samotného Ruska (a jejich dovoz roste také z jiných států, hlavně z Polska, Litvy a Německa) a tam jsou také následně prodávány hotové či vysoce zpracované výrobky. V tomto ohledu má Kaliningradská oblast ve vztahu k samotnému Rusku jako obchodnímu partnerovi komparativní výhodu⁹⁸ v určitých oblastech průmyslové výroby (chemický, dřevozpracující průmysl, určité obory lehkého průmyslu apod.). Za existenci takovýchto komparativních výhod vděčí Oblast hlavně ekonomickým výhodám v rámci SEZ a také speciálním dotačním programům kaliningradskému průmyslu.⁹⁹

Nový režim Speciální ekonomické zóny kvůli 150mil. prahu nutnému pro získání daňových úlev zvýhodňuje investice velkých firem na úkor malého a středního podnikání. Právě to však bylo pro Kaliningradskou oblast velice důležitou složkou hospodářství a zajistilo dominantní postavení Kaliningradské oblasti v některých odvětvích, např. v nábytkářském průmyslu. V Kaliningradské oblasti je zaregistrováno kolem 70 tis. malých podnikatelů zaměstnávajících přes polovinu všech pracujících. Malé a střední podniky se podílí 22% na celkovém hrubém regionálním produktu v Oblasti, zatímco ruský průměr je jen kolem 12%.¹⁰⁰ Z tohoto ohledu patří Kaliningrad k nejlepším regionům Ruska. Nový režim SEZ však zavádí podmínku, která je pro většinu z malých a středních firem nesplnitelná. Po skončení platnosti starého režimu SEZ tak budou muset nést všechny náklady spojené s exklávní polohou Kaliningradské oblasti bez stimulujícího daňového či celního zvýhodnění.

Nová pravidla SEZ podporují investice velkých industriálních společností a nejsou nastavena pro investice v oblasti služeb, tedy v sektoru tak podstatném pro vyspělé země. Strategie podpory velkého strojírenského průmyslu nejde příliš ani v intencích využívání komparativních výhod Kaliningradské oblasti, které by vyžadovalo zejména podporu odvětví, v nichž hraje důležitou úlohu malé a střední podnikání (dřevozpracující průmysl), či lehkého průmyslu. J. Vinokurov upozorňuje také na to, že velkým společností zaměřeným na

⁹⁸ Pojem „komparativní výhoda“ pochází původně od D. Ricarda. Zákon komparativní výhody říká, že ekonomické důvody pro obchodování (dvěma či více statky) mezi státy existují i tehdy, má-li jeden z nich absolutní výhodu při výrobě obou (všech) statků (vyrábí-li všechny uvažované statky efektivněji), jestliže se každý z nich specializuje na výrobu toho statku, který je pro něj ve výrobě relativně levnější. To, že se každá země specializuje na výrobu toho statku, u něhož je na tom relativně lépe, přinese z dlouhodobého hlediska výhody oběma. Země s absolutní výhodou při výrobě statků si má zvolit specializaci na výrobu toho statku, u něhož je její komparativní výhoda vyšší, a země s absolutní nevýhodou má vyrábět ten statek, u něhož je její komparativní nevýhoda nižší. Více viz Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (1991): 902-906.

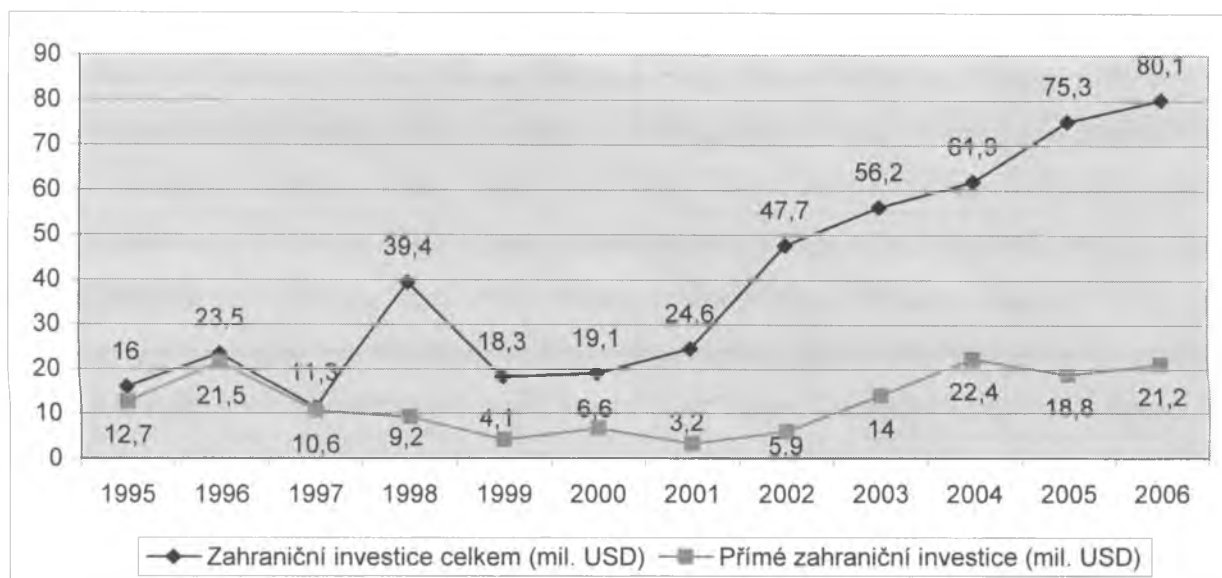
⁹⁹ Vinokurov, E. (2004a): 8.

¹⁰⁰ Vinokurov, E. (2004a): 7.

strojírenskou výrobu nemusí vyhovovat ani omezený pracovní trh, malý potenciál místního trhu či specifika eklávní polohy Kaliningradské oblasti. Ke konci března 2008 bylo v seznamu společností podnikajícím v Kaliningradské oblasti v novém režimu SEZ celkem 55 firem. Hlavními odvětvími, kam směřovala většina investic, jsou strojírenský a stavební průmysl.

3.4. Investování v Kaliningradské oblasti a problémy při investičních aktivitách

Již několik let překonává Kaliningradská oblast ruský průměr v objemu zahraničních investic do základního kapitálu přepočtených na jednoho obyvatele. Celkové zahraniční investice do Kaliningradské oblasti dosáhly v roce 2006 hodnoty 80,1 mil. USD, z čehož 21,2 mil. USD (26,7 %) představovaly přímé zahraniční investice (foreign direct investments), 22,2 mil. USD (27,7 %) portfoliové investice a 37,1 mil. USD (45,6 %) jiné typy zahraničních investic. V grafu je zobrazena dynamika zahraničních investic a přímých zahraničních investic v Kaliningradské oblasti:¹⁰¹

Jak je patrné, v posledních devíti letech vykazuje trend zahraničních investic stabilní růst. Můžeme si však všimnout relativně slabého nárůstu (resp. poklesu) hodnoty přímých zahraničních investic do Kaliningradské oblasti. Uvědomíme-li si, že podle mnohých ekonomů právě přímé zahraniční investice přinášejí inovace jak v technologické, tak v manažerské oblasti, a že většinou společnosti založené právě na základě přímých zahraničních investic zavádějí nové technologie, vzdělávání zaměstnanců a celkově poskytují

¹⁰¹ Data pochází z Administrativa Kaliningradské oblasti (2007c) a Vinokurov, J. (2007a): 39.

prostor pro pomocný průmysl a služby,¹⁰² jde spíše o negativní trend co se týče tendencí k modernizaci a obohacení struktury kaliningradského hospodářství. Jiné typy zahraničních investic (především portfoliové investice) předpokládají spíše jen kapitálový podíl zahraničních společností v kaliningradských podnicích.

Odvětvová struktura zahraničních investic do Kaliningradské oblasti v roce 2006:¹⁰³

	Zahraníční investice (tis. USD)	Podíl na celkových zahraničních investicích (%)	Přímé zahraniční investice (tis. USD)	Portfoliové zahraniční investice (tis. USD)	Jiné zahraniční investice (tis. USD)
Celkem	80813,9	100,0	21210,2	22184,7	37419,0
<i>z toho do jednotlivých odvětví:</i>					
zemědělství a lesnictví	6,5	0,8	6,5	-	-
rybolov	1050,0	1,3	-	-	1050,0
zpracovatelský průmysl	46165,2	57,1	11568,8	22004,4	12592,0
<i>z toho:</i>					
výroba potravin, včetně tabákových a alkoholických výrobků	4634,5	5,7	349,5	-	4285,0
textilní a oděvní průmysl	695,2	0,9	695,2	-	-
výroba papíru a celulózy	1000,0	1,2	1000,0	-	-
chemická výroba	2190,4	2,7	-	1261,2	929,2
výroba dopravních prostředků a jejich součástí	20743,2	25,7	-	20743,2	-
stavebnictví	77,5	0,1	77,5	-	-
velko- a maloobchodní prodej, opravárenství	14531,8	18,0	2261,8	-	12270,0
<i>z toho:</i>					
velkoobchod, včetně obchodování prostřednictvím zástupců (bez trhu s dopravními prostředky)	2198,5	2,7	2138,5	-	60,0
maloobchod (bez trhu s dopravními prostředky), opravárenství	12333,3	15,3	123,3	-	12210,0
hotely a restaurace	3,9	-	3,9	-	-
doprava	1846,4	2,3	1031,2	-	815,2
finanční služby	14933,5	18,5	5533,5	-	9400,0
trh s nemovitostmi	1714,2	2,1	422,9	-	1291,2
poskytování jiných komunálních, sociálních a personálních služeb	243,9	0,3	243,9	-	-

Firmy se zahraniční účastí tvoří asi 10% celkového hrubého regionálního produktu Oblasti.¹⁰⁴ Co se týče původu investic, tak v roce 2006 nejvíce investorů pocházelo z Nizozemska (26,4 % na celkovém objemu zahraničních investic), Litvy (22,1 %; litevské

¹⁰² Srov. např. s Vinokurov, J. (2007a): 39.

¹⁰³ Data pocházejí z: Administrativa Kaliningradské oblasti (2007c): 13.

¹⁰⁴ <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=271>.

společnosti jsou již několik let vždy jedny z největších investorů), Švýcarska (15,1 %), Kypru (11,2 %) a Polska (8,7 %).¹⁰⁵ Překvapivou skutečností pro nás může být to, že investoři z Německa hrají v Kaliningradské oblasti relativně nedůležitou roli: na celkovém objemu zahraničních investic se podílejí jen 2,4 % a zůstávají například i za investory z Velké Británie (4,7 %). Naprosto nesignifikantní jsou také investice ze skandinávských zemí. Z tohoto hlediska se baltská spolupráce, tak jak je představena v iniciativě Severní dimenze EU (více ve specializované kapitole této práce), omezuje spíše na investiční spolupráci hlavně mezi Německem a skandinávskými zeměmi a Kaliningradská oblast stojí spíše stranou zájmu.

Je nutné zmínit, že podle všech odhadů investice do Kaliningradské oblasti ze samotného Ruska daleko překračují zahraniční investice.¹⁰⁶ Je však velice obtížné tyto investice sledovat statisticky. Podklady k takovému tvrzení však podporuje to, že v Oblasti probíhá hned několik velkých investičních podniků ruských průmyslových společností – za všechny jmenujme jen investice do kaliningradských přístavů, kdy na příklad firma Lukoil investovala přes 100 mil. USD do vlastního ropného terminálu. Podobných příkladů je však mnoho. Nesmíme ovšem zapomínat na to, že jak zahraniční, tak i ruské investice do Kaliningradské oblasti jsou motivovány zejména strategicky specifickou polohou a ekonomických zvýhodnění podnikání plynoucích z pravidel Speciální ekonomické zóny. Jak vidíme z přehledu, hlavní oblastí investic je výrobní sféra, resp. zpracovatelský průmysl. Při dodržení pravidel v rámci SEZ využívají daňové a celní výhody výroby či zpracování v Kaliningradské oblasti nejen zahraniční firmy, ale i firmy s ruským kapitálem. U těch zahraničních jde však téměř výlučně o jednu z fází při vstupu na ruský trh. Kaliningradská SEZ proto funguje jako jakýsi odrazový můstek na široký ruský trh i v jiných regionech.

3.4.1. Praktické problémy při investování – případová studie firmy Brisk Ozersk

Jedním z hlavních důvodů zřízení SEZ v Kaliningradské oblasti byla snaha přitáhnout do Oblasti zahraniční investory a nastartovat s jejich přispěním hospodářský rozmach v periferním regionu. Vytvoření atraktivního investičního prostředí je také hlavním cílem SEZ a ruská administrativa usiluje přilákat kromě zahraničních investorů také investory ruské. Množství investic v Oblasti předpokládaných v roce 2005 je skoro trojnásobné oproti době před třemi lety a již se vyrovnalo ruskému průměru. Nejvíce kapitálu plyne do Oblasti, jak

¹⁰⁵ Více viz Administrativa Kaliningradské oblasti (2007c): 14.

¹⁰⁶ Srov. např. s Vinokurov, J. (2007a): 37.

bylo zmíněno, z Litvy, Polska a Německa. Investice českých podniků jsou zatím spíše výjimkou, přesto se v Oblasti v poslední době objevilo několik podnikatelských aktivit českých firem. Z nich zřejmě nejvýznamnější je investice firmy Brisk Tábor, výrobce automobilových svěček, do kaliningradského podniku ve městě Ozersk, který se tím dostal do 100% vlastnictví české firmy. Firma Brisk v Oblasti působí od roku 2000 a hodnota její investice dosahuje přibližně 3 mil. USD.

Podle Romana Dlapy, ředitele kaliningradské pobočky Brisku, je investiční atraktivita Oblasti tvořena několika faktory.¹⁰⁷ V první řadě jde pochopitelně o celní výhody v rámci SEZ (bezcelní zónu), ke kterým se za určitých podmínek přidávají také výrazně daňové úlevy investorům. Další skutečností, která ovlivňuje rozhodování o investici v Oblasti, je relativně nízká platová úroveň. Výhoda levné pracovní síly se však rychle mění, v roce 2000 byla průměrná měsíční mzda v průmyslu 76,7 USD, během pěti let však vyrostla na 265 USD. Průměrná mzda v Kaliningradské oblasti je stále nižší, než je ruský průměr, ovšem rozdíl již není tak markantní. Obrovskou konkurencí jsou také ještě levnější východní země, např. Čína. Hlavním problémem západnímu investování do Oblasti a jistou nevýhodou, která zabraňuje mohutnějšímu přílivu investovaného kapitálu z České republiky, ačkoli je mezi českými podnikateli o investování v Rusku velký zájem, spočívá především v tom, že každý investiční podnik v Rusku je příliš velkým riskem.

Jak vyplývá ze zkušeností české firmy Brisk, která s podnikatelskými aktivitami v Oblasti začala již v roce 2000, chování místní administrativy je často velmi nepředvídatelné. Konkrétně u firmy Brisk šlo, podle Dlapy, hlavně o potíže s přiznáním daňových úlev (resp. navrácením části daní) pro investory. Problém je především v tom, že se legislativa, upravující daňové výhody investujícím podnikům, velice často mění. Správa daní je v Oblasti složitá, kromě Daňového úřadu RF se kontrolou daní zabývá také regionální i místní administrativa, Oblastní дума i oblastní a místní prokuratura, a komunikace mezi nimi navzájem a také mezi nimi a investorem často vážne. Investující firma, která velmi podrobně neprostudovala veškerou finanční legislativu SEZ a která systematicky nesleduje rychlé novelizace právních předpisů, se může velice snadno dostat do situace podobné té, ve které se ocitl také Brisk. Ten byl nucen po roce a půl investičních aktivit vstoupit do soudního sporu s Daňovým úřadem, který trval přes dva roky a v jehož důsledku byla firma nucena vrátit zpět ruským orgánům část odpuštěných daní.

¹⁰⁷ Dlapa, R. (2003) a Dlapa, R. (2005).

Druhý problém, se kterým se česká firma setkala, spočíval v tom, že slibované dotace a výhody, kterými ruská administrativa láká do Oblasti investory, se v praxi realizují jen ve velmi omezené míře. Podle Dlapy se s slibováním regionálních úřadů při vstupu investora a následným odmítnutím splnit své sliby setkali také investoři ze Slovenska a Polska. Oblast se z těchto důvodů stává z investičního hlediska značně nejistou, a ačkoli je právní ošetření investičních pobídek poměrně široké, legislativa se často mění a důležitou roli při její interpretaci hrají právě státní orgány. Přes otevřenost kaliningradské regionální správy i federální administrativy k určité manipulaci s výkladem právních předpisů a jakémusi nevyočitatelnému jednání je však podle zástupce českého investora nepochybné, že například jurisdikce zaznamenala v posledních letech upevnění svého nezávislého a nestranného statusu.

Lehkou situaci v porovnání s cizinci ale nemají ani místní podnikatelé, kteří se rozhodli investovat v Kaliningradské oblasti. Jejich hlavní překážkou jsou především velice drahé úvěry od ruských bank, jejichž průměrný úrok se pohybuje kolem 20%. Za těchto okolností jsou nuceni spoléhat na vlastní kapitál. Místnímu průmyslu se v této souvislosti snaží pomoci hospodářská komora „Balt“ (Палата Балт), která funguje již patnáct let a snaží se o rozvoj česko-kaliningradských podnikatelských vztahů.¹⁰⁸ V jejím rámci je možné, aby kaliningradský podnikatel s investičním záměrem v Oblasti obdržel úvěr od české banky, který je úročen sazbou kolem 10%. Investor je nucen české bance představit svůj plán a zaručit se garancí, kterou mu poskytla nějaká banka ruská. Musí také doložit, že je schopen z vlastních zdrojů uhradit minimálně 15% z celkových nákladů projektu. Podmínkou české banky je také to, aby se nejméně 60% na investici podílely české podniky. I přes tyto snahy je však pravdou, že aktivita českých podnikatelských subjektů v Kaliningradské oblasti je velice nízká.

Jistým problémem pro mohutnější rozvoj hospodářství Oblasti je její nevýhodná (periferní) poloha s ohledem na hlavní evropské dopravní síť. O Kaliningradu se mluví dokonce jako o „konci světa“ (*Dead End*).¹⁰⁹ Dopravní infrastruktura v Oblasti nedosahuje evropských standardů a na intenzivní budování transevropských sítí (TEN), jaké můžeme pozorovat v obou okolních státech, jež bylo a stále je intenzivně podporováno z unijních fondů a jež by bylo významným činitelem ekonomické dynamiky regionu, je nucena ruská i kaliningradská vláda vynakládat množství finančních prostředků. Kvalitní dopravní obslužnost je doslova životní potřebou exportně zaměřené SEZ. Toky financí plynoucí z Unie

¹⁰⁸ Dlapa, R. (2005). Viz také <http://www.i-ru.cz/clanky.asp?ID=7005>.

¹⁰⁹ Huisman, S. (2003): 37.

jsou však oproti polskému a litevskému případu výrazně omezené a Oblast je tak v porovnání se sousedními státy znevýhodněna.

3.5. Ekonomické důsledky rozšíření EU a vstupu Ruska do WTO

Ačkoli hlavními tématy politických jednání Ruska a Evropské unie předcházejících jejímu rozšíření byly otázky tranzitu mezi Oblastí a Ruskem, celního režimu a podobně, ekonomické implikace rozšíření stály v pozadí všech debat o budoucnosti Kaliningradské oblasti. Spojení témat ekonomických a ryze politických bylo v případě těchto jednání ještě těsnější, než je obvyklé. Vstupem sousedních zemí, do kterých plyne z Oblasti kolem 45% z celkového objemu vývozu, do EU se Kaliningradská oblast dostala do změněného ekonomického prostředí, ve kterém platí pravidla EU. Naopak, vstup Ruska do Světové obchodní organizace znamená pro Rusko, jehož je Kaliningradská oblast součástí, přijmout společná obchodní pravidla a principy a mezinárodní principy. Hodnotit důsledky rozšíření EU pro ekonomiku Oblasti je obtížné, avšak z výsledků jednání o budoucí podobě vztahů EU a Kaliningradské oblasti je zřejmé, že rozšíření mělo vliv především na export z Oblasti do nových členských zemí. Současně se dá předpokládat, při nutné míře zjednodušení, že vstup Ruska do WTO ovlivní kaliningradské hospodářství především ve sféře vývozu na ruské trhy. Autoři, kteří se kaliningradskou problematikou zabývají systematicky, však nepovažují rozšíření EU za kriticky důležitý moment ve vývoji kaliningradského hospodářství.¹¹⁰

3.5.1. Rozšíření EU

I nadále platí, že zboží ruského (či Kaliningradského) původu nepodléhá při transportu z jedné části Ruska do druhé proclení. Bezcelní charakter koridoru mezi Kaliningradem a Ruskem zůstal zachován a přepravci platí pouze nezbytné administrativní poplatky spojené s převozem zboží přes tranzitní zemi. Se vstupem Polska a Litvy do EU se harmonizovala jejich celní politika se zbytkem Společenství a podle Smlouvy o partnerství a spolupráci mezi Ruskem a EU (PCA) se tedy nyní na průmyslové výrobky vstupující na území Litvy či Polska vztahuje jednotná celní sazba 4,1%, což je oproti dřívější litevské sazbě 5,3% a polské 15,3%

¹¹⁰ Vinokurov, J. (2007b): 206 a dále.

výrazný rozdíl.¹¹¹ Podle Evropské komise se tím pozice kaliningradských výrobků na sousedních trzích zlepší. To je však, jak upozorňuje E. Vinokurov, značně problematické. Export z Oblasti do těchto zemí sestává z největší části hlavně ze surovin a neopracovaných materiálů (v případě Polska jde hlavně o surovou ropu a v případě Litvy o celulózu, dřevo a kovy), na které se již před rozšířením EU vztahovaly nulové či jen nepatrné celní sazby.¹¹² Nepřekvapuje nás proto, že jsme od rozšíření EU v roce 2004 výraznější nárůst obchodní výměny mezi těmito státy a Oblastí nezaznamenali. Snížené celní sazby obou zemí jsou však dlouhodobou výzvou pro kaliningradské exportéry a bez proměny celkové struktury vývozu nebudou mít výraznější vliv.

3.5.2. Vstup Ruska do WTO

Jisté otázky vyvolávala kompatibilita režimu SEZ se zásadami WTO, především v souvislosti s tím, že je od celních poplatků za určitých podmínek (např. po zaplacení 30% daně z přidané hodnoty apod.) osvobozeno zboží, které je v Oblasti zpracováno a obchodováno dále do Ruska. Z tohoto pohledu se jistou bezcelní zónou stává celé Rusko, což je problematické především s ohledem na zásadu o rovném přístupu na zahraniční trhy v rámci WTO. Větší změnu ale znamenají úpravy ruských celních tarifů v souladu s dohodou GATT, které se sice nemusí projevit okamžitě, ale později se pravděpodobně celkové celní a daňové zatížení exportu do Ruska v průměru sníží.¹¹³ I přes veškerá opatření k ochraně domácích výrobců, jak jsou uplatňována v rámci WTO, se konkurenceschopnost zahraničních výrobců na ruských trzích zvýší, což může též negativně postihnout kaliningradskou ekonomiku, jež je s ruským trhem velmi těsně svázána a v níž hraje export do Ruska důležitou roli.

Tím, že se sousední země Oblasti staly součástí jednotného evropského trhu a na kvalitu zboží přicházející na jejich území platí evropské standardy, jsou nuceni Kaliningradští exportéři, pokud si chtějí zachovat současné trhy, přistoupit na tyto standardy. Jejich zboží se tak stane konkurenceschopné v celé Unii, což může být impulsem ke zlepšení výsledků proexportní SEZ. I nadále ale platí, že ekonomická zóna v Kaliningradu napomáhá v profilaci regionu jako:

¹¹¹ Evropská komise (2001): 3.

¹¹² Vinokurov, E. (2004a): 17.

¹¹³ Vinokurov, E. (2004a): 19.

1. Zóny s rozvinutým výrobním a zpracovatelským průmyslem, jehož produkty primárně putují na ruský trh.
2. Tranzitním uzlem, který strategicky využívá především systém kaliningradských přístavů.

O dopravním průmyslu jakožto důležitém komponentu kaliningradského hospodářství se zmíníme v další části. Problematika dopravy mezi Ruskem a Kaliningradskou oblastí nám také pomůže lépe pochopit pozici Oblasti jakožto ruského ostrůvku uvnitř EU. Reflektují se v ní také hlavní problémy, které přineslo rozšíření EU, a zároveň jde o citlivé téma vztahu mezi Ruskem a evropskými zeměmi.

3.6. Dopravní komplex jako stěžejní složka hospodářství Kaliningradské oblasti

Dopravní průmysl je důležitou složkou hospodářství Kaliningradské oblasti. Je tomu tak ze dvou příčin. Zaprvé, fungující transport zboží a osob je předpokladem a nezbytností fungování kaliningradské ekonomiky. Navíc se podstatně podílí na logistickém zabezpečování zahraničního obchodu mezi mnohými evropskými zeměmi a Ruskem. Jde o komplex s přibližně 8% podílem na hrubém domácím produktu Kaliningradské oblasti.¹¹⁴ Jeho výsadní pozice je také dána tím, že představuje faktor specializace Oblasti: každá strategie a plán rozvoje regionu klade důraz na důležitost dopravního komplexu.¹¹⁵ Například Federální program rozvoje Kaliningradské oblasti na období do roku 2010 obsahuje řadu projektů na kvalitativní zlepšení efektivity dopravní struktury Oblasti, mj. například posílení trajektového spojení mezi kaliningradským přístavem a Petrohradem a stavbu přístavního komplexu „Vostočnyj“ v nejzápadnějším ruském městě Baltijsk.¹¹⁶ Mnozí si tedy uvědomují, že rozvoj průmyslových odvětví orientovaných na import a následný export na ruský trh, ale i rozvoj exportně orientované výroby závisí na kapacitě a efektivitě dopravního systému v regionu.

Ten je tvořen třemi hlavními složkami: přístavy, železniční a silniční sítě.

Hlavním strategickým bodem je pro Kaliningrad jeho přístav. Ten je cenný i pro celé Rusko z toho důvodu, že jde o jeho jediný nikdy nezamrzající přístav v Baltském moři. Přístav situovaný do ústí řeky Pregol je z Baltského moře přístupný skrze 43 km dlouhý plavební kanál, který dovoluje proplouvat lodím s maximálním ponorem 8 metrů. Celý přístavní komplex sestává z několika na sobě nezávislých společností s vlastní technikou a infrastrukturou. Mezi nejvýznamnější patří Kaliningradský mořský obchodní přístav, dále pak Kaliningradský státní rybářský přístav (v němž je ale obchodováno nejen s mořskými produkty), Kaliningradský ropný terminál a Říční přístav.

Systém kaliningradských přístavů má roční překladovou kapacitu kolem 15 mil. tun. Maxima bylo dosaženo v 80. letech, od začátku 90. let však skutečný roční objem obsluženého zboží rapidně poklesl: v roce 1996 dosáhl pouhých 5 mil. tun, v roce 1999 to bylo dokonce jen 4,1 mil. tun. Od roku 2000 však obrat začíná postupně růst: v roce 2000 přístavem prošlo 4350 tis. tun zboží, v r. 2001 5800 tis. tun a v roce 2002 9900 tis. tun

¹¹⁴ Viz <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=283>.

¹¹⁵ Jde zejména například o „Program sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti na roky 2007-2016“ a „Federální cílový program rozvoje Kaliningradské oblasti do roku 2010“. Více o politických strategiích a programech viz v odpovídající části této práce.

¹¹⁶ Srov. s „Федеральная целевая программа развития Калининградской области на период до 2010 года“, <http://www.gov.kaliningrad.ru/zip/posstr67212102007.zip>.

zboží).¹¹⁷ Poslední dostupné údaje již hovoří o 14 mil. tun zboží přeložených v kaliningradském přístavu v roce 2004, což je hodnota, která se již téměř rovná maximální aktuální kapacitě. Po letech útlumu byla ruská administrativa nucena přístav zatraktivnit pro zahraniční distributory. Je ale nutné uvědomit si, že v regionu má kaliningradský přístav velké množství vážných konkurentů: především jde o přístav petrohradský, společně s Novorossijskem největší přístav v Rusku, který se z pochopitelných technicko-logistických důvodů stává přirozenou mořskou branou do severozápadního Ruska. Rozvoj kaliningradského přístavu proto musel spočívat ve specializaci na obsluhování specifických druhů zboží. Modernizace kaliningradského přístavu je důležitým tématem ve vládním plánu rozvoje Oblasti do r. 2010, kde jen v první polovině dekády byly realizovány projekty za více než 240 mil. USD. V souladu s rozvojem vyspělých světových přístavních center se je kladen v plánech rozvoje kaliningradského přístavu na to, aby se stal vícefunkčním obchodním komplexem s rozvinutým systémem skladovacích a zásobovacích prostor, návazné infrastruktury a sociální vybavenosti.

Výraznou převahu ve struktuře zbožího obratu má export zboží (téměř 13 mil. tun v roce 2005), objem dovezeného zboží tvoří jen zlomek (za rok 2005 1576 tis. tun). Podle odvětvové struktury největší část exportu tvořily ropné kapalné produkty (kolem 23% veškerých ropných produktů určených na export putuje přes kaliningradský přístav),¹¹⁸ dále pak nebarevné kovy, chemické produkty, koks a uhlí, těžké hutní produkty atd. Je tedy zřejmé, že se v případě exportu jedná vesměs o produkty těžkého hospodářství, přestože relativně vysoký podíl zaujímají i nespecifikované kontejnerové zásilky – většinou spotřební zboží, náhradní díly, strojírenské zboží lehkého průmyslu apod.. V importu naopak spotřební zboží a produkty lehkého průmyslu jednoznačně převažují, následovány obilím a produkty z ryb.

Co se týče původu, pak nejvíce exportovaného zboží pocházelo v roce 2001 z Čeljabinské oblasti RF (uhlí, 17% podíl na exportu), z Kazachstánu (ropa, 12%) a Litvy (10%).¹¹⁹ Kaliningradský přístav využívá především dobrou železniční infrastrukturu, která má dostatečnou kapacitu na transport zboží z přístavů, a pohodlné spojení hlavně s litevskými městy (mluví se dokonce o přístavním komplexu Kaliningrad-Klajpeda). Většina přepravních kanálů je profilována spíše na krátké trasy a na převoz lehce uskladnitelných výrobků a surovin.¹²⁰ Růst objemu zboží distribuovaného přes kaliningradský přístav byl zřejmě také důvodem plánovaného zvýšení přepravních tarifů na tranzit zboží přes litevské území.

¹¹⁷ Brodin, A. (2003): 146.

¹¹⁸ <http://regnum.ru/news/480661.html>.

¹¹⁹ Brodin, A. (2003): 157.

¹²⁰ <http://www.transmarine.ru/PORTINFO.HTM>.

Největší litevský přístav Klaipėda totiž trpěl vytrvalým úbytkem zájmu ruských přepravců i přepravců z jiných států SNS, kteří postupně preferovali levnější přístav v Kaliningradu. Plánované zvýšení tarifů bylo několikrát odloženo a litevská strana od něj zatím definitivně ustoupila až poté, kdy byla ruskou vládou zaručena podpora a ekonomické zvýhodnění vyvážení ruské ropy a ropných produktů přes přístav v Klaipėdė.¹²¹

Roční objem zboží přeloženého v kaliningradských přístavech¹²²

Druh zboží	Objem (tis. tun)		% změna
	2005	2006	
Celkový export	12 973,3	13 603,8	104,9
Kapalné ropné produkty	8 656,3	9 637,3	111,3
Nebarevné kovy	1 908,4	1 723,5	90,3
Uhlí, koks	592,6	718,4	121,2
Chemické výrobky	732,0	563,9	77,0
Železné slitiny	270,0	295,4	109,4
Kontejneryové zásilky	248,2	229,3	92,4
Kovový šrot	216,9	171,0	78,8
Výrobky ze dřeva	109,1	101,1	92,6
Obiloviny	125,8	88,6	70,4
Jiné	66,4	42,3	63,7
Papír, celulóza	17,4		

Celkový import	1 576,2	1 550,6	98,4
Kontejneryové zásilky	515,1	610,0	118,4
Jiné	329,1	359,2	109,1
Obiloviny	353,1	312,6	88,5
Produkty z ryb	170,7	131,4	77,0
Zmražené zboží	176,2	100,8	57,2
Chemické výrobky	10,2	8,3	81,4

Železniční doprava zaujímá v regionu také důležité postavení. V případě Kaliningradské oblasti je železniční síť nejhustší v západo-východním směru, tedy ve směru mezi pobřežím a Litvou. Tato linie, kterou je možné projet bez nutnosti dalších překládek, je samozřejmě stěžejní při spojení mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem. Železniční síť v Kaliningradské oblasti má desetinásobnou hustotu, než je ruský průměr, což znamená přibližně 48 km

¹²¹ Srov. „Литва отказалась повышать тарифы на калининградский грузовой транзит“, Regnum Baltika, 15.8.2005. <http://www.newspb.ru/allnews/497569>.

¹²² Zdroj: Морская администрация порта Калининград

železnic na 1000 km². Po železnici se v Kaliningradské oblasti převezí až 90 % veškerého zboží, kolem 40 % cestujících na vnitroregionálních linkách a až 87 % lidí, kteří cestují přes hranice Oblasti.¹²³ Zajímavostí kaliningradské železniční sítě, která dokumentuje těsný vztah s evropským regionem a vypovídá o specifické pozici mezi Ruskem a ostatními evropskými zeměmi je skutečnost, že v Oblasti je přibližně 640 km úzkokolejných železnic, ale také asi 135 km širokorozchodných západoevropských kolejí.¹²⁴

Automobilová doprava nebyla zdaleka tak důležitá jako lodní a železniční. V 90. letech však přibývá na důležitosti a dnes je jedním z hlavních způsobů přepravy zejména spotřebního zboží zejména v rámci Kaliningradské oblasti a sousedních regionů. Automobilová přeprava je důležitým podnikatelským odvětvím – přibližně 70 % všech transportů veškerého exportovaného a importovaného zboží je zajišťováno místními přepravci. Celoruský průměr podílu lokálních přepraviců je přitom jen 39 %.¹²⁵ Objem automobilové přepravy však zaostává za vodní a železniční a její handicap se ještě posílil po rozšíření EU.

3.6.1. Problémy přepravy zboží spojené se specifickou polohou Kaliningradské oblasti

Podle Evropské komise má EU ve vztahu ke Kaliningradu usilovat o „svobodu pohybu zboží včetně energií mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem.“ Evropská komise se má zasadit zejména o to, „aby zde byla svoboda takového tranzitu a aby se zboží, přepravované mezi Ruskem a Oblastí, nestalo předmětem zbytečných zdržení a restrikcí a nepodléhalo celním poplatkům a ostatním poplatkům spojeným s tranzitem zboží s výjimkou nákladů na dopravu a odpovídajících administrativních poplatků svázaných s tranzitem (...)“.¹²⁶ Přes takto deklarovaný volný pohyb zboží mezi Oblastí a Ruskem provází tranzit řada problémů a

¹²³ Administrativa Kaliningradské oblasti (2002): Транспортный комплекс Калининградской области. Kaliningrad. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=283#r3>

¹²⁴ Více o Kaliningradské železniční síti je možné najít na stránkách Ruských drah, http://branch.rzd.ru/wps/portal/branch?layer_name=StaticPageCard&STRUCTURE_ID=710&id=1039

¹²⁵ Administrativa Kaliningradské oblasti (2002): Транспортный комплекс Калининградской области. Kaliningrad. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=283#r3>.

¹²⁶ Evropská komise (2004): Joint Statement on EU Enlargement and EU-Russia Relations. 27.4.2004, Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/russia/russia_docs/js_elarg_270404.htm. Volný překlad autora, originální zní: „...we [Evropská komise – pozn. autora] will effectively implement the principle of freedom of transit of goods, including energy between Kaliningrad region and the rest of Russia. In particular, we confirm that there shall be freedom of such transit, and that the goods in such transit shall not be subject to unnecessary delays or restrictions and shall be exempt from customs duties and transit duties or other charges related to transit, except charges for transportation or those commensurate with administrative expenses entailed by transit...”.

nejasností. Skutečnost, že Oblast je obklopena zeměmi EU, znamená pro ruské dopravce zvýšené náklady. Veškeré zboží, které vstupuje na území Litvy musí splňovat evropské bezpečnostní a kvalitativní standardy. Zejména v případě přepravy rostlinných a živočišných produktů (což odpovídá velké části kaliningradského exportu do Ruska) včetně živých zvířat EU vyžaduje velmi drahé evropské veterinární osvědčení.

Hlavní problém tranzitu mezi Ruskem a Oblastí a jádro kritiky ruských dopravců na adresu Litvy a EU ale představují litevské (a zčásti také běloruské) *tranzitní tarify*. Většina zboží mezi Oblastí a Ruskem je přepravováno přes území Litvy, a to formou železniční dopravy, která obsluhuje až 90 % veškerého zboží, jak jsme se zmínili výše. Litevské dráhy až do roku 2007 relativně pravidelně navyšovaly tarify na převoz zboží a každé takové zvýšení bylo doprovázeno protesty ruských dopravců i politiků. Úprava tarifů je tedy vždy vnímána v široké politické perspektivě a řeší se na vysokých diplomatických a politických úrovních. V posledních dvou letech se tranzitní tarify zvýšily i 15 % v roce 2006 a o dalších 10 % v roce 2007.¹²⁷

Litevské úřady vnímají tarifní regulaci také do jisté míry jako určitý prostředek politického nátlaku a formu protestu proti krokům Moskvy. Když v roce 2006 přestala do Litvy z Ruska proudit ropa kvůli údajné havárii na ropovodu Družba, litevské úřady oficiálnímu vysvětlení neuvěřily a považovaly situaci za jisté vydírání ze strany Moskvy, která chtěla zvednout cenu ropy a donutit takto Litvu k souhlasu s novými podmínkami. Za takto vypjaté situace Litva kromě jiných protestů také pohrozila, že výrazně zvýší tarify na převoz zboží mezi Ruskem a Kaliningradskou oblastí a zároveň zpřísní pravidla pro cestování občanů Ruska přes své území a tím tak odřízne Kaliningrad od Ruska. Po několika dnech vyjednávání nakonec ropa začala proudit za mírně zvýšené ceny a Litva tak od svého úmyslu opustila. Jde však o výmluvný dokument svědčící jak o důležitosti dopravního průmyslu pro Kaliningradskou oblast, tak také o jeho zranitelnosti.

Nejen z těchto důvodů tedy ruští dopravci hledají nové cesty do Kaliningradu přes Lotyšsko, Polsko nebo přímo z Petrohradu, avšak varianta transportu přes Litvu je stále většinou nejlevnějším řešením. Litva každopádně možností regulovat železniční poplatky za převoz zboží drží v rukou mocný nástroj, jímž rozhoduje o budoucnosti tranzitu do/z Oblasti a obchodnímu využití kaliningradské průmyslové zóny a kaliningradského přístavu. Jisté omezení a určení základních pravidel tranzitu zboží představuje EU, která tak plní v souvislosti s evropsko-ruským společenstvím určitého garanta volného pohybu zboží (a

¹²⁷ Viz <http://www.charter97.org/rus/news/2006/12/05/tarif>.

osob) mezi Ruskem a Oblastí. Avšak také Litva samotná, jejíž hospodářství je úzce svázáno s hospodářstvím ruským, usiluje (přes všechna restriktivní opatření vedená hlavně kvůli ochraně vlastní logisticky strategické pozici) o to, aby pro kaliningradské obchodníky byla přitažlivou transportní zemí.¹²⁸ Problematika tranzitu zboží ale zřejmě zůstává hlavním sporným tématem rusko-litevských vztahů.

Jak vidíme, na rozvoj dopravního průmyslu Kaliningradské oblasti má vliv několik faktorů. Mezi hlavní z nich patří skutečnost, že je Oblast uzavřena mezi státy EU. Dalším faktorem je snaha Ruska o vstup do Světové obchodní organizace (WTO), s níž souvisí i postupná liberalizace ruského zahraničního obchodu a jeho regionální specializace. Očekává se, že se začleňováním se Ruska do systému svobodného mezinárodního obchodu vzroste důležitost strategické pozice Kaliningradské oblasti a objem zboží přepravovaného skrze ní (zejména s využitím kapacit kaliningradského přístavního komplexu) poroste. Nelze však čekat rapidní růst důležitosti Kaliningradské oblasti pro ruský zahraniční obchod, neboť kaliningradské přístavy a železnice jsou z velké části omezeny na přepravu surovin a výrobků těžkého průmyslu, na které, jak poznamenává J. Vinokurov, jsou již nyní uplatňovány velice liberální či dokonce žádné tarify.¹²⁹ Uvedený předpoklad podporuje i zmíněná vysoká konkurence mezi přístavy kolem Baltského moře (Klajpeda, projekt přístavního komplexu a svobodné ekonomické zóny v Ust'-Luge u Petrohradu¹³⁰ aj.).

¹²⁸ Zde můžeme zmínit například ambiciózní projekt elektronické evidence transportovaného zboží „Калининградский транзит“ financovaný litevskou i ruskou administrativou, který má výrazně usnadnit formální procedury a zrychlit tak proces tranzitu.

¹²⁹ Vinokurov, J. (2007b): 287.

¹³⁰ Viz např. <http://www.47news.ru/1/38589/>

3.7. Budoucnost Speciální ekonomické zóny

Nový zákon o Zvláštní ekonomické zóně v Kaliningradské oblasti funguje necelé dva roky a je jen jakousi alternativní druhou cestou k paralelně fungujícímu režimu z roku 1996. Jedním z jeho hlavních účelů bylo ujistit dosavadní investory o pokračování politiky atraktivního investičního prostředí v Kaliningradu podle starých pravidel, ale zároveň s tím přinést novou formu a strategii vládního přístupu k investorům v Kaliningradské oblasti. Nový zákon však zavádí významné změny v dosavadním poskytování daňových úlev. Počítá totiž s tím, že daňové i celní výhody se budou nyní vztahovat pouze na právnické, nikoli tedy již na fyzické osoby investující v Oblasti. V souvislosti se zneužíváním možnosti bezcelního importu do Oblasti a následného bezcelního vývozu do Ruska se celní režim ve vztahu dovozu zahraničního zboží do Ruska skrze kaliningradskou SEZ zpřísnil. Celní režim je v SEZ uspořádán tak, že dovoz do Oblasti bude nadále o celní poplatky osvobozen, avšak vývoz zboží původem ze zahraničí z Oblasti do Ruska podléhá, nehledě na stupeň jeho zpracování v Kaliningradské oblasti, běžným celním sazbám Ruské federace. Stimulující výhody Speciální ekonomické zóny se tak v novém režimu omezují na daňové úlevy.

Ruská administrativa nastoupila takový kurs, v němž usiluje o to, aby do Oblasti vstupovaly jako investoři silné a velké společnosti, které se stanou strategickými obchodními partnery v regionu. Protože daňové zvýhodnění v rámci investičního projektu mají pouze investice převyšující 150 mil rublů, ruská vláda si od nového režimu slibuje pochopitelně také úspory při navrácení části daní v rámci daňových úlev investorům. Takové opatření nepodpoří zvýšení podílu drobných podnikatelů, jejichž podíl na tvorbě hrubého regionálního produktu je, jak jsme se zmínili, kolem 22 %. To je v porovnání například s Českou republikou (33,5 %) ¹³¹ málo. Nová Speciální ekonomická zóna tak stimuluje spíše velké industriální investice do strojírenské výroby.

Podle *Strategie socioekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti na středně- a dlouhodobou perspektivu*, zpracované týmem regionálních ekonomů a zástupců Ministerstva ekonomického rozvoje a obchodu RF a přijaté administrativou Kaliningradské oblasti, ¹³² by se měl rozdíl mezi většinou ekonomických ukazatelů týkajících se hospodářské úrovně Oblasti a jejich průměrem v celé Ruské federaci postupně zmenšovat. U řady ekonomických indexů by na tom měla být Oblast výrazně lépe. Týká se to například objemu průmyslové

¹³¹ Údaj samotné Unie malých a středních podnikatelů ČR z roku 2007. Dostupné na <http://www.sme-union.cz/index.php?p=17>.

¹³² Administrativa Kaliningradské oblasti (2007d).

výroby na jednoho obyvatele, objemu investic na jednoho obyvatele či růstu reálných mezd. Takový trend je plně v souladu s koncepcí Oblasti jakožto otevřené ekonomiky a průmyslového investičně atraktivního prostředí.

Podle několika důležitých ukazatelů však Oblast stále výrazně zaostává za ruským průměrem. Hrubý regionální (resp. domácí) produkt přepočtený na jednoho obyvatele, jeden ze základních indexů úrovně hospodářství a relativního bohatství regionu jen slabě překračuje 70 % průměrného HDP na obyvatele v Rusku. I přes zvyšující se úroveň mezd má v příštích čtyřech letech v Oblasti stoupat hladina spotřebitelských cen ještě rychlejším tempem, což může s sebou přinést negativní sociální důsledky a výrazně tak zkomplikovat vládní ambice odstranit vysoký počet chudých obyvatel. Prognóza počítá s tím, že se v následujících letech podaří pokračovat ve všech pozitivních trendech ekonomického rozvoje. V souvislosti s politikou Evropské unie si slibuje příliv nových pracovních sil do průmyslu z důvodu výrazného omezení nezákonných praktik příhraničního obchodu. Pomoc EU, která se sama nachází spíše ve fázi krize, se ale ani nečeká nijak zásadní. Hlavní díl odpovědnosti za hospodářskou budoucnost Oblasti je ale přisuzován federální vládě, od které se čeká vstřícný přístup k požadavkům regionální administrativy, uznání jistého výlučného a autonomního postavení Oblasti a pokračování v politickém kursu přistupujícím k Oblasti jako k výjimečnému a specifickému regionu v rámci Ruské federace i EU, jako k pilotnímu regionu.

Podle všech dominantních ekonomických teorií, od neoklasického ekonomického modelu po novou ekonomickou geografii, je jisté, že ekonomická integrace vyvolá a utvrdí specializaci.¹³³ To je jediný možný princip, podle kterého se musí řídit ti, jež rozhodují o budoucnosti speciálního ekonomického režimu v Oblasti. Speciální ekonomické a průmyslové zóny, regiony se zvláštním celním a daňovým režimem a široce otevřené ekonomiky jsou stále rychleji se rozvíjejícím řešením, jak kompenzovat rozličné hospodářské a politickoekonomické deficity v rámci vysoce integrované globální ekonomiky. Vytvoření atraktivního investičního prostředí a hospodářská politika rozvíjející relativní přednosti ekonomického prostředí je také jediným receptem, jak se vyhnout potížím, které sužovaly Kaliningradskou oblast přinejmenším do té doby, než se stala středem mezinárodního zájmu. Ne náhodou si kaliningradský gubernátor Boos určil jako prioritu svého úřadování vytvořit

¹³³ Vinokurov, E. (2004a): 16.

novou „populární značku 'Vyrobeno v Kaliningradské oblasti'“ a spojit tak Kaliningradskou oblast v širokém povědomí s rozsáhlým a kvalitním exportem.¹³⁴

Režim SEZ však nebude úspěšný, dokud se Oblast jasně nevyprofiluje jako stabilní a pevný průmyslový region, k čemuž má vést nový režim daňových úlev pro největší investory. Menší podniky se však obávají situace, kdy přestanou platit celní zvýhodnění při obchodování se zbožím vyrobeným v Kaliningradské oblasti a vyváženým na velký ruský trh. Je možné, že pro řadu malých a středních podniků, které nedosáhnou na daňové úlevy v rámci SEZ, bude znamenat vládní strategie diskriminaci. Každopádně již nyní, v druhém roce posledních deseti let fungování starého režimu SEZ, se mluví o „*problému 2016*“.¹³⁵

3.7.1. Ruský Hongkong?

Teorie „ruského Hongkongu“ jako normativní koncepce fungování SEZ je založena na *otevřenosti ekonomiky* v Oblasti. Tu je možno definovat jako podíl celkového obratu zahraničního obchodu (včetně obchodu s Ruskem) k hrubému regionálnímu produktu Kaliningradské oblasti, který se již několik let pohybuje kolem 1,3-1,4 (to znamená, že se míra otevřenosti ekonomiky rovná 140%). Otevřenost ekonomiky Hongkongu jako ekonomickém příkladu pro Kaliningradskou oblast činila v roce 2001 277%).¹³⁶ Pro srovnání: otevřenost ekonomiky Estonska je 93 % (nejvíce mezi zeměmi EU), Lotyšska 60 % a Litvy 45 %.¹³⁷ Tyto ekonomiky jsou považovány za jedny z nejotevřenějších v celé EU. Z toho nám vyplývá, jak dalece se otevřenost ekonomiky Kaliningradské oblasti vymyká ekonomikám standardním státům v Evropě.

Srovnání umožňuje také fakt, že jak v případě Kaliningradu, tak Hongkongu, se velká část obchodní výměny odehrává vlastně vnitrostátně, mezi dvěma součástmi jednoho státního celku. Obdobná je také důležitá pozice průmyslu v celkové hospodářské výrobě a také to, že je průmysl závislý na dovozu surovin (v případě Kaliningradu z Ruska, v případě Hongkongu z Číny). Podobný je i celkový charakter speciálního ekonomického režimu, jehož základní součástí je, stejně jako v Kaliningradu, bezcelní zóna. Ekonomika obou speciálních

¹³⁴ Viz „New Governor Wants to Make Kaliningrad Region a Brand“, 16.9.2005, RIA Novosti. <http://kaliningradexpert.org/node/1665>.

¹³⁵ Termín používaný Jevgenijem Vinokurovem.

¹³⁶ WTO Trade Policy Review, Hong Kong, China – Economic Environment. Dostupné na http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s109-1_e.doc.

¹³⁷ Vinokurov, J. (2007c): 6.

ekonomických zón se vyznačuje také velkou mírou reexportu (tedy opětovným exportem importovaného, většinou poté zpracovaného zboží).

Hongkong však reexportuje zboží v naprosté většině původem z Číny, Kaliningradská oblast oproti tomu využívá komparativní výhodu (viz dále) v konkrétních oborech průmyslu (potravinářský průmysl, výroba spotřebního zboží, dopravních prostředků atd.) jak ve vztahu k zahraničním (evropským) obchodním partnerům, tak ve vztahu k Rusku. Nutno také poznamenat, že z politického i ekonomického hlediska Hongkong požívá mnohem širší suverenity než Kaliningradská autonomní oblast. Ale stejně jako Hongkong v rámci Číny (a dokonce ještě více, neboť úroveň čínské demokracie nedosahuje úrovně demokracie ruské) může také Kaliningrad jako součást Ruska ovlivnit (jakožto „pilotní region“) druhé ruské regiony, které budou mezinárodníma očima srovnávány s Kaliningradskou oblastí.

5. Kaliningradská oblast jako téma politicko-diplomatické

V následujícím textu bude na Kaliningradskou oblast nahlíženo především z politologického hlediska. Cílem této práce však není přinést úplný politologický obraz situace v ruské enklávě uvnitř EU. Omezíme na jisté uvedení do problematiky politického charakteru současné Kaliningradské oblasti. S vědomím limitovaného prostoru se budu věnovat dvěma nejdůležitějším politickým aktérům, kteří ovlivňují situaci a vývoj v Oblasti – Rusku a Evropské unii (EU). Záměrně přitom tedy opomím další důležité subjekty, které vstupují do politické debaty a jsou také důležitými faktory ovlivňujícími Kaliningradskou oblast. Jde zejména o Německo jakožto nejdůležitějšího ekonomického partnera ze států EU a dvě sousední země obklopující Oblast - Polsko a Litvu.

Jak jsme se již zmínili, osud každého státu a svébytné politické entity je kontinuálním ovlivnitelným procesem a nás bude zajímat, jaké subjekty vstupují do hry, v níž se rozhoduje právě o osudu Kaliningradské oblasti. Konkrétněji se tedy soustředím na taktiku vůči Kaliningradu, na podobu jednotlivých koncepcí jeho politické tváře, tak, jak ji zastávají relevantní političtí aktéři. Stručně uvedu, jaká praxe se vůči Oblasti uplatňovala v minulosti a co je určující dnes. To vše není možné bez toho, aniž bychom (a to platí zejména v případě EU) nenastínili, jakými politickými nástroji se koncepce prosazují.

5.1. Moskva

S koncem studené války ztratila Kaliningradská oblast specifický vojenský význam. Bylo nutné najít nový *raison d'être*. Hned od počátku nových politických poměrů v Rusku se názory vrcholných ruských politiků na budoucnost Oblasti rozdělily. Kremelská politická linie se tak jevila heterogenní a ohledně Kaliningradu se zřetelně vynořila dvě navzájem protikladná paradigmatata, jež zakládala politickou praxi. Linie inspirovaná periferním paradigmatem usilovala o co nejširší autonomii Oblasti, kterou pojímala jako „pilotní region“ v tržní (globální) ekonomice. Smysl a budoucnost Kaliningradské oblasti spatřovala v její ekonomické úrovni, v její silné pozici v mezinárodním obchodě, v konkurenci okolním státům, což mělo být nejsnadněji dosaženo decentralizací, posílením pravomocí místních politiků. Oblasti tak měl být přiznán speciální status, zpočátku především v ekonomických záležitostech (koncept tzv. „ruského Hongkongu“). Zřízením Volné ekonomické zóny (FEZ)

B. Jelcinem se tento politický proud prosadil, ovšem téměř okamžitě se musel potýkat s kritikou ze strany stoupenců opačného náhledu na Oblast, kteří usilovali o její těsnější svázání s Moskvou.¹³⁸ Rozdílnost obou táborů byla patrna např. již při jednání o celních a daňových výhodách Kaliningradu, kdy centralisté odmítali Oblast jakožto bezcelní zónu s autonomními pravomocemi a vlastními finančními rozpočtovými zdroji a naopak požadovali její významnější závislost na dotacích z Moskvy.¹³⁹

Střetávání dvou paradigmat ohledně státoprávní podoby Kaliningradské oblasti, totiž paradigmatu „autonomistického“ na jedné straně a „centristického“ na straně druhé,¹⁴⁰ je typické pro utváření politiky Moskvy jako centra a suveréna směrem k Oblasti. Tento rozdíl v názorech na to, jak překonat nejrůznější vážné problémy v neklidném regionu, je patrný od samotného počátku nového státoprávního uspořádání v pobaltské oblasti. Při zjednodušení je možné říci, že ustavením FEZ se hegemonním stalo „autonomistické“ paradigma, avšak pozdější vývoj kremelské politiky naznačuje neustálé korigování tohoto paradigmatu a stále výraznější prosazování se pozice centralistů. Zcela v duchu této tendence jde nahrazení Volné ekonomické zóny Speciální ekonomickou zónou (SEZ), které znamenalo posílení pozice federální vlády na úkor autonomie kaliningradských politiků, opakovaná jednání o zrušení celních výhod v Oblasti a v poslední době např. územně-správní reforma prezidenta Putina.¹⁴¹ Obecně se zvolením V. Putina do prezidentského křesla získala navrch centralistická pozice Moskvy a politika uplatňovaná směrem k Oblasti není výjimkou.¹⁴²

Nyní se zaměříme na dokumenty, ve kterých jsou vyjádřeny ideje o charakteru Kaliningradské oblasti a prostřednictvím kterých se tyto politické ideje aplikují. Hlavním politickým nástrojem ruské vlády ve vztahu ke Kaliningradské oblasti je „*Federální cílový program rozvoje Kaliningradské oblasti do roku 2010*“ (Федеральная целевая программа развития Калининградской области на период до 2010 года) z roku 2001. Ten představuje základní dokument vyjadřující federální politiku vůči Oblasti, směr jejího dalšího rozvoje a prostředky k dosažení nastolených úkolů. Jde o velmi rozsáhlý spis, který je kvůli své

¹³⁸ Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): 27.

¹³⁹ Moses, J. C. (2004): 115.

¹⁴⁰ Je též možné označovat navzájem protikladné pozice jako federalismus vs. regionalismus, aniž by se jednalo o měření meritum věci. Srov. se Sergounin, A. (2001): 161.

¹⁴¹ Sergounin, A. (2003).

¹⁴² Praktické Putinovy kroky re-centralizačního charakteru představují např. podřízení gubernátorů autonomních oblastí prezidentem dosazené správě Federálních okruhů (Federal District – FD) – Kaliningrad spadá pod severozápadní FD se sídlem v Petrohradu a prezidentským zástupcem je Ilja Klebanov – odvolání regionálních gubernátorů z Rady federace ruské Dumy, přiznání možnosti prezidentu navrhopvat (resp. jmenovat) a odvolat gubernátory a celková tendence k harmonizaci a homogenizaci federálních a regionálních zákonů. V případě Kaliningradu má centralizační charakter též jmenování Georgije Boose, Kremlm podporovaného ekonomického gubernátora Oblasti a stále se zvyšující počet byrokratů odpovědných Kremlu v Oblasti. K problematice centralismu a federalismu v ruské politice viz např. Prendergrast, J.G. (2004).

komplexitě na mnoha místech velmi obecný.¹⁴³ Je proto nezbytné, aby byl postupně rozvíjen a konkretizován krátkodobějšími plány. Obecně je možné říci, že Federální program představuje reformu federálních dotací Oblasti a bezprecedentní dlouhodobý koncept její budoucnosti, to vše v celkově centralizačním duchu.¹⁴⁴ Jeho cíle je možno rozdělit do tří oblastí:

1. Zabezpečení geostrategických ruských zájmů v regionu Baltského moře – sem patří projekty na zlepšení infrastruktury Kaliningradu jakožto transportního uzlu, investice do zlepšení ekologické situace v regionu a efektivnějšího využívání ruských surovin, to vše v celkové hodnotě 1,8 mld. EUR.¹⁴⁵
2. Projekty federálního významu – jedná se zejména o podporu transformace Oblasti ve vyspělou otevřenou exportní ekonomiku, investice do rozvoje telekomunikačních sítí a zvýšení turistické atraktivity regionu (celková plánovaná suma 468,8 mil. EUR).
3. Regionální projekty vyžadující federální podporu – jde hlavně o investice do rozvoje zemědělství a rybolovu a do sociálního zabezpečí obyvatel Kaliningradské oblasti (programy za 438,6 mil. EUR).

Je zřejmé, že hlavním nedostatkem takto velkoryse pojatého programu rozvoje Oblasti (jak to s monumentálními plány bývá) je nejasné financování plánovaných projektů. To je pochopitelně vícezdrojové. Hlavní díl nákladů na plánované projekty má být financován z „mimorozpočtových zdrojů“, což znamená především investice od soukromých podniků, mezinárodních organizací (včetně EU), státních firem (podniky Газпром a ЕЭС России mají pokryt až 45% nákladů) a pomocí bankovních úvěrů. Přímé dotace z federálního rozpočtu tvoří jen část pokrytí nákladů. Z federálních zdrojů, vyjádřeno nominálně, by mělo přijít během osmi let platnosti Federálního programu přibližně 352 mil. EUR, z rozpočtu samotné Kaliningradské oblasti 100 mil. EUR a z vnějších zdrojů 416 mil. EUR.¹⁴⁶

Nyní se nacházíme ve 2. etapě realizace Programu. První etapa skončila s rokem 2006. Během ní (tedy během více než čtyř let čili poloviny doby trvání programu) byly realizovány projekty v celkové hodnotě 751,4 mil. EUR. Z federálního rozpočtu přitom pocházely 117,3 mil., z regionálního rozpočtu přišlo 8,4 mil. a z vnějších zdrojů 625,7 mil. EUR. Z těchto

¹⁴³ Jednotlivé části Programu je možné získat na <http://www.gov.kaliningrad.ru/zip/posttr67212102007.zip>.

¹⁴⁴ Více např. v Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): 37-39.

¹⁴⁵ Všechny finanční částky uváděné v následujícím textu budou z praktických komparativních důvodů přepočtené na eura (EUR). Vycházím přitom z měnového kurzu České národní banky ze dne 12.11.2007 (<http://www.finance.cz/bankovnictvi/kurzovni-listky/banky-a-smenarny/>), kdy 1 EUR=35,80 RUB=1,46 USD.

¹⁴⁶ Údaje převzaty ze sekce „Инвестиционные программы“ na oficiálních stránkách vedení Kaliningradské oblasti. Viz <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=632>.

údajů vyplývá to, že financování ze státního rozpočtu, jak je předkládáno v dokumentech Federálního programu, je značně nadhodnocené, resp. že státní účast na investičních projektech je nižší, než se původně předpokládalo. Mnohem větší podíl na investování do Oblasti nesou soukromé subjekty. Jde o běžnou praxi, ve vyspělých kapitalistických státech je soukromý kapitál v případě veřejných investic také velice důležitý. V případě Ruska se ovšem jedná o jistou specifiku. Jak jsme se již zmínili, velká část investic vněrozpočtového charakteru přichází od gigantů Газпром a od „Čubajsova“ ЕЭС России, které, jak víme, jsou de facto státními firmami. Podíl „státních“ peněz je tedy výrazně vyšší, než uvedené údaje naznačují. Hlavní díl financování federálního programu tedy stále spočívá v přísunu peněz „shora“, z centra, od moskevských politiků a jiných federálních mocenských struktur.

Systém financování programu formulovaný v základním dokumentu spoléhá na mohutné investice ze soukromého sektoru. Ne vždy se ale daří ruské administrativě dostatečně zaručit výhodnost a návratnost soukromých investic. Moskva tedy musí přistoupit k tomu, aby použila finance jí ovládaných společností. Centralizace a závislost na federálních penězích se tak ve skutečnosti tímto prohlubuje, ačkoli obě strany (a Kaliningradská samospráva obzvláště, jak uvidíme v následující kapitole) považují za předpoklad úspěšného a konkurenceschopného rozvoje Oblasti decentralizovanou a emancipovanou samosprávu. Za těchto okolností bychom mohli konstatovat, že v naznačeném sporu federalistů a regionalistů získali s Putinem navrch ti první, o kterých bychom možná ještě přesněji mohli mluvit jako o „ekonomických“ centralistech. Přesto nesmí bez povšimnutí a ocenění zapadnout to, že se centrální vláda snaží financovat lokální projekty z vícero zdrojů a čím dál více nechává prostor uplatnit i „hráče“ a aktéry soukromé a jiné než federální podstaty.

Pohled Moskvy na situaci v Oblasti se tedy vyznačuje:

- artikulací potřeb a problémů Oblasti a snahou je řešit na centrální úrovni
- přesvědčením, že specifická situace Oblasti ohrožené vnějšími vlivy (samozřejmě kvůli své specifické poloze) vyžaduje ohleduplnou a cílenou pomoc při řešení problémů spojených (nejen bezprostředně) s rozšířením EU a oddělením od samotného Ruska
- přiznáním, že je potřeba jasnější a těsnější spolupráce s EU, a to nejen v této partikulární otázce
- největším nedostatkem moskevského přístupu je pak neochota důkladně se zabývat odstraněním ekonomicko-legislativních překážek volnému podnikání v Oblasti, jistá nedůvěra k regionálním představitelům a celková nereálnost sebevědomých

federálních programů, které z velké části zůstávají pouze v deklarativních mezích.

5.2. Kaliningradská autonomní správa

Hned na začátku je nutné říci, že v plánech a programech budoucího rozvoje Kaliningradské oblasti, které jsou z dílny samotné kaliningradské administrativy, se zračí to, jak specifické místo Oblast zaujímá a hlavně jak výjimečný je očekáván vývoj. Kaliningradská oblast je opravdu pochopena jako něco, co stojí za důkladně plánování, za dalekosáhlé expertní analýzy, za odborně zpracované perspektivy. Ze záplavy ekonomických ukazatelů a hospodářských prognóz však stále prosvítá obraz Kaliningradské oblasti jako výjimečného regionu, jako solitéra mezi jinými, a nemusí být přitom vždy řeč o „pilotním“ charakteru. Kaliningradská vláda tímto dává na srozuměnou jak evropským zemím, tak i ruské federální vládě, že očekává, že na ní bude pohlíženo a že s ní bude jednáno jako se zvláštním, bezprecedentním případem. Právě takový rys politického diskursu je tím, co je na Kaliningradské oblasti a její pozici ve vztahu k okolním politickým aktérům zajímavé a přitažlivé.

Je tu však ještě jedna společná vlastnost snad všech programů a strategií budoucího vývoje Kaliningradu. Začínají obsáhlým výčtem sociální, ekonomické, hospodářské a jiné situace v regionu s zdůrazněním jejich vývoje v posledních několika letech. V takových srovnání pak velice často vychází Oblast jako ten, jehož vývoj byl nejbouřlivější, a hlavně nejpozitivnější a nejslibnější. Kaliningradští politici zkrátka jako by dokazovali, že Oblast si zaslouží specifického zacházení z Moskvy i Bruselu, protože je jedna z nejperspektivnějších.

Nyní již konkrétně. Jistým typem odpovědi na Federální cílový program rozvoje je „*Program sociálně-ekonomického rozvoje Kaliningradské oblasti na roky 2007-2016*“ (Программа социально-экономического развития Калининградской области на 2007-2016 годы), dokument regionální úrovně vypracovaný regionálními odborníky společně s federálními ministerstvy.¹⁴⁷ Jde o rozsáhlý spis s 247 stranami (bez příloh), který má statut zákona. Představuje určitou regionální reflexi Federálního programu, která z něj vychází a drží se v linii jím naznačené. Jeho zásadním motivem, jak jsme se zmínili, je pojetí Oblasti jako zcela specifického regionu v rámci Ruské federace i v širokém mezinárodním prostředí. Administrativa Kaliningradské oblasti zdůrazňováním výjimečné pozice Oblasti poukazuje na nezbytnost rovněž výjimečných politických postupů při jednání o jeho budoucnosti.

Metodologie zpracování dokumentu je obdobná jako ve Federálním programu - obecná, hodně do budoucnosti zaměřená předsevzetí a nepříliš konkrétně formulované cíle jsou

¹⁴⁷ Ke stažení na <http://gov.kaliningrad.ru/zip/progser2016.zip>.

doplňovány historickým ohledem zhodnocujícím minulá řešení kaliningradských problémů. Nezvykle výrazné místo ale zaujímá určitá analýza a hodnocení geopolitické úlohy Kaliningradské oblasti. Zde je nutné se trochu zdržet.

Identita Kaliningradské oblasti sestává ze čtyř rozdílných aspektů, a všechny čtyři definiční složky je nutno brát v ohled při plánování rozvoje Oblasti. Zprv je nezbytné přihlédnout k nejefektivnějšímu využití přírodního, ekonomického i lidského potenciálu regionu. Kaliningradská oblast je představena jako region s nezaměnitelnými ekologickými a surovinovými možnostmi, ekonomickým a pracovním potenciálem, ale také s odpovídajícími problémy, na které je nutné se zaměřit.

Zadruhé, Kaliningradská oblast představuje kontaktní teritorium Ruska s Evropou, které vybízí k aplikaci výjimečných politicko-ekonomických řešení a nových mechanismů vzájemné integrace. Zejména kaliningradská SEZ poskytuje možnost experimentovat s transformací ruského hospodářství na (západo)evropské standardy. Díky těsnému styku ruského prostředí s evropským ekonomickým a legislativním uspořádáním může Oblast představovat určitý most mezi Východem a Západem.

S tím souvisí třetí pojetí Oblasti jako regionu spolupráce. Jde o spolupráci jednak s jinými ruskými regiony, pro které Oblast představuje silného ekonomického a průmyslového partnera, důležitý dopravní uzel při jejich zahraničně-obchodní činnosti, partnera ve sféře turistického ruchu a podobně, a dále také určitou normu a experimentální zkušenost při hospodářských či legislativních reformách.

Tato pozice Oblasti uvnitř federace velice důležitá a vyžaduje jistý prvek avantgardnosti a neotřelosti při tvorbě federální politiky směrem k regionu. Jako region, který naznačuje další možnosti spolupráce, je Kaliningradská oblast důležitá ve vztahu Ruska s Evropskou unií. Obě tyto strany si musejí uvědomit vzájemnou zainteresovanost na pozitivním vývoji Oblasti, ať už z bezpečnostních, strategických, ekonomických, ekologických či sociálních důvodů. Na tom, že v případě Oblasti je nutný těsný společný evropsko-ruský postoj a intenzivní vzájemná spolupráce, vydělají všechny tři zúčastnění aktéři, tedy Rusko, EU i Kaliningrad samotný. Hlavní důraz je kladen na roli Oblasti při zavádění Společného ekonomického prostoru a vůbec při dalším rozvoji ekonomických vztahů EU a Ruska. V neposlední řadě znamená Kaliningrad impuls k intenzivnější přeshraniční regionální spolupráci, která skýtá v případě Baltského regionu veliké možnosti a bez jejíž efektivity by byly některé projekty (např. ekologické) neúspěšné. Oblast představuje také styčný most Evropy a ostatních států SNS, které využívají hlavně strategickou pozici kaliningradských přístavů.

A konečně za čtvrté, Kaliningrad stále zůstává vojensko-strategickým místem důležitým pro ruskou bezpečnost, neboť funguje jako základna Baltské flotily ruské armády.

„Программа социально-экономического развития Калининградской области на 2007-2016 годы“ je základem, na kterém se odvíjí praktická politika kaliningradské administrativy. Obecně je zaměřen výrazně ekonomicky, ale dotýká také kulturních, sociálních a ekologických témat. Přes jistou abstraktnost až rozvláčnost náleží k jeho pozitivům vytyčení konkrétních socioekonomických ukazatelů, jichž má být v dlouhodobém horizontu dosaženo. Vzhledem k tomu, že patří k základním programům politické linie regionální samosprávy, je v něm výrazně přítomen jistý autonomistický prvek a určité gesto zacílené na federální složku státní správy. Celý Program určuje myšlenka pojetí Kaliningradu jakožto pilotního regionu, a to jak směrem vnějším, tedy s ohledem na EU a druhé státy a ruskou zahraniční politiku, tak i směrem dovnitř, k druhým ruským regionům. Pojem „pilotního regionu“ je definován výjimečností, specifíčností, bezprecedentním pojmáním politického subjektu, který již *ex definitione* musí požívat zvláštní autonomie a těšit se zvláštnímu zacházení ze strany nadřazené moci.

„Программа“ tedy v podtextu obsahuje určité poselství, jež zaznívá od regionální k federální úrovni státní struktury, přesto ale působí stroze a věcně, s jednoznačně ekonomickým zaměřením, naprosto v souladu s Federálním programem rozvoje a s četnými odkazy na něj. Jde o konkrétní úřednickou analýzu sociálněekonomických potřeb Kaliningradské oblasti, která je však významná právě kvůli jasnému pojmenování a precizaci cílů, jichž má být v daném desetiletém období dosaženo. Jednotlivé fáze plnění vytyčených projektů včetně určení odpovědné instituce jsou zřetelně rozpracovány. Projekty jsou rozděleny do několika tematických skupin, z nichž bychom mohli jmenovat alespoň projekty sociálního charakteru (zahrnující projekty a opatření vedoucí ke zlepšení vzdělanosti obyvatelstva, amortizaci sociálních konfliktů, kvalitnější sociální obslužnosti v Oblasti apod.), dále projekty výlučně ekonomické, administrativně-právní (či politické), ale i ekologické atd. Patrná je jistá „nadstranickost“ až odbornost při zpracování Programu. Důležité místo zaujímá pasáž věnující se možným negativním konsekvencím plánovaných reforem, rizik s nimi spojených atd.

Investiční aktivity mají vést podle Programu k tomu, že:

- životní úroveň a kvalita životního prostředí bude srovnatelná se standardy okolních zemí EU
- Kaliningradská oblast se stane konkurenceschopnou v rámci širokého regionu
- reformy povedou k zefektivnění administrativního procesu

Předpokládá se, že ekonomické projekty realizované jednak přímými investicemi zejména do dopravní a energetické infrastruktury Oblasti a jednak nepřímými státními zásahy do tržního prostředí prostřednictvím novelizací ekonomické legislativy přispějí k zajištění stabilního konkurenčního prostředí, výhodného pro rozvoj malého a středního podnikání, investiční atraktivity regionu a profilaci Oblasti jako průmyslového centra a dopravního uzlu Baltského regionu. Mezi hlavní cíle Programu patří také to, zatraktivnit Kaliningradskou oblast pro turisty a přitáhnout zahraniční investice i touto cestou.

Administrativa gubernátora Boose je ve srovnání s předchozí kaliningradskou vládou gubernátora Jegorova smířlivější k centrální moci. Přesto, že v Kaliningradské oblasti v posledních letech probíhá administrativní reforma, i v Programu sociálně-ekonomického rozvoje je patrné, že vláda stále pociťuje určitý deficit ve vyjasnění pravomocí federální a regionální administrativy. Jasně vymezená pozice regionu v rámci státní mocenské hierarchie povede podle Programu ke „zvýšení efektivity činnosti výkonných mocenských orgánů oblasti“, projasnění zodpovědnosti za ekonomické a sociální problémy a celkové stabilizaci sociální situace v regionu. Právě skutečnost, že mnohdy není zřejmé, který orgán je zodpovědný za obchodní, sociální či legislativní obtíž, činí investiční a ekonomické prostředí v Oblasti v určitých případech nepřehledným.

Jak bylo zmíněno, rétorika současné kaliningradské vlády je podle mého názoru umírněnější ve vztahu k centru než snad v případě všech předchozích vlád, zato je však v dokumentech strategického dlouhodobého charakteru věcnější a realističtější ve vztahu k předkládaným cílům. Centralistický duch ruské federální administrativy se očividně projevil i ve změněné argumentaci regionální vlády.

Důležitost a pozice kaliningradských politiků se v kontextu postupující centralizace také mění. Jak minulý guvernér Jegorov, tak v ještě větší míře také současný Boos představují nejen spřízněnce Kremlu, ale také schopné lobbyistu za partikulární zájmy Oblasti.¹⁴⁸ Regionální politika a její vztah k centrální federální moci tímto dostává novou perspektivu: systém rozdělení moci je uspořádán tak, že je blíže federálnímu těžišti, avšak nadstandardní vztahy nejvyšších regionálních představitelů s prezidentskou administrativou jim dávají do rukou mocný nástroj. Centralizační politikou se posiluje pozice prezidenta a federální vlády. Místní čelní politici v Kaliningradské oblasti tedy musí být zadobře s Moskvou, což však zároveň posiluje jejich pozici v regionu. Prosazují politiku centra a jejich těsný vztah

¹⁴⁸ Prezidenta Putina pojí s Kaliningradskou oblastí dokonce jisté osobní pouto – z Kaliningradu totiž pochází Putinova manželka Ludmila

s prezidentem má velký potenciál tuto politiku ovlivnit. Ideje regionálních politiků o budoucím charakteru Oblasti jsou v harmonii s ideou centrální vlády a prezidenta. Proto i kurz a praktické návrhy představené v „Программе социально-экономического развития Калининградской области“ jsou v souladu s Federálním cílovým programem. Regionální i federální program se shodují v intencích a cílech. Ten regionální samozřejmě na federálním staví, neboť musí vycházet z investičních záměrů představených ve federálním programu.

Přesto je však v programu kaliningradských politiků patrna snaha o to, představit Kaliningradskou region jako specifickou oblast a kaliningradské politiky tedy jako ty, kterým náleží zvláštní postavení co se týče vztahů k centrální moci. Stručně řečeno, specifická a nestandardní situace si žádá specifická řešení a nástroje, která mají být prováděna a uplatňována politiky se specifickým mandátem. Politika regionálních představitelů se tedy ubírá dvěma směry: 1) zdůrazňováním exkluzivity Kaliningradské oblasti se snaží získat podporu Moskvy a více pravomocí, a to hlavně v ekonomické oblasti a při jednání s druhými státy a EU; 2) ačkoli zůstávají naprosto loajální, přesto ale tlačí na Moskvu ohledně zkvalitnění zákonodárství, které by mělo vést hlavně k liberalizaci tržního prostředí tak, aby bylo přitažlivé pro velké investory, dále požadují zachování výhod SEZ a také se ozývá potřeba přijetí jasné federální strategie federální ruské vlády, která by vymezovala pozici Kaliningradské oblasti v dialogu mezi Ruskem a EU. Na druhé straně je potom především ze strany Kaliningradu výrazná snaha více „angažovat“ EU a zejména pak její regionálně zakotvené součásti při odstraňování těch nejpálčivějších problémů v Oblasti.¹⁴⁹

Řečeno závěrem, základní program kaliningradské samosprávy, Program sociálně-ekonomického rozvoje Oblasti, poukazuje na ekonomický potenciál Kaliningradu a jeho využití v komplexní ruské ekonomice, zmiňuje se také ale o roli Unie v postupných reformách, přestože volání po evropské pomoci nejsou už tak naléhavá, jako tomu bylo v předchozích strategických dokumentech regionálního charakteru.¹⁵⁰ Silný prvek v programu je přesvědčení o specifickém postavení Oblasti a o nutnosti zvláštního přístupu k tomuto „pilotnímu regionu“ od obou stran, ruské vlády i zemí EU.

¹⁴⁹ Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): 66.

¹⁵⁰ Zde mám na mysli především stěžejní dokument administrativy bývalého gubernátora Jegorova „Стратегия социально-экономического развития Калининградской области как региона сотрудничества на период до 2010 года“, který byl nahrazen zmíněným Programem sociálně-ekonomického rozvoje. Strategie je dostupná na <http://kaliningrad-rda.org/development/download/strategy.zip>.

5.3. Evropská unie

Otázka Kaliningradu, řešení problémů spojených s jeho specifickou pozicí a s rozšířením EU, nebyla představiteli EU (Evropskou komisí, Evropskou radou) přinejmenším do konce 90. let 20. stol. nijak zvlášť zdůrazňována a artikulována. Na Oblast bylo pohlíženo nikoli diferencujícím objektivem, naopak, byla striktně pojímána jako integrální součást Ruské federace, a za těchto podmínek tedy nebylo nutné (a ani možné) podle představitelů EU aplikovat ze strany Unie nějaký zvláštní přístup.¹⁵¹ Evropská unie podle této byt' smysluplné, avšak poněkud alibistické logiky nebrala v potaz zcela specifické postavení Oblasti a nevyvíjela tedy ve směru k ní žádné speciální aktivity. Veškerá asistenční a subvenční evropská praxe se držela v mezích evropsko-ruského (vládního) dialogu. Unie v tomto období ponechávala širší prostor bilaterálním aktivitám mezi Kaliningradskou autonomní správou a kandidujícími (event. členskými) státy.¹⁵²

Změna přišla s blížícím se vstupem Polskem a Litvy do Unie. Evropští politici začali Kaliningradskou oblast chápat v kontextu své vlastní bezpečnosti a jasně si uvědomili, že negativní situace v Oblasti může velmi výrazně ovlivnit situaci v celém pobaltském regionu. Především problém ilegální migrace a vysoké kriminality v regionu představuje pro rozšiřující se Unii nebezpečí. Efektivnější odstranění podobných negativních jevů v Oblasti začalo být vnímáno jako vlastní zájem Unie a dosavadní přístup se jevil být neuspokojivým. Bylo nutno mnohem cílenější a intenzivnější přímé asistence Kaliningradu. Společně s vnitropolitickou změnou v Rusku¹⁵³ byl nastolen také poněkud jiný přístup k EU.

Kaliningradská oblast se stala jedním z neuralgických bodů evropsko-ruských vztahů a obě strany tak začaly řešit otázky spojené s Oblastí konstruktivnějším způsobem. Ruská strana započala kaliningradské problémy artikulovat (což je samo o sobě již jistý úspěch) a přijetím několika federálních programů uskutečnila první krok k jejich řešení, ačkoli ucelená vládní koncepce aplikovaná výlučně z čistě federálních pozic tu podle některých stále chybí.¹⁵⁴ Evropská unie přiznala Oblasti specifickou pozici a z tohoto důvodu k ní začala

¹⁵¹ Moshes, A. (2003): 189.

¹⁵² Zde je nutno poznamenat, že v době relativně velké autonomie byl kaliningradské státní správě Moskvou přiznán určitý prostor pro samostatnou mezinárodní politiku. Kaliningradská oblast měla svá samostatná obchodně-diplomatická zastoupení v Gdaňsku, Vilniusu a Brémách, později též v Bruselu. Sergounin, A. (2001): 166.

¹⁵³ Zde mám na mysli především zklidnění situace v Čečensku, částečné překonání ekonomické krize z léta 1998 a zejména zvolení nového prezidenta v r. 2000 a započetí významnějších ekonomických a státoprávních reforem.

¹⁵⁴ Jak bylo naznačeno, základním rysem federální politiky směrem k Oblasti je její všeobsáhlost, komplexnost, jež se nutně stává nekonkrétní. Federální program obsahuje převážně technicistního rázu a postrádá určitý a konkrétní koncepční charakter. Federální vláda se v tomto ohledu zdráhá jasně definovat a vymezit prostor mezi federálním a regionálním. Srov. také s Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): 38.

přistupovat odlišně než k jiným ruským regionům. Oblast nabyla v evropské zahraniční politice důležitosti¹⁵⁵ a cílenější postup si vyžádal oslabení bilaterální polské či litevské iniciativy a těsnější koordinaci z Bruselu při jednáních s Moskvou. Kaliningradský problém tedy dodal vztahům EU-Rusko jinou (vyšší) dimenzi a podnítil překročení dosavadní formy spolupráce. EU stále zůstává jedním ze dvou hráčů, kteří ovlivňují vývoj Kaliningradské oblasti. Nyní se proto zaměříme na legální bázi evropsko-ruských vztahů se samozřejmým přihlédnutím k Oblasti a na regionální iniciativy na pozadí EU.

5.3.1. Normativní základy evropsko-ruského partnerství

Rusko je pro země Evropské unie jedním ze strategických obchodních partnerů.¹⁵⁶ Toto „strategické partnerství“ je pochopitelně ceněno i ruskou stranou. Zásadním dokumentem ve vztahu Rusko-EU a primárním polem pro jeho rozvíjení je „Smlouva o partnerství a spolupráci“ (*Partnership and Cooperation Agreement – PCA*), jež vstoupila v platnost s koncem r. 1997.¹⁵⁷ Ta ustavuje základní legislativní rámec evropsko-ruského dialogu, jeho politické a organizační komponenty, určuje nejdůležitější oblasti spolupráce (tj. odstranění obchodních bariér, pomoc Rusku při vstupu do WTO, spolupráce v oblasti vědy, dopravy, ochrany životního prostředí, již zde se mluví o ustavení zóny volného obchodu atd.). Jde o obsáhlý dokument technického charakteru, ve kterém však absenteje zřetelná homogenní zahraniční politika EU jako konkrétní jednotné mocenské struktury.

Logicky tedy následoval další krok. Tím byla „Společná strategie Evropské unie směrem k Rusku“ (*European Union Common Strategy on Russia - CSR*), jejíž vznik v roce 1999 vyplynul především z nespokojenosti s efektivitou vzájemné spolupráce.¹⁵⁸ CSR byla pokusem o formulaci společné zahraniční politiky EU směrem k Rusku.¹⁵⁹ Ačkoli byla některými autory hodnocena jako nekonkrétní a prázdná,¹⁶⁰ patří k prvním dokumentům, ve kterých začala být EU vnímána jako jednotný zahraničněpolitický subjekt. Je jí proto nutné hodnotit z perspektivy doby, v níž vznikala. Evropská unie byla před svým velkým rozšířením

¹⁵⁵ Jistý zlom ve vnímání důležitosti tématu lze ostatně pozorovat už při zběžném pohledu na to, kdy a s jakou intenzitou se kaliningradský problém dostal do centra evropského akademického zájmu.

¹⁵⁶ V roce 2006 byla Ruská federace pro státy EU třetím nejvýznamnějším exportním i importním obchodním partnerem. Konkrétní údaje viz na http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_665.htm.

¹⁵⁷ Volně přístupná na http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf.

¹⁵⁸ Ke stažení na http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/com_strat/russia_99.pdf.

¹⁵⁹ Více o CSR viz v Haukkala, H. (2001).

¹⁶⁰ Viz např. Kratochvíl, P. (2005): „[ve srovnání s PCA] představovala Společná strategie co do obecnosti a nicneříkajících floskulí její protipól.“

a začínala se hledat budoucí evropská identita. Co společných cílů týče, byla to doba optimistická, a to je na CSR znát. Smyslem jejího vzniku bylo provést první krok při prezentaci EU jako jednoho z nejdůležitějších zahraničních partnerů Ruské federace. Její hlavní záměr pak spočíval v evropské asistenci při konsolidaci stabilních politických, ekonomických, kulturních a vědeckých institucí v Rusku.¹⁶¹

Hlavním nástrojem PCA a CSR byl až do nedávné doby program nazvaný „*Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States*“ (*TACIS*). Šlo o asistenční program EU postsovětským zemím ustavený v roce 1991, jehož cílem bylo zmírnit negativní dopady tranzice, posílit demokratické instituce, odstranit nejvážnější problémy socioekonomické, legislativní, logistické, ekologické, podpořit přeshraniční regionální spolupráci apod. Základními metodami při dosahování těchto cílů byly přímé dotace konkrétním projektům a twinningové¹⁶² a poradenské programy.¹⁶³ Organizačně byl TACIS rozpracováván v pěti až sedmiletých cyklech v podobě tzv. „strategií“ (Strategy Papers), v nichž vždy byly určeny základní priority finanční pomoci. Na jejich základě byly následně rozpracovány tzv. „indikativní programy“ na období tří let, které konkretizovaly a aktualizovaly obecnější strategie. V indikativních programech se obvykle evropská finanční pomoc zaměřovala na specifické a naléhavé oblasti, které vyžadovaly finanční podporu a s nimiž se ve strategiích nepočítalo. Program TACIS byl založen jako první z nástrojů posilující komunikaci mezi západoevropskými zeměmi a novými postsovětskými státy. Šlo jednoznačně o nejdůležitější finanční prvek ve vztazích EU a Ruské federace. Jeho účinnost však byla omezena rokem 2006.

Podle údajů Evropské komise činí celková suma, která byla rozličnými způsoby ve formě TACIS od jeho vzniku v roce 1991 do Kaliningradské oblasti investována, zhruba 50 mil. EUR.¹⁶⁴ K ní se přidalo ještě kolem 50 mil. EUR prostřednictvím dalších programů vedle TACIS. Šlo zejména o 25 mil. EUR vyhrazených pro Kaliningrad v rámci Indikativního programu pro Rusko na období let 2004-06 (jako období zintenzivněné finanční pomoci spojené se vstupem Polska a Litvy do EU dne 1.5.2004) a peníze z dalších menších speciálních programů, včetně programu modernizace čtyř hlavních hraničních přechodů mezi

¹⁶¹ Huisman, S. (2003): 20.

¹⁶² Twinning je obecně program intenzivní partnerské spolupráce mezi institucemi z členských států EU a z kandidátských (resp. nových členských) zemí, např. mezi ministerstvy, městy apod.

¹⁶³ Viz Evropská komise (2000): TACIS.

¹⁶⁴ Evropská komise (2007a). V porovnání s 2,62 mld. EUR, které byly určeny jako finanční pomoc Rusku (bez Kaliningradu) a také s částkami, s nimiž počítá Federální cílový program rozvoje, se tato suma jeví jako téměř zanedbatelná.

Kaliningradskou oblastí a Polskem, resp. Litvou.¹⁶⁵ Cíle, které finanční pomoc EU skrze TACIS v případě Oblasti sledovala (a které skrze nové jednotlivé programy stále sleduje), jsou tradiční. Prostředky jsou určeny hlavně na projekty napomáhající fungujícímu konkurenčnímu a investičnímu ekonomickému prostředí, programy na podporu administrativní a rozpočtové reformy v Oblasti, na zvýšení kvalifikace obyvatel a investice ve zdravotnictví.

Jak bylo zmíněno, program TACIS přestal oficiálně existovat s koncem roku 2006. Stále však na ruském území pokračují projekty, které jsou skrze tento program financovány.¹⁶⁶ Nahradily jej jiné asistenční programy, a právě také v této souvislosti se zračí specifický přístup EU k Rusku. TACIS totiž byl nahrazen tzv. Evropskou politikou sousedství (*European Neighbourhood Policy*), která je zacílena na všechny země, s nimiž EU sousedí jakýmkoli typem hranice.¹⁶⁷ Rusko v soupise těchto zemí však chybí. V roce 2003 se totiž dohodlo se zástupci EU na koncepci čtyř tzv. společných prostorů (*Common Spaces*), pro které byl v roce 2005 ustaven i speciální nástroj - tzv. cestovní mapy (*Road Maps*). Idea společných prostorů tak ještě více posiluje a dokresluje myšlenku strategického partnerství založenou v PCA.

Budeme-li mluvit konkrétněji, společné prostory jsou tyto: 1. Společný ekonomický prostor, 2. Společný prostor svobody, bezpečnosti a spravedlnosti, 3. Svobodný prostor vnější bezpečnosti a 4. Společný prostor výzkumu, vzdělání a kultury.¹⁶⁸ Tzv. cestovní mapy jsou potom v zásadě souborem někdy více někdy méně konkrétních cílů a plánů. Jedná se o ideový dokument spíše proklamativního charakteru, ve kterém absentují praktická ujednání ohledně financování představených (často ambiciózních) projektů. Ideje jsou v tomto dokumentu projektovány bez toho, aby byly naznačeny cesty jak k nim dospět. Nezbytné jsou tedy další konkrétní a partikulární dohody, na jejichž základě se teprve může přistoupit k akcím.

EU tak víceméně pokračuje v praxi, která nastoupila zavedením CSR. Na bázi dokumentu obecného, do značné míry vágního, proklamativního charakteru se následně rozvíjejí a dohadují bilaterální projekty s praktickými dopady. „Cestovní mapy“ jsou tak především opět jen základem, na němž staví specializované komise při plánování součinnosti evropských a ruských finančních zdrojů. V „cestovních mapách“ je ale představeno i několik

¹⁶⁵ http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/kalin/index.htm.

¹⁶⁶ Projekty financované z rozpočtu TACIS nacházíme i v Kaliningradské oblasti. K těm největším patří například informačně-technologický projekt „Elektronická vláda“, jenž má přispět k zavedení možnosti elektronického styku občanů s úřady. EU by do něj měla investovat až 6 mil. EUR. Více na <http://www.eu-visibility.ru/newsletter/nlru0708.html>

¹⁶⁷ Pro více informací viz „European Neighbourhood Policy Strategy“, in: Evropská komise (2004).

¹⁶⁸ Komplettní projekt cestovních map je ke stáhnutí na

http://ec.europa.eu/external_relations/russia/russia_docs/road_map_ces.pdf.

nových programů, které jsou již svým účelem natolik konkrétní, že přímo dovolují okamžité upotřebení v praxi a přinášejí již samy o sobě novou kvalitu v evropsko-ruských vztazích. Mám zde na mysli především nástroje spadající do čtvrtého Společného prostoru výzkumu, vzdělání a kultury, konkrétně pak programy Tempus a Erasmus Mundus. Díky těmto programům mobility vysokoškolských studentů a pedagogů dostává akademická výměna novou kvalitu a pro ruského studenta se otevírá oproti minulosti širší pole možností studia na evropských univerzitách.¹⁶⁹

Nejdůležitějším společným prostorem, kterému je v „cestovních mapách“ věnována největší pozornost, je ale Společný ekonomický prostor. Jeho základy byly položeny na evropsko-ruském summitu v květnu 2001.¹⁷⁰ Společný ekonomický prostor zapadá do širší koncepce Společného evropského ekonomického prostoru (CEES), jehož cílem je úspěšné provedení změn, které jsou nezbytné pro zavedení čtyř svobod (svobody pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu) mezi EU a jejími evropskými obchodními partnery a které tedy zásadně změni evropsko-ruský hospodářský vztah. Podobně jako země kandidující na členství v EU musejí do svého legislativního prostředí implementovat *acquis communautaire*¹⁷¹, vyžaduje ustavení Společného ekonomického prostoru přijetí evropských norem do ruského právního řádu. Protože však Rusko na členství v Unii neaspiruje, rozsah implementované evropské legislativy je omezený zejména na oblasti obchodního práva, volné hospodářské soutěže a čtyř tržních svobod. Přijímání evropských norem v ostatních sférách zákonodárství (např. sociální legislativa, pracovní zákon, ekologie apod.) může totiž vést k výrazným problémům ruského hospodářství. Stejně jako u kandidujících členů se však i v případě Ruska předpokládá, že implementace evropské legislativy povede k hlubším strukturním reformám. Idea Společného ekonomického prostoru je v „cestovních mapách“ vymezena do značné míry konkrétními požadavky a plány na rozvoj obchodně-výrobního systému cestou kooperace. Tyto cíle jsou rozděleny podle odvětví, jichž se týkají (např. investiční prostředí, automobilový průmysl, letecká doprava atd.). Jako u jiných plánů naznačených v „cestovních mapách“ se očekává detailnější rozpracování na nižší úrovni. Projekt Společného ekonomického prostředí tak představuje pro EU v rámci evropsko-ruských vztahů určitý

¹⁶⁹ Více viz Evropská komise (2005): 44-51.

¹⁷⁰ Viz tiskové prohlášení ze summitu EU a Ruska v Moskvě, 27.5.2001, přístupné na http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/images/pText_pict/314/sum31_rus.doc

¹⁷¹ „*Acquis communautaire*“ znamená evropské právo, právo Evropské unie, které je společné jejím členům. Je základem evropské integrace. Jedná se o nezávislý právní systém, který je nadřazen právním systémům jednotlivých států. Na jeho vzniku, zavedení, dohledem nad ním a na dalším jeho vývoji se podílí řada institucí EU. Více viz např. na <http://www.cpkp.cz/evropskyobcan/manual/acquis.htm>.

nástroj, jak vyžadovat po Rusku komplexnější politické, ekonomické či administrativní změny, ale také změny v oblasti bezpečnosti práce apod.

Pravdou však zůstává, že „cestovní mapy“ jako strategie vedoucí ke čtyřem společným prostorům mezi Ruskem a EU jsou především deklarativním a velmi diplomatickým dokumentem, který se ponejvíce omezuje na obecná ustanovení a je tak spíše jakousi explikací vůle obou stran navzájem spolupracovat. Praktická prosazení reform ruského ekonomicko-administrativního systému závisejí na následných detailních projektech stavějících na obecných frázích z „cestovních map“. EU se tak vydala cestou, podle níž se reforma ruského prostředí neděje podle jakéhosi soupisu reformních požadavků. Nemůžeme tedy mluvit o nějakém zásadním dokumentu, v němž by byly naplánovány projekty změn, které by byly uskutečňovány společným financováním či jiným vzájemným podílem. Přestože podobný dokument existuje (cestovní mapy), představené reformy v něm jsou obecné a nekonkrétní a celkový projektovaný kurz vzájemné spolupráce je tak velmi volný. Touto strategií partikulárních detailních projektů „ad hoc“, které jsou uvolněny z jakékoli centrálně naplánované reformní taktiky a přesto jsou ale zastřešené dokumentem obecného charakteru, si Rusko a EU ponechaly otevřený prostor pro změnu agendy vzájemné spolupráce, její redefinici, aktualizaci, konkretizaci atd. Nakolik se jedná o vědomý postup obou stran (z důvodu opatrnosti, nemožnosti či neochoty konkretizovat společný postup kvůli ještě nejasnější evropské identitě po krachu první evropské ústavy nebo naopak kvůli až nebezpečně silné identitě putinovského Ruska), či nevědomý trend, zůstává otázkou. My na tomto místě ovšem můžeme konstatovat, že taková strategie odpovídá strategii prosazované v rámci Severní dimenze EU.

5.3.2. Severní dimenze

„Severní dimenze“ (Northern Dimension - ND) je iniciativa, která vzešla především z popudu nově přistoupivšího Finska a Švédska v r. 1997 a která je důležitou kapitolou v evropsko-ruských vztazích a jedním z jejích nejmohutnějších pilířů. Představuje zcela nový koncept zajištění evropské tzv. „soft security“¹⁷² a stability v regionu, neboť jde o ojedinělý koncept regionálně zakotvené organizace působící na pozadí trans-pilířového systému evropských

¹⁷² V českém jazyce se používá občas termín „měkká bezpečnost“. Jde stručně o nevojenskou bezpečnost, v níž bezpečnostní hrozby jsou taktéž nevojenského charakteru (např. organizovaný zločin, ekologická, zdravotní a hygienická rizika atd.). Více možno nalézt např. v práci N. A. Lomagina (2002).

politik, avšak díky značně širokému poli pro vlastní iniciativu legitimizuje svoji existenci přidanou hodnotou k unijní regionální politice.¹⁷³ Severní dimenze EU představuje jiný („typicky severský“) kurz přeshraniční spolupráce (*cross-border cooperation* - CBC), který je pochopen jako alternativa k universalistickému přístupu většiny západoevropských zemí.. Členy ND jsou všechny státy země EU kolem Baltského moře společně s Norskem, Islandem a Ruskem a jeho hlavní devízou je regionální a přeshraniční přístup.

Severní dimenze pracuje na ministerské úrovni, a kromě ministerských zasedání každé dva roky, které určí priority vzájemné spolupráce, se jednání odehrávají pravidelně či příležitostně také na nižších úrovních. Na zatím posledním summitu Severní dimenze na konci roku 2006 bylo vyhlášeno, že se „Severní dimenze ještě intenzivněji zaměřuje na oblast severovýchodního Ruska“.¹⁷⁴ Tato oblast je také nejrozsáhlejším celistvým teritoriem, na které se uplatňuje politika ND. Kaliningradská oblast je jmenovitě zmíněna jako jedna z teritoriálních priorit, na kterou se má politika ND soustředit.

Severní dimenze je v evropských dokumentech pochopena jako regionální vyjádření čtyř Společných prostorů Ruska a EU. Evropská a ruská politika se mají v souladu s „cestovními mapami“ odehrávat na pozadí Severní dimenze, která představuje platformu a nástroj pro uplatnění konkrétních projektů. Prioritní oblasti, které konstituují politiku Severní dimenze směrem k severozápadnímu regionu Ruska a zvláště ke Kaliningradské oblasti, jsou: 1. boj proti ekologickému dopadu modernizace a restrukturalizace hospodářství, ochrana životního prostředí, přírodních zdrojů, a také nukleární bezpečnost opět zejména z ekologického hlediska; 2. boj s organizovaným zločinem, hospodářskou kriminalitou, pašování atd.; 3. zdravotní programy usilující hlavně o prevenci šíření nakažlivých chorob a boj proti nim (podle údajů EU žije v Kaliningradské oblasti okolo 3 000 lidí nakažených virem HIV, což je při uvážení přibližně milionové celkové populace číslo oproti regionům EU enormně vysoké).¹⁷⁵

Jak jsme se zmínili, Severní dimenze je iniciativou, která spočívá výlučně na meziregionální, příp. mezivládní kooperaci. Z toho důvodu hraje v rámci ND důležitou roli fond „Interreg“ jako zásadní finanční nástroj, jehož smyslem je zlepšovat meziregionální spolupráci v členských státech. Jeho zdroje však nesmějí být použity na financování projektů v nečlenských státech EU (kromě Norska), a proto se financování aktivit Severní dimenze v Kaliningradské oblasti musí obejít bez těchto podpůrných zdrojů. Peníze je tedy nutno najít

¹⁷³ Aalto, P. (2002): 153.

¹⁷⁴ Severní dimenze (2006): 1.

¹⁷⁵ Více na http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/examples.htm.

jinde. Většinou jde o jiné specializované, často bilaterální investiční programy (a s koncem finančního programu TACIS jejich důležitou ještě stoupla), nebo o vlastní zdroje Severní dimenze. Ve druhém Akčním plánu Severní dimenze na léta 2004-06, který je zatím posledním plánem s rozepsanými finančními náklady, šlo do Kaliningradu nejvíce prostředků z fondů Severní dimenze v do oblasti lidských zdrojů, vzdělání, vědy a výzkumu a zdravotnictví (37%) a investic do oblasti ochrany životního prostředí a přírodních zdrojů (28% z celkové finanční pomoci Oblasti).¹⁷⁶ Z těchto údajů je pochopitelné, že přístup aplikovaný v rámci ND se poněkud liší od ostatních asistenčních programů EU, včetně ryze technické finanční podpory, která do Kaliningradské oblasti a jiných ruských regionů přicházela prostřednictvím programu TACIS. Nemožnost využití evropských strukturálních a kohezních fondů ale způsobuje, že finanční podpora je pro Kaliningradskou oblast značně omezená. Často tedy dochází k tomu, že je Severní dimenze nucena ze svých plánů slevit a omezit je jen na skutečné priority podle schématu, který jsme naznačili výše.

5.3.3. Evropská unie a Kaliningrad

Evropská pomoc Kaliningradu se odehrává výlučně na bázi PCA. Pozice Oblasti jako „pilotního projektu“ v rámci EU-ruské spolupráci, jako specifického regionu, jak je dnes vnímán oběma stranami, je dána především mírou evropské asistence a úrovní použitých politických nástrojů ze strany EU. Hlavními cíli pomoci podle Evropské komise jsou:¹⁷⁷

- soukromý sektor (pomoc podnikatelům, investice do lidských zdrojů – tréninkové a školicí programy v zemích EU apod.);
- vzdělání, a to především zlepšení možností akademické výměny mezi evropskými univerzitami a Univerzitou I. Kanta v Kaliningradu skrze program TEMPUS;
- sociální a zdravotní politika, a zejména pak investice EU do programů boje proti drogové závislosti, nákaze virem HIV a tuberkulózou;
- v oblasti ochrany životního prostředí se finanční podpora zaměřuje hlavně na vodní hospodářství, jmenovitě pak na problémy čistoty odpadních vod.

Přelomovým momentem ve vztahu ke Kaliningradu bylo komuniké Evropské komise z ledna 2001, v němž Komise jasně přiznala Kaliningradu výjimečnou pozici mezi ostatními ruskými regiony. Explicitně se vyslovila o nutnosti zvláštního postupu v záležitostech Oblasti,

¹⁷⁶ Evropská komise (2003b).

¹⁷⁷ Evropská komise (2007b).

jež může z rozšíření EU získat jen za podmínky rozšířené spolupráce s Ruskem při řešení komplikací, které Oblast znevýhodňují oproti sousedním státům.¹⁷⁸

Ze zkušenosti, kterou dosud máme, je ale možné říci, že spokojenosti Kaliningradanů s rolí EU obecně, a zejména pak při odstraňování problémů vzešlých z rozšíření Unie, a na druhé straně satisfakci představitelů EU ohledně stability v regionu překážejí tři zásadní věci.

Zprv, pozice Oblasti je oproti sousedům ztížena a míra evropské pomoci Oblasti je neadekvátně menší, než např. litevským a polským sousedním regionům. To s sebou nese jak materiální, tak i morální důsledky. Program TACIS byl oproti fondům Phare, Sapard a Ispa¹⁷⁹ a dnešním strukturálním fondům EU určeným členskými zeměmi výrazně podfinancovaný. Objem peněz, jež EU prostřednictvím TACIS Rusku poskytovalo, měl od poloviny 90.let klesající tendenci. Tak například rozpočet TACIS pro Rusko na období let 2004-06, tedy v posledních letech existence programu, byl 510 mil. EUR. Přitom podíl financí určených Kaliningradu, přestože šlo o jeden z prioritních regionů, byl jen zlomkový, přibližně 30 mil. EUR.¹⁸⁰ Do Polska plynulo ve formě nejrůznější pomoci ze strany EU 1,3 mld. EUR za rok, v případě Litvy to bylo asi 166,3 mil. EUR.¹⁸¹ Evropská finanční podpora Kaliningradské oblasti prostřednictvím přímých fondů (nebereme-li tedy v úvahu projekty s účastí třetích subjektů) přitom ani v těch nejintenzivnějších letech bezprostředně předcházejícím rozšíření EU nepřesáhla 10 mil. EUR za rok.¹⁸² Jenom samotná podpora z fondu Phare pro Polsko a Litvu byla v této době několikanásobně větší.

Za těchto okolností byla EU donucena svůj postup reformovat a Kaliningradu dokonce přiznat částečné právo využívat fondů Phare, což mu zajišťovalo zcela výjimečné místo mezi hraničními regiony nejen v Rusku. Dnes je sice již fond Phare pro Polsko a Litvu nepřístupný a finanční podpora z EU se děje hlavně prostřednictvím strukturálních a kohezních fondů.¹⁸³ Po zániku programu TACIS již ale neexistuje ani centralisticky komponovaný fond finanční podpory pro Rusko. Kaliningradská oblast (místní regionální či municipální samospráva, resp. ruská vláda) jsou nyní většinou nuceny žádat o cílenou investiční pomoc pro partikulární projekty a nezřídka vstupovat do konkurenčního prostředí jiných regionů uvnitř i vně EU.

¹⁷⁸ Viz Evropská komise (2001): Communication ze dne 17.1.2001.

¹⁷⁹ Fond Phare - programy na přípravu členství v Unii, přeshraniční spolupráce a spolupráce mezi kandidátskými zeměmi Evropské unie; ISPA - speciální program pro zemědělství a rozvoj venkova; SAPARD - financování projektů týkajících se životního prostředí

¹⁸⁰ Viz Evropská komise (2003a).

¹⁸¹ Smorodinskaja, N. S. (2002): 23.

¹⁸² Aalto, P. (2002): 150.

¹⁸³ Pro více informací k tomuto tématu viz např. Informační listy o informačních nástrojích, publikaci vydanou serverem Euroskop. K stažení na

<http://www.euroskop.cz/admin/gallery/1/411ae4437d6f5153cbf0ce3501fd68a3.pdf>.

Stručně řečeno, ačkoli EU přiznala částečnou zodpovědnost za budoucí vývoj Oblasti a stanovila ji jednou z priorit své společné zahraniční politiky, přísun peněz podle citění mnohých místních obyvatel neodpovídá reálným požadavkům konkurenceschopného vývoje Oblasti.

Druhá překážka efektivnímu využití evropské pomoci úzce souvisí s první. Vícezdrojové financování projektů v Oblasti si žádá vysoké nároky na administrativní zvládnutí těchto projektů a následnou koordinaci financování z různých fondů, což se ne vždy uspokojuje daří. Implementace PCA a „cestovních map“ předpokládá intenzivní vyjednávání na několika úrovních, navíc v prostředí, které nezaručuje to, že přísun peněz na projekt, o němž se usiluje, bude dostatečný a že se tedy projekt uskuteční. V minulosti byla kritizována jistá chaotičnost v procedurálním vyřízení pomoci z EU, nejrůznější byrokratické bariéry, dlouhé čekací lhůty na evropské finance atd.

Dnes je skutečnost podobná. Investiční programy (a to nejen evropské, ale i ty ruské) jsou do značné míry roztržštěné na podporu partikulárních projektů. Navíc programů, fondů, bank, iniciativ a grantů je velké množství, a to klade na administrativní zvládnutí veškerých procedur spojených s obdržetím peněz vysoké nároky. V případě Kaliningradu proběhly praktické pokusy řešit tento organizačně-správní deficit například tak, že byly zřizovány informační a asistenční kanceláře a specializované agentury, které mají pomoci s projektovým managementem.¹⁸⁴ Přesto je však stále možné konstatovat, že nedostatečná koordinace mezi rozličnými toky pomoci znesnadňuje naplňování evropsko-ruských. Rozptýlení finančního toku do množství rozdílných žil, zřetelná decentralizace politiky EU, se kterou jde ruku v ruce posilování důrazu na regionální a lokální přeshraniční spolupráci, a také stále důležitější role soukromých subjektů při financování projektů v Kaliningradské oblasti situaci rozhodně nepřehledňuje.

V souvislosti s výše řečeným je možno naznačit ještě jiný problém evropské finanční pomoci, byť je poněkud detailnější. Ruská strana poukázala na to, že až 85% financí v rámci TACIS plynulo západoevropským poradenským firmám a výzkumně-analytickým ústavům.¹⁸⁵ Rozpočet těchto podniků působících v Oblasti byl až z poloviny tvořen právě penězi z fondů EU, které se tak vynaložené prostředky částečně vracely. Decentralizace a dekoncentrace finančních toků by mohly tuto praxi omezit. Je ovšem otázkou, zda se v souladu s trendem výše naznačeným peníze od velkých evropských investorů „lokalizují“

¹⁸⁴ Jednou z hlavních aktivit v tomto směru bylo např. ustavení úřadu zajišťujícího efektivnější využití TACIS. Můžeme poukázat však i na menší projekty. Huisman, S. (2003): 24.

¹⁸⁵ Viz Birjukov, V. (2005).

také mezi místní střední a malé firmy, nebo zda velkou část investic spolknou velké západní, event. ruské stavební, technologické, poradenské a jiné společnosti, jak tomu bývalo často v minulosti.

5.4. Polsko a Litva

V tomto oddílu pojednáme o pozici Kaliningradské oblasti jakožto souseda dvou států: Litvy a Polska. Mluvíme o nich dohromady proto, protože jako členové EU často zaujímaly a nadále zaujímají společné stanovisko a jednotnou strategii vůči Oblasti. To je samozřejmě způsobeno jednak jejich členstvím v EU jakožto nadnárodní organizaci a jednak jejich podobnou pozicí ve vztahu k Rusku. Ta se zakládá na historických, ekonomických a energetických důvodech. Obě země s Ruskem spojuje podobná historická zkušenost (uvedeme zde jen 2. světovou válku), silný vzájemný zahraniční obchod a energetická závislost na Rusku. Všechny tyto tři momenty (vedle teritoriální blízkosti a bezprostředním sousedství s kaliningradským regionem) jsou přítomny ve formulování zahraniční politiky směrem k Rusku, ve které je otázka Kaliningradské oblasti důležitým tématem. Máme-li na zřeteli litevskou a polskou politiku vůči Oblasti, můžeme hovořit o harmonii zájmů, cílů i prostředků.

Specifické místo zaujímá problematika tranzitu osob a zboží mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem, ve které z geografických důvodů hraje Litva důležitou roli. Vyjednávání o režimu a podobě přejezdu přes litevské území probíhalo a probíhá na bilaterální (Rusko a Litva) či trilaterální bázi (Rusko, Litva a zástupci EU). V této kapitole se tedy budeme věnovat problematice tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a samotným Ruskem, ve které hraje Litva důležitou úlohu, neboť naprostá většina pasažérů i zboží směřuje přes její území. Nastíníme také otázku přeshraničního obchodu mezi Oblastí, Polskem a Litvou a zaměříme se na jeho trend po rozšíření EU v roce 2004. V první části však nejprve naznačíme pozici Kaliningradské oblasti v perspektivě teritoriálně sousedních regionů.

Kaliningradská oblast hraničí se třemi polskými vojvodstvími a třemi litevskými okruhy. Bezprostřední sousedství se nevyčerpává jen příhraniční výměnou zboží, která je kvůli rozdílným tarifům a tedy i výsledným cenám řady zboží (v první řadě samozřejmě cigaret a alkoholu) často nelegální. Mezi Kaliningradskou oblastí a polskými a litevskými sousedními regiony existuje totiž intenzivní ekonomická spolupráce na rozličných úrovních. Jak jsme se zmínili, Kaliningradská oblast je společně s polskými a litevskými sousedními regiony součástí tří *euroregionů*: Neman, Saule a Baltika. Ty nabízejí bázi, na níž probíhá zintenzívněná ekonomická spolupráce regionů tří států. Ta je navíc je posílená ještě jinou skutečností: Litva i Polsko patří spíše k těm chudším členům Evropské unie a nadnárodní přeshraniční ekonomická spolupráce je cestou, jak využít výhody členství v jednotném (či

propojeném) ekonomickém sektoru. Navíc regiony sousedící s Kaliningradskou oblastí jsou v porovnání s jinými polskými, resp. litevskými regiony spíše chudší (viz tabulka srovnání HDP na obyvatele).

Srovnání úrovně HDP na obyvatele v regionech sousedících s Kaliningradskou oblastí s celostátním průměrem.¹⁸⁶

Administrativní jednotka (sousedící s Kaliningradskou oblastí)	Srovnání hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele s celostátním průměrem v Polsku a Litvě, v % za rok 2004
<i>Polsko celkem</i>	100,0
Pomořanské vojvodství	97,7
Warمیńsko-mazurské vojvodství	77,7
Podlaské vojvodství	74,7
<i>Litva celkem</i>	100,0
Klajpedský újezd	108,7
Mariampolský újezd	66,4
Tauragský újezd	57,3

Srovnání hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele:

Země	HDP (rok 2006, USD)¹⁸⁷
Polsko	8 888
Litva	8 770
Česká republika	13 878
Ruská federace	6 932
Kaliningradská oblast	5 000 ¹⁸⁸

V této souvislosti je důležité poznamenat, že dva vyspělé sousedící regiony (Pomořanský a Klajpedský) sousedí s Kaliningradskou oblastí jen nepatrným úsekem hranice. Ekonomická

¹⁸⁶ Zdroj dat: Polský statistický úřad (2006): Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne 2004. Katowice.; regionální statistika Litevského statistického úřadu – jednotlivé sešity dostupné na http://www.stat.gov.lt/en/catalog/pages_list/?id=1659.

¹⁸⁷ Údaje za rok 2006 jsou převzaty ze Světové banky a jsou dostupné na <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP.pdf>.

¹⁸⁸ Jedná se o hrubý regionální produkt (HRP). Data Ruského statistického úřadu převzaty z: Administrativa Kaliningradské oblasti (2007): Итоги социально-экономического развития Калининградской области за 2006 г. Zaokrouhleno, přepočteno autorem.

situace všech čtyř hlavních sousedních regionů v porovnání s národním standardem příslušných zemí výrazně podprůměrná. Z tohoto pohledu někteří badatelé dokonce mluví o tzv. *dvojitě periferii Kaliningradské oblasti*.¹⁸⁹ Ta je na ekonomicko-sociální periferii nejen ve vztahu k území Ruské federace a jejím hlavním ekonomickým zónám, ale také v porovnání ve vztahu s Evropskou unií. Zdá se tedy, že znakem Kaliningradské oblasti jakožto periferie je nejen to, že je vzdálena od ekonomických center Ruska, ale i od center sousedních států – Polska a Litvy.

Přístup obou států ke Kaliningradu je nutně poněkud ambivalentní. Jako sousední státy Oblasti a zároveň jako členové EU a Schengenského systému ochrany hranic jsou nuceni řešit jisté politické dilema. Na jedné straně jsou nuceni, přes všechny negativní historické a jiné reminiscence, zachovat s Ruskem a ostatními východoevropskými zeměmi, s nimiž jsou spojeny čilým obchodním stykem a v případě Litvy závislí na ruských nerostných surovinách a ruské energii, dobré vztahy. Usilují o udržení stability ve svém bezprostředním okolí, a otázka Kaliningradu je pro ně z toho důvodu velmi citlivá (obě země patří k nejdůležitějším zahraničně-obchodním partnerům Oblasti, Litevské firmy byly dlouhou dobu největšími investory v Oblasti atd.). S Kaliningradskou oblastí jsou těsně svázáni a jejich pozice je z hlediska úrovně dialogu s Moskvou v EU výjimečná.¹⁹⁰ Na druhé straně přijímají jako členové Společenství *acquis communautaire*, což v mnohém jejich dosavadní volnost v otázce přístupu k Oblasti omezuje a EU takto koriguje jejich bilaterální dohody s Moskvou/Kaliningradem.¹⁹¹ Polsko i Litva se tak snaží najít rovnováhu mezi oběma rolmi a smířit „zvláštní vztahy“ s východními sousedy¹⁹² s implementací unijní legislativy (např. schengenské dohody).

¹⁸⁹ Např. Jevgenij Vinokurov.

¹⁹⁰ Viz např. iniciativu Nida v rámci ND, která vyšla z litevského popudu a zaměřuje se na zlepšení v oblasti infrastruktury, ekologie, vzdělání (ustavení „EuroFaculty“ na Kaliningradské univerzitě) v Oblasti aj. Huisman, S. (2003): 34.

¹⁹¹ Což ovšem Polsko a Litva v minulosti přijímaly leckdy obtížně. Jejich stížnosti se týkaly toho, že EU (a to zejména v případě schengenské legislativy) nebere dostatečné ohledy na zájmy nových členů ohledně vztahů s okolím. Litva proto v průběhu jednání o tranzitním režimu trvala na tom, aby měla poslední slovo např. v otázce cen víz a způsobu jejich vydávání apod. Naopak, EU se stala jakýmsi prostředníkem v litevsko-ruských vztazích, kdy vyžadovala, aby před svým rozšířením byly vyřešeny územní spory na litevsko-kaliningradské hranici. Viz Huisman, S. (2003): 33-36, Bovt, G. (2002).

¹⁹² V této souvislosti je příznačné, že Polsko je v rámci nových členů EU jediným státem, který pro všechny ruské občany zavedl možnost získat víza s mnohonásobnou možností vstupu (multiple-entry visa), a přestože trvá vízová povinnost, tento krok znamená její určité oslabení a vstřícný krok k ruské diplomacii.

5.4.1. Tranzit mezi Oblastí a Ruskem

V následující části se zaměříme na problematiku tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem. V něm hraje zejména Litva jakožto nejdůležitější tranzitní země důležitou úlohu. Nepůjde nám jen o popis diplomatických vyjednávání, která vedla k současným pravidlům tranzitu. Ilustruje se nám tu totiž způsob, jakým bylo zvládnuté napětí mezi dvěma státy: ruští vyjednavací dosáhli toho, že EU byla nucena přiznat kaliningradským rezidentům specifický status a upravit jejich tranzit skrze země Schengenského prostoru za účelem zmírnění jeho podmínek. Úspěšnost konečného řešení je potvrzena faktem, že od roku 2003, kdy nová úprava tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem vstoupila v platnost, se její pravidla téměř nezměnila. Přesto, že postupem času vykrytalizovaly problémy a sporné aspekty, které stále ještě trápí obyvatele Oblastí (jak uvidíme dále), dnešní stav je možné považovat za víceméně uspokojivý status quo a nelze čekat jeho výraznější změnu.

Při politických jednání mezi Evropskou unií a Ruskem v souvislosti s rozšiřováním Unie v roce 2004 zaujímalo téma tranzitu mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem důležitou roli. V širokém obecném povědomí dokonce tzv. „kaliningradský problém“ de facto splynul s problematikou tranzitu. Vyjednávání o budoucnosti Oblastí v rámci rozšířené EU se v očích evropské i ruské veřejnosti vedla zejména kolem otázek o budoucím tranzitním režimu. Medializace problematiky tranzitu jako určujícího tématu evropsko-ruských debat o budoucnosti Oblastí je snad vysvětlitelná jeho jasností, srozumitelností a aktuální konkrétností. Avšak dominance tohoto tématu ve vztazích EU a Ruska a jeho naléhavost však pouhou zřejmostí vysvětlitelná pochopitelně není. Je jisté, že obě strany debat o kaliningradské budoucnosti (tedy Rusko i sjednocená Evropa) přikládají tématu přejezdu mezi Oblastí a Ruskem velký význam. Rusko je pokládá doslova za věc národní cti. Myslím, že se nedopustíme významného zkreslení, pokud si dovolíme vyjádřit ruskou pozici slovy Dimitrije Rogozina, bývalého předsedy zahraničního výboru Státní dumy a politika, kterého prezident pověřil jednáním o tranzitním režimu: „Nikdy nepřipustíme, aby ruští občané při přejezdu z jednoho subjektu federace do druhého byli závislí na kdekým vydaném vízu či na rozhodnutí evropského úředníka o tom, jak se mohou pohybovat v rámci svého státu.“¹⁹³

V souladu s centralistickou politikou Putinovy administrativy dostaly hlasy politiků přicházejících jen s málo smířlivými pozicemi. Ruští představitelé si uvědomovali

¹⁹³ Bovt, G. (2002). Překlad autora, originální výrok zní: „Мы никогда не согласимся, чтобы из одного субъекта федерации в другой российские граждане ездили, получая визы от кого-либо или попали бы в зависимость к европейскому чиновнику в вопросе, как им передвигаться внутри своего государства (...)“.

skutečnost, že změna tranzitního režimu mezi Kaliningradem a Ruskem a znesnadnění přejezdu mezi dvěma částmi jednoho státu znamená jisté oslabení ruské státní suverenity v Oblasti a její oddálení od mateřského Ruska. S přibývajícím mořem „euroobčanů“, které obstoupilo Kaliningrad ze všech stran, postupným „opevňováním“ vnějších hranic Evropy, se včleněním Polska i Litvy do ještě přísného schengenského režimu hraničních kontrol se Evropská unie stává mohutnější překážkou, než bylo ještě nečlenské Polsko a Litva, ve spojení obyvatel Oblasti se svou vlastí.¹⁹⁴

Fakt oddělení prostoru, na kterém žijí, od své vlasti, je také zřejmým problémem ohledně identity obyvatel Kaliningradu. Přihlédneme-li navíc k poměrně neúspěšným pokusům Moskvy - přinejmenším do konce devadesátých let - řešit jejich skutečné problémy (jak bylo naznačeno), nepřekvapuje nás skutečnost, že Kaliningradané mohou mít oprávněně dojem, že jsou „občany bez vlasti“. Z výzkumu Mezinárodní organizace pro migraci vyplývá, že pouze 27 % obyvatel Kaliningradské oblasti se necítí být izolovaných od Ruska či od zbytku světa. Oproti tomu 15 % cítí, že jsou izolovaní od Ruska i zbytku světa, a dokonce plných 48 % obyvatel regionu negativně cítí oddělení od Ruska.¹⁹⁵

K tomu navíc musíme vzít v úvahu diferencující přístup EU, jejíž politika vůči Polsku a Litvě jakožto členům na jedné straně a Kaliningradu na straně druhé musela být vyvážená. Přesto však rozdíly v neprospěch Kaliningradské oblasti byly patrné v míře a množství pomoci a podpory i v intenzitě snahy dosáhnout řešení komplikací. To, že se podobný přístup ale může vymstít Unii samotné, si začali evropští politici uvědomovat až od přelomu století. Zaměříme se nyní proto krátce na úpravu hraničního režimu mezi Kaliningradskou oblastí a rozšířenou EU a na spojení Oblasti s Ruskem, zmíníme se o historii a problematičnosti jejího vyjednávání.¹⁹⁶

Pro obyvatele Kaliningradské oblasti je systém hraničního tranzitu do sousedních zemí a na samotné ruské území vskutku vysoce závažnou otázkou téměř existenčního charakteru, a to z několika důvodů. Předně, jak bylo řečeno, Oblast je nesoběstačná, a proto zjednodušená doprava zboží a také energií z Ruska je nezbytností. Dále, podle statistik přechází obyvatel Kaliningradu hranice čtrnáctkrát častěji než průměrný Rus.¹⁹⁷ Rozloha Oblasti je malá a obyvatelstvo, jež tvoří z naprosté většiny přistěhovalci osadivší území po odsunutých

¹⁹⁴ Někteří autoři dokonce tvrdí, že v případě odmítnutí vydání polského či litevského víza (nebo jiných zjednodušených tranzitních dokumentů) půjde o odepření práva neúspěšným žadatelům svobodně (vy)cestovat ze (do) své vlasti, což je v rozporu s Všeobecnou deklarací lidských práv. Více viz Fairlie, L. (2001): 38.

¹⁹⁵ Mezinárodní organizace pro migraci (2005): 3.

¹⁹⁶ Velice obsáhlou analýzu problému tranzitu z (do) Kaliningradu představuje práce Lyndelle Fairlie „Kaliningrad Borders in Regional Context“. Viz Fairlie, L. (2001).

¹⁹⁷ Moses, J. C. (2004): 112.

Němcích (78% ruské národnosti, 10% běloruské, 6% ukrajinské, 4% litevské),¹⁹⁸ pochází ze všech koutů bývalého SSSR (v Oblasti najdeme obyvatele asi třiceti různých národností).

V roce 2001 se uskutečnilo přibližně 960 tis. přejezdů vlakem mezi Oblastí a Ruskem a 620 tis. přejezdů automobilem.¹⁹⁹ V roce 2002 překročilo hranice Kaliningradské oblasti podle kaliningradských úřadů 9,1 mil. lidí,²⁰⁰ což bylo nejvíce od 90. let. S novým režimem tranzitu do Ruska, který vstoupil v platnost v souvislosti se přípravami vstupu Litvy a Polska do EU, se počet lidí cestujících za hranice Kaliningradské oblasti viditelně snížil (viz tabulku).

Počet přechodů hranic Kaliningradské oblasti (vjezd i výjezd, v milionech):²⁰¹

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Cestující osoby	8,6	8,9	9,0	9,1	7,9	7,0
Počet dopravních prostředků	2,9	3,1	3,1	3,1	3,3	2,9

Přesné aktuální údaje o specifických skupinách obyvatel překračujících hranici Kaliningradské oblasti jsou však jen velmi obtížně k dostání. Za těchto okolností se tedy musíme držet spíše statistických výzkumů, které nám řeknou více o podobě a struktuře cestování z a do Oblasti v případě obyvatel Oblasti.²⁰² Podle nich přibližně 45 % obyvatel Kaliningradské oblasti v posledních 15 letech necestovalo do Ruska ani jednou. 16 % z nich však přejíždí mezi Oblastí a Ruskem několikrát za rok. Ti, kdo v posledních dvou letech opustili hranice Kaliningradské oblasti, směřovali z 28 % do Ruska, z 18 % do Polska či Litvy, 13 % cestovalo do jiných států SNS, a pouhá 4 % z nich směřovaly na „Západ“. Je tedy patrné, že naprostá většina obyvatel Oblasti při svých cestách směřuje buď do samotného Ruska, nebo do sousedních zemí. Tranzitní politika Polska a Litvy je tedy podstatnou faktorem, který ovlivňuje identitu obyvatel Kaliningradské oblasti.

Bezvízový styk s okolními státy umožňoval, aby Kaliningradčané pohodlně a relativně levně navštívili své příbuzné ve „velkém“ Rusku a cestovali do okolních států.²⁰³ Vstupem

¹⁹⁸ Huisman, S. (2003): 11.

¹⁹⁹ Vinokurov, E. (2005).

²⁰⁰ Kuzněcov, N. (2007).

²⁰¹ Zdroj dat: Kaliningradská pobočka Ruského statistického úřadu. Převzato z Vinokurov, J. (2007b): 203.

²⁰² V následující pasáži vycházím z údajů Mezinárodní organizace pro migraci. Viz Mezinárodní organizace pro migraci (2005).

²⁰³ Fairlie, L. (2001): 10. Ovšem zdá se, že se pevné a intenzivní příbuzenské vztahy poněkud vytrácejí, čemuž napovídá fakt, že 80% osob mladších 21 let nikdy nenavštívilo samotné Rusko, několikrát však bylo v Polsku či ČR. Viz Huisman, S. (2003): 13.

Litvy a Polska do Unie však byly tyto země nuceny přijmout unijní *acquis communautaire* upravující též vztahy se třetími zeměmi. Zavedení vízové povinnosti pro obyvatele Oblasti i kvůli samotné cestě mezi Oblastí a „velkým Ruskem“ se stalo podmínkou jejich vstupu do EU. Jakási kompromisní (třetí) cesta v jednání o hraničním režimu s Ruskem, jak se o ni pokoušela Litva a která by ji přiřkla v otázce přístupu ke Kaliningradu speciální status v rámci Unie (velmi oslabená vízová povinnost), byla Komisí odmítnuta jako nekompatibilní se společnou vízovou politikou a jako taková musela být před vstupem (Litvy do EU) opuštěna.²⁰⁴

Polské a litevské řešení muselo být obětováno ve prospěch *acquis communautaire*. Bezvízový styk Oblasti s Litvou, kdy Kaliningradčanům stačily interní osobní doklady (international passport, tzv. „пoпoныcka“) pro překročení hranic a 30-ti denní svobodu pobytu na litevském území, resp. s Polskem, jež k obyvatelům Oblasti zastávalo de facto také bezvízový režim, se obě země v přístupových jednáních zavázaly ukončit.²⁰⁵ Ačkoli tendence k reformě dosavadního poměrně liberálního bezvízového režimu pro obyvatele Oblasti (Rusové z „velkého Ruska“ měli bezvízový přístup do Litvy jen v případě tranzitu do Oblasti speciálními vlaky) byly patrné již delší dobu (zrušení bezvízového režimu s ČR v roce 2000, několikrát pokusy polských politiků o zavedení víz, které však vyvolaly vlnu odporu jak na ruské, tak na polské straně),²⁰⁶ striktní závazek obou kandidujících zemí Komisi o zavedení víz²⁰⁷ nastartoval vlnu trilaterálních jednání mezi EU/Litvou a Ruskem, v němž se všechny strany snažily o zjednodušení vízového režimu. Teprve poté, co ruská strana opustila pozici požadující zachování bezvízového přístupu (výlučně) obyvatel Oblasti do sousedících států (a odmítla tak legalizaci jakýchsi dvou rozdílných stupňů ruského občanství) a zaměřila se na řešení konkrétní otázky tranzitu z Kaliningradu do samotného Ruska, byl nalezen kompromis.

Evropská unie (resp. Evropská komise) nahlíží na Kaliningradskou oblast striktně jako na integrální součást Ruska a zavedení vízové povinnosti pro ruské občany při vstupu na území Společenství vnímá jako otázku bezpečnosti,²⁰⁸ přesto se však snaží vyjít praktickým zájmům obyvatel Oblasti vstříc. Komisioní komuniké finálně upravující problém tranzitu je snahou o smíření ruských pozic (požadavků) a *acquis* a staví na kompromisních řešeních.²⁰⁹ Ponechává

²⁰⁴ Fairlie, L. (2001): 11.

²⁰⁵ A to od 1.7.2003. Viz Evropská komise (2002): 3.

²⁰⁶ Více viz Huisman, S. (2003): 35.

²⁰⁷ Viz Evropská komise (2001): 4-6.

²⁰⁸ Srov. Evropská komise (2002): 2.

²⁰⁹ Evropská komise (2002). Blíže o ruských požadavcích viz Moshes, A. (2004): 13 a Sergounin, A. (2001): 176-180.

prostor pro možnou debatu o úplném zrušení vízového režimu vedenou na bázi PCA. Po rozšíření Schengenského prostoru je však tato možnost ještě více v nedohlednu.

Dále zavádí významné zjednodušující prvky, jež zmírňují vízový režim pro ty ruské občany, kteří pouze přejíždějí mezi oběma částmi Ruska.²¹⁰ Takovými prvky jsou v případě tranzitu přes Litvu například tzv. zjednodušený tranzitní dokument (Facilitated Transit Documents - *FTD*, упрощенный транзитный документ) a zjednodušený železniční tranzitní dokument (*FRTD*).²¹¹ *FRTD* jsou platná pro obousměrný přejezd mezi Oblastí a Ruskem jen v případě využití ruských speciálních vlaků, které většinou nestavějí ani v Litvě, ani v Bělorusku. Po zakoupení jízdenky do těchto vlaků jsou vydávány ruským občanům následně bezplatně přímo ve vlaku. Občané bez ruského občanství (např. občané států SNS) a ti, kteří nevyužijí speciální ruské vlaky (a necestují tedy bez zastávky jen mezi dvěma částmi ruského území) musejí žádat o schengenská víza vydávaná litevskými zastupitelskými orgány.

Tato skutečnost vyvolává protesty u těch obyvatel Kaliningradské oblasti, kteří musejí cestovat za příbuznými například do Běloruska či na Ukrajinu. Zjednodušený tranzitní dokument je platný pouze v případě, že ruský občan cestuje mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem. Vystoupil-li by například v Minsku a za účelem návštěvy svých příbuzných v Bělorusku, jednalo by se o porušení schengenských pravidel. Za těchto okolností totiž potřebuje schengenské vízum. V současné době se proto zástupci ruského ministerstva zahraničí snaží o dvoustrannou dohodu s Litvou, která by umožňovala vydávání vícevstupních tranzitních víz.²¹²

V případě tranzitu autem či autobusem jsou ruským občanům vydávány *FTD* (které opravňují k průjezdu litevským územím po dobu max. 24 hodin a které obsahují možnost mnohonásobného vstupu) také bezplatně (resp. za administrativní poplatek 5 EUR), ovšem postup při jejich vydávání je shodný s vydáváním tranzitních víz, je tedy nutné o ně žádat na ambasádě před cestou.²¹³ Hlavně z důvodu jednoduchosti vyřizování *FRTD* je jednoznačně nejrozšířenější formou přepravy mezi Ruskem a Oblastí cesta speciálními vlaky (J. Vinokurov například uvádí, že v roce 2003 bylo vydáno asi 60krát více *FRTD* než *FTD*),²¹⁴

²¹⁰ Je přitom zajímavé, že se v dokumentu jako tranzitní země označuje pouze Litva, neboť Polsko sebe samo tak nechápe a žádné speciální úpravy vízové povinnosti (vztahující se na obyvatele Oblasti) se v dokumentu nezavádějí. Evropská komise (2002): 3.

²¹¹ Dále vycházím z dokumentu Ministerstva zahraničí RF „Информация о порядке транзитного проезда граждан РФ“, který je dostupný na <http://www.gov.kaliningrad.ru/arc.php?sgpr=stat&arc=proezdrf&ext=zip>

²¹² Виз například článěk na stránkách ТВ Россия „В облдуме говорили о приграничном сотрудничестве“ ze dne 6.2.2008. Dostupné na <http://kaliningrad.rfn.ru/rnews.html?id=9378&cid=7>.

²¹³ Viz stránky litevského ministerstva zahraničí <http://www.urm.lt/index.php?1889474346>.

²¹⁴ Vinokurov, E. (2005).

automobilová přeprava je méně využívána z důvodu složitosti formálních procedur a letecké spojení je zase dosti drahé. Litevská strana těmito opatřeními tedy zvolila naprosto specifický přístup k ruským občanům cestujícím do/z Kaliningradu. Bezvízový režim je však striktně omezen jen na co nejkratší dobu nutnou k projezdu litevského území.

V kontrastu s tímto je polský přístup poněkud váhavý. Jednání mezi polskými a ruskými představiteli o budoucího podobě vízového režimu vyústila v pro obě strany jen málo vyhovující kompromis. Polská strana navrhovala „ukrajinský model“ vízového režimu, jež by zaručil bezvízový přístup do Ruska pro polské občany a bezplatné vydávání polských víz pro občany ruské. To však ruská strana odmítla a v účinnost vešlo tedy současné řešení, v němž platí vízová povinnost pro občany obou států s tím, že ruským občanům, kteří trvale žijí v Kaliningradské oblasti jsou víza vydávány bezplatně.²¹⁵ Polsko stejně jako Litva v souladu se schengenskými pravidly nevyžadují tranzitní vízum v případě, že ruský občan cestující přes jejich území získal vízum některého ze států Schengenského prostoru (tedy tzv. národní vízum, v případě, že získal schengenské vízum, je automaticky oprávněn pohybovat se v rámci Schengenského prostoru po dobu 90 dnů).²¹⁶ Ať už občan Ruské federace žádá o tranzitní, národní nebo schengenské vízum nebo o některý ze zjednodušených tranzitních dokumentů z litevské strany, od roku 2006 musí mít v každém případě cestovní pas, aby mohl přejíždět mezi Kaliningradskou oblastí a Ruskem.

Je tedy zřejmé, že obě sousední (a tranzitní) země aplikují ve vztahu k obyvatelům Oblasti specifický přístup. Ačkoli je polská úprava vízového režimu, která jde samozřejmě plně v širších mantinelech polsko-ruského vztahu, pro ruské občany méně výhodná a pohodlná než v případě Litvy, skutečností zůstává, že jak Litva, tak Polsko si uvědomují důležitost bilaterálních vztahů s Ruskem i jistou odpovědnost jakožto člena EU za evropsko-ruské vztahy. Právě naprosto ojedinělé a specifické vnímání Kaliningradské oblasti a netradiční a speciální postup při vytváření pravidel mezinárodního soužití a konkrétních podmínek spojených se zaváděním jednotného vízového prostoru patří k atributům „pilotnosti“ Kaliningradského režimu a jsou praktickým projevem nadstandardní (pilotní) pozice Oblasti v rámci vztahu EU a Ruska.

I přes veškerá ulehčení však znamená zavedení vízové povinnosti při každém překročení hranic Oblasti pro Kaliningradany různorodé problémy, které můžeme v zásadě označit jako

²¹⁵ Viz „Информация об изменении с 1 октября 2003 года порядка въезда, пребывания и транзитного проезда граждан Российской Федерации через территорию Республики Польша“. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/arc.php?sgrp=stat&arc=tranzitpoland&ext=zip>.

²¹⁶ Více o problematice schengenských víz viz např. na <http://www.euroskop.cz/57775/clanek/casto-kladene-dotazy/>

organizační, a pokud nejde jen o tranzit mezi Oblastí a Ruskem a obyvatelé Kaliningradu chtějí cestovat po Polsku a Litvě, také jako ekonomické (v této souvislosti je zajímavé upozornit, že v roce 2001 bylo z celkového počtu 8,7 mil. přechodů hranice Oblasti jen 1,5 mil. za účelem tranzitu do Ruska).²¹⁷ Mezi ty spadá především cena vystavení víza. Schengenské tranzitní a krátkodobé turistické vízum, potřebné pro návštěvu kterékoli ze zemí Schengenského prostoru, stojí občana Ruské federace 35 USD, což je částka odpovídající přibližně 15 % průměrné mzdy v Oblasti. V porovnání s běžnou cenou schengenského víza (60 USD) je to cena o hodně nižší, přesto však pro mnoho lidí vysoká.²¹⁸ Navíc jsou všichni držitelé víza cestující přes Litvu povinni uzavřít zdravotní cestovní pojištění, jehož průměrná cena se pohybuje kolem 60 dolarů na rok.²¹⁹ 49 % Kaliningradčanů považuje za diskriminující, že musejí vlastnit ruský cestovní pas proto, aby jim bylo vůbec povoleno cestovat mezi dvěma částmi své země. Podobu pasových kontrol při přejezdu do Ruska označuje jako největší nepříjemnost při cestování 37 % obyvatel regionu.

Po organizační stránce představuje pak překážku zejména fakt, že jak litevský, tak i polský konzulát v Kaliningradu je malý a bez hlubší reformy není s to zvládnout nápor žadatelů. Časový úsek mezi podáním žádosti a vydáním víza je tak neúměrně dlouhý. Do zvýšení organizační kapacity zastupitelských úřadů plynou proto finance nejen z polských a litevských zdrojů, ale i z EU.²²⁰ Podle statistického výzkumu Organizace pro migraci celé polovině obyvatel Kaliningradské oblasti vadí nutnost žádat o povolení přejíždět mezi Oblastí a Ruskem.²²¹

Vcelku je zřejmé, že zavedení vízové povinnosti, jež bylo podmínkou vstupu Litvy a Polska do Unie, působí obyvatelům Oblasti těžkosti, ačkoli se EU snaží v legislativních mantinelech Společenství tuto povinnost změkčit. Z tohoto ohledu tedy přístup EU opravdu naplňuje představu ruské strany o výjimečném postavení kaliningradských rezidentů v rámci společné evropské vízové a zahraniční politiky. Přesto jak Polsko, tak i Litva, která si také v případě FRTD ponechává dostatečný čas k posouzení každého žadatele o tranzit přes litevské území mezi zakoupením vlakové jízdenky a vydáním povolení k průjezdu, mají dostatečnou kontrolu nad tím, koho vpustí (byť třeba jen projet) na své území (a tedy na území EU). Přitom však není vůbec jasné, zda víza záměr, pro který byla zavedena,

²¹⁷ Vinokurov, E. (2005).

²¹⁸ Kolektiv autorů (2007).

²¹⁹ <http://www.radiomayak.ru/interview/05/03/16/35474.html>.

²²⁰ V Kaliningradu sídlí dále konzuláty či honorární konzuláty Běloruska, Lotyšska, Švédska, Dánska, Řecka, Chorvatska a SRN. <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgrp=stat&idn=regextconscons>.

²²¹ Mezinárodní organizace pro migraci (2005):19.

tedy zesílenou ochranu vnějších hranic Unie, opravdu plní.²²² To však není předmětem této práce. Jisté je však to, že více než 50 % oslovených kaliningradských obyvatel se domnívá, že současný režim tranzitu do Ruska přes Litvu není pro ruské cestující pohodlný a ani nepřinesl zvýšení bezpečnosti v regionu.²²³ Tento postoj souvisí však spíše s otázkou širší autoreflexe identity obyvatel Kaliningradské oblasti. O tom, že vstup sousedních dvou zemí do EU a nově také do Schengenského prostoru neznamenal v životě Kaliningradčanů nijakou hlubokou krizi svědčí i výsledky jiného dotazu: téměř 70 % z těch, kteří cestovali z Kaliningradské oblasti do Ruska v nových podmínkách nezaznamenalo během cesty žádné komplikace.

²²² Jde zejména o otázku, zda zabrání nelegální migraci do rozšířené Unie zneužíváním koridoru do Kaliningradu. Více viz např. Moshes, A. (2004): 5.

²²³ Mezinárodní organizace pro migraci (2005): 17.

5.5. Německo

To, že vydělujeme Německo jako samotného „hráče“ vstupujícího do hry o budoucnost Kaliningradské oblasti a zakládáme speciální kapitolu o vztahu Německa a Kaliningradské oblasti, není neopodstatněné. Spolková republika Německo je zemí, která má s Oblastí i jako člen EU zvláštní vztahy. Společně s Polskem a Litvou jde o jejího hlavního evropského partnera. To je plně v souladu s širším rusko-německým spojenectvím a intenzivními politickými a hospodářskými vztahy.²²⁴ Rusko-německé spojenectví bylo okázale deklarováno hlavně za vlády Gerharda Schrödera, nynějšího předsedu dozorčí rady konsorcia Nord Stream AG, ve kterém má většinový podíl společnost Gazprom, a vztah obou zemí byl často označován jako nejlepší v historii.

Německo je hlavním ruským importérem (nepřihlížíme-li k zemím SNS) s 16% podílem na celkovém objemu importu do země v roce 2006.²²⁵ Ve stejném roce bylo také po Nizozemsku a Itálii třetím největším exportním partnerem: do Německa směřuje téměř 10 % ruského vývozu. Ruská federace je desátým největším obchodním partnerem Německa co do importu s 3,5% podílem (hlavní partner, Francie, přitom zaujímá podíl 9 %) a čtrnáctým co do exportu. Rusko je ale suverénně nejdůležitějším dodavatelem energie: v roce 2005 více než 34 % ropy nakoupené Německem pocházelo z Ruska, z výrazným odstupem před norskou ropou (15 %). Z Ruska pochází také 41 % zemního plynu spotřebovaného v Německu.

Jen z těchto zběžných údajů je zřejmé, že Německo bude zaujímat i v případě Kaliningradu důležitou pozici. Důvody, proč se mluví také o nadstandardních vzájemných stycích mezi Německem a Kaliningradskou oblastí, jsou přinejmenším dva.

Zaprvé jde o důvod ekonomický. Od devadesátých let 20. století je Německo mezi hlavními obchodními partnery Kaliningradské oblasti. V roce 2004 se stalo vůbec největším obchodním partnerem (předtím bylo vždy velmi těsně za Polskem). V tomto roce zaujímal zahraniční obchod s Německem 20 % na celkovém objemu zahraničního obchodu Kaliningradské oblasti a nominálně šlo zhruba 637,6 mil. USD. Německé firmy jsou suverénně největším zahraničním importérem do Oblasti.²²⁶ Podíl Německých společností na objemu zahraničních investic do Oblasti je však téměř zanedbatelný. S podílem 2,4 % (téměř 2 mil. USD) v roce 2006 se zařadilo hluboko nejen za největší investory do Oblasti,

²²⁴ Více na stránkách německého ministerstva zahraničí, <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/en/Laenderinformationen/01-Laender/RussischeFoederation.html>.

²²⁵ Tento údaj i údaje další pocházejí z Ruského statistického úřadu a jsou převzaty z publikace Götz, R. (2007): 216-230.

²²⁶ V roce 2001 byla hodnota německého importu do Oblasti 222 276 tis. USD, Vinokurov, E. (2004a): 9. Obchodní bilance Oblasti je v případě Německa ale pasivní (přibližně 170 mil. USD).

Nizozemsko a Litvu, ale také například za Kypr.²²⁷ Mezi hlavní německé podnikatelské aktivity v Oblasti patří továrny na výrobu automobilů BMW. Uvědomíme-li si, že objem zahraničních investic je výrazně nižší v porovnání s investicemi, které přicházejí z Ruska (ty jsou 5-10x vyšší), stávají se tyto investice však ještě méně signifikantní.

Je patrné, že Německo je pro kaliningradskou ekonomiku důležitým partnerem. Relativní nízká míra německých investic může mít různé příčiny. Německé investice do Ruska směřují do jiných regionů a měst a Kaliningradská oblast není ani přes svoji teritoriální, historickou a kulturní blízkost atraktivní. Tato blízkost má však bezpochyby i negativní dopad na německé podnikatele: politizace ekonomické činnosti, historické reminiscence ještě více zneklidňující rozdvojenou identitu Kaliningradčanů a nacionalizující nálady ruské společnosti částečně působí jako určitá prevence od rozsáhlé ekonomické činnosti německých podnikatelů. Jde však pouze o neverifikovatelný předpoklad.²²⁸

Jistě však je, že intenzivní hospodářské vztahy podmiňují též vzájemné kroky politického charakteru a snahou kaliningradských politiků je oživit zahraniční investice z Německa. V Kaliningradu působí hned několik svazů německých podnikatelů a zřejmě nejvýznamnějším úspěchem v zprostředkovávání podnikatelských styků je otevření pobočky Delegace německé ekonomiky v Ruské federaci (Delegation der Deutschen Wirtschaft in der Russischen Föderation) v Kaliningradu, teprve čtvrté filiálky v Rusku.²²⁹ Odleskem dobrých hospodářských a politických vzájemných vztahů je otevření stálé diplomatické mise SRN v Kaliningradu (generálního konzulátu) v únoru 2004. To bylo vstřícným gestem jak pro Kaliningradčany, kteří do té doby museli, chtěli-li cestovat do Německa, pro německé vízum až na velvyslanectví v Moskvě nebo na konzulát v Petrohradu, tak pro německé podnikatele, kteří nyní dostávají v Kaliningradu diplomatické zázemí.

²²⁷ Administrativa Kaliningradské oblasti (2007a): Инвестиционная деятельность. 2007. Kaliningrad. S. 14.

²²⁸ Tento předpoklad se snaží vyvrátit J. Vinokurov. Viz Vinokurov, J. (2007b): 302.

²²⁹ Více na <http://www.dihk.ru>.

Obrat zahraničního obchodu Kaliningradské oblasti s Německem, Polskem a Litvou (miliony USD, běžné ceny):²³⁰

	Export			Import		
	Německo	Litva	Polsko	Německo	Litva	Polsko
1997	36.8	30.0	101.2	291.1	194.9	203.6
1998	43.6	23,9	99.5	267.6	148.4	189.9
1999	39.7	16,1	95.2	304.8	61.5	114.3
2000	51.6	29,7	154.2	188.1	65.5	140.7
2001	46.3	31.4	125.3	222.5	82.0	156.1
2002	42.8	26,6	119.3	338.4	152.4	250.9
2003	83.0	37.2	43.9	435.2	201.7	343.2
2004	213.5	69.8	64.7	637.6	243.1	421.9
2005	452.0	77.7	54.9	745.8	514.8	258.3

Druhý důvod intenzivního německého zájmu o Oblast je historický. Použijeme slova německého ministra zahraničí J. Fischera, které pronesl při otevření německého konzulátu v Kaliningradu: „Minulost je součástí naší identity, je však také součástí dnešních vztahů mezi Německem a Ruskem.“²³¹ Historické obyvatelstvo Oblasti totiž tvoří Němci (či chcete-li Prusové, které je možné přinejmenším od Bismarcka nazývat Němci) a Kaliningrad byl až do Postupimské konference součástí Německého císařství, resp. Východního Pruska. Německé obyvatelstvo bylo následně odsunuto. Dnes v Oblasti žije podle posledního sčítání obyvatel 8340 lidí hlásících se k německé národnosti, což znamená podíl asi 0,9 % na celkovém počtu obyvatel regionu.²³² Téměř všichni přijeli do Kaliningradu až v 90. letech z jiných částí SSSR (v době SSSR žilo v Oblasti přibližně 0,2% Němců).²³³ I přes malý počet Němců žijících v Kaliningradu je německý zájem o Oblast značný. Činných je několik desítek rusko-německých nevládních organizací, které pomáhají německým rodinám v Oblasti, prostředkují vzdělávací a kulturní výměny s Kaliningradem, zkoumají historii vzájemných německo-ruských vztahů apod.²³⁴ Jak tvrdí většina kaliningradských Němců, vzájemné vztahy s ostatními obyvateli Oblasti jsou bezproblémové a jak se ukázalo například při letošních

²³⁰ Data ruského celního úřadu. Převzato z Vinokurov, J. (2007a): 147.

²³¹ „The past is part of our identity, but it is also part of the current relations between Germany and Russia.“ Kolektiv autorů (2004), překlad autora.

²³² Vinokurov, J. (2007a): 127.

²³³ Smirnjagin, L. (2002): 3.

²³⁴ Soupis a charakteristiku značné části z nich viz na http://www.sh-landtag.de/oeffentlichkeit/initiativkreis_kaliningrad/kalinbrosch-08-2004.pdf.

oslavách 750-ti let od založení Kaliningradu, obavy z německého živilu a ozvy vzájemné antipatie se objevují téměř výlučně v Moskvě či jiných regionech RF.²³⁵

Podobné hlasy, avšak z opačného konce, se ozývají též z Německa. Například podle rusko-německé organizace „Freiheit“, která odhaduje počet kaliningradských Němců na 20 tisíc, by se Oblast měla přetvořit v autonomní republiku pro „ruské Němce“.²³⁶ Kromě takovýchto poněkud kuriózních uskupení však na německé straně mnohdy hlasitě zaznívají požadavky odsunutých kaliningradských Němců, sdružených z velké části ve Slezském landsmanšaftu (Der Landsmannschaft Schlesien). Jejich rétorika nevybočuje z obvyklého rámce a týká se především nelegálnosti ruského, polského a českého státního zřízení na německých historických územích, neochoty provinivších se států spolupracovat na budoucnosti odsunutých Němců a nevšímavé politiky Berlína. Slyšet jsou také majetkové požadavky odsunutých německých obyvatel Kaliningradské oblasti. Landsmanšaft dokonce před několika lety najal právníckou kancelář „Preussische Treuhand“ za účelem koordinace soudních sporů o navrácení zejména polského zabaveného majetku po odsunutých Němcích. V rámci této kampaně proběhlo i několik sporů o majetek český a ruský na území současné Kaliningradské oblasti.²³⁷ Ty však široké uplatnění nároku na zabavený majetek svými zamítavými verdikty neumožnily.⁴

I přes určité problémy tedy nelze mluvit o kaliningradské a německé vzájemné nevráživosti. Obavy z postupné germanizace Oblasti a jejího oddálení od Ruska a přiblížení k Německu považuje většina ruských autorů za jeden z nejrozšířenějších mýtů (rozumějme ruských „federálních“ mýtů) ohledně Kaliningradu.²³⁸ Jak ruská, tak i německá strana si dobře uvědomují ekonomický přínos vzájemné pozitivní spolupráce a zcela v souladu s federálními mezinárodními vztahy se jejich dialog odehrává na pragmaticky orientované solidní základně.

²³⁵ Koletiv autorů (2005b).

²³⁶ Doslova „Republik für Russlanddeutsche“. Viz Brinks, J. H. (1997).

²³⁷ Více např. v článku „Besorgnis in Polen um die Preußische Treuhand GmbH&Co“, Deutsche Welle, 2003. Dostupné na <http://www.dkf-moe.de/x/FMPro?-db=dkf01.fp5&-format=dspg.html&ID=1001414&-lay=web&-find>.

²³⁸ Např. Smirnjagin, L. (2002), Misiunas, R. J. (2004), Vinokurov, J. (2007a) aj.

6. Budoucnost Kaliningradské oblasti

Pokud přemýšlíme o budoucnosti Kaliningradské oblasti, přichází v úvahu nejméně pět základních schémat jejího dalšího vývoje. Těchto pět scénářů je jakýmsi souhrnem alternativ, které nabízejí autoři, jež se tématem Kaliningradské oblasti zabývají. Ti se od sebe liší tím, jak je v nich na Kaliningradskou oblast pohlíženo, jaká je identita ruského pobaltského regionu. Liší se také v politickém důrazu ze strany ruských politiků a politiků členských států EU. V každé z těchto „strategií“ je nepochybná „specifičnost“ Kaliningradské oblasti definována trochu jinak. Rozdílná je i míra relevance a pravděpodobnosti, s jakou by mohly jednotlivé potenciální plány převládnout v politickém a ekonomickém diskursu ohledně Kaliningradské oblasti.

Již nyní však můžeme říci, že žádná z předkládaných alternativ se neukázala být jednoznačně převažující či potlačenou a skutečnost, jak už to tak bývá, je tedy někde mezi. Motivy a koncepty z jednotlivých scénářů vystupující a dávají o sobě znát docela pravidelně a dominance jednoho diskursu je časově omezená a vystřídána jiným způsobem argumentace, nepatrném posunutí důrazu atd. Nabízená pojetí tedy fungují hlavně jako argumentační a rétorické módy, v nichž dostávají smysl diskursivní praktiky těch politiků a veřejných činitelů, kteří vstupují do debaty o budoucnosti Kaliningradské oblasti.

1. *Scénář „ruce pryč“* a ponechání Oblasti napospas všem vnějším a vnitřním negativním vlivům. Setrvání Oblasti v současném statu quo by znamenalo prohlubování ekonomických a sociálních propastí mezi Kaliningradem a okolními státy, včetně samotného Ruska. Kaliningrad by se jako chudá a špinavá výspa uprostřed moře blahobytu stal časovanou bombou s destruuujícími sociálními a ekologickými následky. Pro Rusko by byl finanční a diplomatickou zátěží a nevyhnutelnou by se stala redefinice teritoriální integrity Severozápadního okruhu Ruské federace.

2. *Spoléhání na vojenský potenciál* strategicky cenné Kaliningradské oblasti v souvislosti s rozšířením NATO o pobaltské státy. Studenoválečný režim Oblasti jako ruské vojenské základny by vyžadoval její remilitarizaci a znamenal by pochopitelně přerušeni evropsko-ruské spolupráce nad budoucností regionu. Předpokladem je však významné zostření vztahů NATO a Ruska, které se však v aktuálním geopolitickém prostředí jeví jako nereálné.

3. Zastavení centralistické politiky ruské federální administrativy, stažení se z Oblasti a *vytvoření nové kaliningradské autonomní republiky* nebo dokonce samostatné kaliningradské republiky by znamenalo rezignaci na ruské státní zájmy v Baltském regionu. Určité výrazně

autonomistické požadavky kaliningradských politiků provázejí regionální politickou scénu od samého rozpadu SSSR a separatistické tendence v září 1998 dokonce vedly k jednostrannému vyhlášení regionálního stavu pohotovosti.²³⁹ Nikdy se však separatismus nestal hybnou silou postojů kaliningradských politiků, kteří si uvědomují provázanost regionálního a ruského hospodářství a celkovou (hl. surovinovou a energetickou) závislost na mateřském Rusku.²⁴⁰

4. Scénář *těsnějšího svázání Kaliningradské oblasti s Evropskou unií* může vyústit v pojetí Kaliningradu jako jednoho z regionů EU, v legislativní a materiální připoutání k sousednímu Polsku nebo Litvě, event. Německu. To však naráží na vnitropolitickou strategii Moskvy a také na jistou krizi samotné identity EU a jejích ambicí, jak můžeme pozorovat v poslední době. Již delší dobu se mluví o spíše chladných vztazích mezi Ruskem a EU a o určitém vyprázdnění vzájemného dialogu, který se omezuje povětšinou jen na praktické a pragmatické specificky obchodně-ekonomicky limitované otázky ohledně energetické zásobenosti a bezpečnosti západoevropských zemí.

V budoucnosti tedy spíše nelze čekat ani zavedení nějakého specifického statutu pro Kaliningradskou oblast uvnitř EU, ani zvýšenou snahu členů EU více „vtáhnout“ kaliningradskou samosprávu do společné unijní politiky, „řešení problémů“ atd. Neočekává se také, že příliv peněz z EU ve formě finanční pomoci Kaliningradské oblasti bude růst. Spíše naopak. Hlavní úloha EU tedy bude pravděpodobně spočívat především v koordinaci cílených investičních projektů společností či institucí z členských zemí EU a v kooperaci ohledně těchto projektů s ruskou stranou a ve vytvoření bází a struktur, v rámci kterých by tato spolupráce mohla být efektivnější (regionální iniciativy EU jako Severní dimenze aj., podpora dynamiky euroregionů a začlenění Oblasti do nich apod.)

5. Pochopení kaliningradské oblasti jako „*pilotního regionu*“. Tento scénář se jeví jako nejnadějnější, resp. šlo o dominující pojetí, které zdůrazňuje zejména roli „problému Kaliningradská oblast“ ve formování dialogu Rusko-EU. Koncept pilotního regionu se stal rozšířeným, populárním a diskutovaným natolik, že se u něj musíme zastavit podrobněji.

6.1. Oblast jako „pilotní region“

Termín „pilotní region“ se v souvislosti s Kaliningradskou oblastí poprvé objevil již v programu ruské střednědobé strategie směrem k EU, kde se navrhuje vytvořit

²³⁹ Baev, P. (2000).

²⁴⁰ Srov. s Moses, J. C. (2004): 117.

z Kaliningradské oblasti „pilotní region spolupráce Ruska a EU ve 21. století.“²⁴¹ Ucelený politický koncept pilotního regionu byl představen na mezinárodní konferenci o přeshraniční spolupráci pořádané ústavem „Vostok-Zapad“ v říjnu 2000 v Moskvě.²⁴² Zanedlouho nato se stal tento termín běžnou součástí rétoriky ruských i kaliningradských politiků, zakrátko přešel i do žargonu představitelů EU a široké veřejnosti. Co se však pod tímto pojmem skrývá? Co znamená ona „pilotnost“?

Princip pilotního regionu předpokládá území, kde se experimentálně zavádějí nové mechanismy, technologie a pravidla, které mají vést k povýšení ekonomické, legislativní, sociální či ekologické kvality uvažovaného území. Předpokládá se, že osvědčené postupy při dosahování rozvoje budou aplikovatelné i na regiony jiné. V případě Kaliningradu je předpokladem úspěšného zavádění principů pilotního regionu změna jeho administrativně-politického statusu jako nezbytného kroku k překonání ekonomicko-sociálních problémů. Přitom může být koncept pilotního regionu chápán dvěma směry. Zaprvé, jaksí užší a vnitřní pojetí pilotnosti vede k rychlému pokroku v oblastech, které byly zmíněny. Cílem je pozitivní hospodářský a sociální vývoj v Oblasti a zkvalitnění ostatních sfér veřejného života tak, aby situace na uvažovaném omezeném území byla adekvátní širšímu regionu. Zadruhé, širší chápání principu pilotního regionu je možné opět rozdělit na dva směry. Široké a vnitřní pojetí vede k tomu, že inovace zaváděné prostřednictvím speciálních politických přístupů a strategií budou znovu aplikovatelné na druhé regiony Ruské federace s očekáváním podobných efektů jako v případě pilotního regionu. Oproti tomu široké a vnější chápání tohoto konceptu představuje výzvu vztahům mezi Ruskem a EU. Zahraničněpolitická dimenze „pilotnosti“ počítá s novou podobou rusko-evropského dialogu.

Vytvoření pilotního regionu v žádném případě neznamená porušení ruské teritoriální suverenity v Oblasti. Novým prvkem ve vztazích Ruska a EU je ale intenzivní spolupráce na vyřešení zásadních problémů Oblasti. Vzájemné vztahy těchto důležitých světových mocností dostávají (alespoň v případě Kaliningradu jako jedné z priorit) kooperativní charakter a stavějí tak základní pilíř nové spolupráci v Evropě. Koncept pilotního regionu velice úzce souvisí se zaváděním Společného evropského ekonomického prostoru (CEES) v rámci evropsko-ruské politiky čtyř společných prostorů (Common Spaces)²⁴³, který by výrazným způsobem modifikoval dosavadní obchodní vztahy EU s Ruskem. Specifické ekonomicko-sociální

²⁴¹ Vláda Ruské federace (1999). Překlad autora, originální znění: „...to transform [Oblast] if possible into a Pilot Region of cooperation between Russia and the European Union in XXI century.“

²⁴² Smorodinskaja, N. S. (2002): 29.

²⁴³ Více viz na http://ec.europa.eu/external_relations/russia/russia_docs/road_map_ces.pdf a v příslušné části této práce.

charakteristiky kaliningradského regionu (jak byly naznačeny výše) umožňují, aby se Oblast stala součástí jak ruského ekonomického prostoru, tak i sjednocené evropské ekonomiky, a figurovala tak jako experimentální prostor splývání ruského a unijního trhu. Aplikace norem a standardů CEES ve spojení s režimem SEZ je impulsem nejen pro kaliningradské hospodářství, jeho konkurenceschopnost a posílení vnější orientace, ale i pro samotný evropsko-ruský dialog nad zaváděním jednotného trhu.

Koncept Oblasti jako pilotního regionu tedy v sobě stručně obsahuje:

- Experimentálního prostor, v jehož rámci by se verifikovaly administrativní, ekonomické, sociální, ekologické a jiné reformy, jejichž účelem je ekonomický rozmach a vzestup životní úrovně a jež by byly následně aplikovány na ostatní regiony Ruské federace. Dosažené hospodářské a politické úspěchy by tedy mohly využít i jiné části nejen Ruska, ale celého SNS.
- Předmět modifikovaných vztahů EU a Ruska, který kvůli svému specifickému charakteru vyžaduje novou formu spolupráce, nové politické a diplomatické postupy a jistou změnu ve vlastním vnímání druhé strany. Praktickým projevem „pilotnosti“ Kaliningradské oblasti je v tomto ohledu například výrazně modifikovaný hraniční režim uvnitř EU, v němž EU zatím novátorským způsobem přistupuje k občanům nečlenského státu a z praktických důvodů v jasně definovaném případě zeslabuje dosavadní praxi těžko propustných vnějších hranic.
- Rozšířený prostor pro regionální přístup v rámci EU i v rámci Ruské federace. Kaliningradská oblast je součástí čtyř euroregionů (Nautica, Neman, Saule a Lava-Lyna)²⁴⁴ a meziregionální spolupráce nabízí velkou příležitost při řešení určitých (a mnohdy jedinečných) problémů. Regionální dimenze evropské spolupráce získá ještě více na důležitosti v podmínkách dnešního nejistého stavu evropského integračního procesu.

Pojetí Oblasti jako pilotního regionu ale také vyžaduje zcela specifický přístup ze strany Moskvy i Bruselu. Předpokladem je použití netradičních a výjimečných politických nástrojů a postupů, nestandardních opatření, včetně rozšířené autonomie kaliningradské regionální správy. Výjimečné podmínky, jaké exklávní poloha zakládá, vyžadují výjimečné zacházení.

²⁴⁴ Kolektiv autorů (2003): 34.

Aniž by se tedy Rusko zřeklo své zodpovědnosti za budoucnost Oblasti, je nevyhnutelné, aby zvažilo dopady státní doktríny administrativně-politického centralismu, který, ač v jiných regionech federace s úspěchy aplikovaný, může zabrzdit rychlý hospodářský vzestup Oblasti, jakého jsme svědky v posledních letech.

Co se týče ekonomického rozměru koncepce pilotního regionu, téměř všichni autoři se shodují na jednom principu, který musí stát v pozadí veškeré hospodářské činnosti všech aktérů v Kaliningradu a musí být nazírán jako základní norma ekonomického rozvoje SEZ, a tím je průzračnost.²⁴⁵ Z hlediska rusko-evropského partnerství ohledně pilotního regionu právě evropeizace politických, administrativních, ekonomicko-legislativních standardů bude právě tím faktorem, který přitáhne investory do Oblasti a povýší konkurenceschopnost kaliningradské ekonomiky. „Západní“ styl ekonomiky ale současně podmiňuje a vyžaduje jasně definovaný vnějšně- i vnitropolitický status regionu a opět se ozývá tlak na vyjasnění administrativní i legislativní situace v Oblasti. Je nezbytné, aby jak ruská federální, tak regionální vláda měla jasnou představu o další podobě regionu (a svém místě v jeho správě). Dosud uplatňovaná ekonomická podoba Oblasti, která těžila zejména z toho, že SEZ byla vstupní branou na perspektivní ruský trh a investoři při vstupu do Kaliningradu automaticky uvažovali také o následné obchodní činnosti v samotném Rusku, by měla pochopitelně být zachována do nejvyšší možné míry, kterou dovolí Ruský vstup do WTO a postupná aplikace zásad Jednotného evropského trhu. Kromě využití těsného vztahu k Rusku a (i přes veškeré potíže s tranzitem zboží) relativně pohodlného spojení s ním, musí si kaliningradské hospodářství vytýčit jasnou pozici v systému globální ekonomiky a v mezinárodní dělbě práce.

Ekonomická specializace ve spojení s vládními subvencemi je totiž jediným způsobem, jak překonat a zúročit exklávní polohu a periferní pozici ve struktuře mezinárodního obchodu. Již nějakou dobu je patrná specializace na určité obory průmyslové výroby (potravinářství, strojírenství, zpracování dřeva), produkty z nich však míří většinou spíše jen na ruský trh a do zemí EU směřuje zboží s nízkou mírou zpracování. Právě zde se nachází hlavní perspektiva pro kaliningradské hospodářství. Oblast má potenciál stát se významným průmyslovým regionem se zaměřením na specifická odvětví průmyslové výroby. Její strategická pozice umožňuje, aby se z ní stala „dílna“ regionu, jež figuruje v zahraničněobchodních proudech mezi Ruskem a ostatními evropskými státy (event. též i jinými). Pozice Kaliningradu

²⁴⁵ Srov. s Smorodinskaja, N. S. (2002), Kolektiv autorů (2003), Vínokurov, J. (2007a) aj.

v evropském logistickém systému a její postupující zlepšování (například v souvislosti se stále přibývajícím významu kaliningradského přístavu) takový vývoj umožňují.

6. V podtextu všech koncepcí toho, jak by měla vypadat Kaliningradská oblast a na co by se měl dát důraz při formování jejího vývoje, je stanovisko společné všem strategiím. Tímto stanoviskem je přesvědčení, že bez cílené a řízené transformace kaliningradské ekonomiky nelze docílit ani sociálních, ani vojenských strategických, ani jakýchkoli jiných pokroků. Ekonomická a hospodářská reforma je vnímána jako stěžejní předpoklad, který se rozumí spíše samo sebou, než aby se o něm vedly diskuze či normativní spory.

Předpokládá se totiž, že samotná exklávní poloha Kaliningradské oblasti je natolik esenciálním charakterem, že specifická opatření při tvorbě ekonomické politiky a zvláštní přístup k legislativní úpravě ekonomického systému Kaliningradské oblasti, jsou nevyhnutelné a nutné. Speciální ekonomická zóna je tedy produktem této logiky a spíše než nějakým nahodilým politickým rozhodnutím určité éry nebo ideologického kurzu jde o nezbytně nutnou reakci na dynamiku evropského a globálního ekonomického systému. Bez speciálně upraveného ekonomického prostředí by zkrátka Kaliningradská oblast podle všeho vůbec nebyla schopná v pozici, ve které se nachází, vůbec přežít a i s mohutnými státními zásahy a při absolutní finanční závislosti by se sociálně-ekonomický systém v podmínkách konkurenčního prostředí, pozice vně ruského území a změněné vojensko-strategické situace zhroutil.

Přesto však můžeme označit strategii, která počítá s Kaliningradskou oblastí jako se *speciální ekonomickou zónou*, za jeden z diskursivních scénářů v debatě o identitě Oblasti. Obsah tohoto scénáře se ale značně změnil se zavedením nového režimu speciální ekonomické zóny v roce 2006. Povaha a podstata představ o tom, co má znamenat „speciální ekonomická zóna“ v Kaliningradské oblasti se proměnila a dostala konkrétnější obrys. Idea u politiků, kteří jsou zodpovědní za rozvoj Oblasti, o tom, jak má vypadat kaliningradské hospodářství, je jasnější.

Budoucnost Kaliningradské oblasti spočívá podle nového zákona o SEZ v průmyslové specializaci kaliningradského hospodářství. Protože hlavním motivačním principem jsou daňové úlevy pro největší investory, motorem ekonomiky mají být nejsilnější podnikatelské subjekty v regionu. Jde tedy o největší zahraniční a ruské investory, včetně ruských státních či se státem těsně spojených koncernů (energetických, strojírenských atd.), jejichž pozice a vliv na regionální politiku bude tímto posílena.

Kaliningradská oblast je tedy pod touto optikou nahlížena v první řadě jako atraktivní investiční prostředí, které využívá svého dědictví rozvinutého těžkého strojírenství. Dá se tedy očekávat, že zaměření na strojírenský průmysl a velkoobjemový potravinářský průmysl (tedy spíše na sekundární sféru hospodářství) bude převažující. Budoucnost Kaliningradské oblasti „v kostce“ spočívá podle tohoto plánu v konstrukčních halách, průmyslových zónách a rekonstruovaných výrobních podnicích z minulé éry. Tomuto scénáři se přizpůsobuje také politika, jejíž funkce je „podpůrná“ – má totiž navodit vhodné podmínky pro naplnění tohoto scénáře. V tomto směru jde tedy například státem podporovaná (pracovní) migrace do Oblasti, rozsáhlé investice do kaliningradských přístavů a strategických logistických uzlů, do energetické sítě a vlastních zdrojů energie, které by zajistily stabilní zásobení energiemi i pro energeticky náročné průmyslové výroby atd.

Takováto orientace je neslučitelná s očekáváními malých a středních investorů, jako je například česká společnost Brisk, kteří využívají Kaliningradskou oblast také jako „výrobní zónu“, avšak ještě důležitějším motivem pro tento typ investorů se jeví možnost díky svým investicím v Oblasti za výhodných podmínek vstoupit na rentabilní velký ruský trh. Bez zvýhodnění od ruského státu by však jen těžko byla Kaliningradská oblast stejně úspěšná v přílivu zahraničních investicích, jak je tomu dnes. Je tedy velikou otázkou, co se stane s tím typem investorů, který nedosáhne kvůli nedostatečně vysoké investici na daňové výhody, poté, až přestane podle dnešní představy v roce 2016 platit starý režim Speciální ekonomické zóny.

7. Závěr

Je zřejmé, že k tomu, aby byly vyřešeny specifické problémy Oblasti vzešlé z rozšíření Unie, z demografické situace, z nerovnosti podmínek mezi různými stranami v regionu či z přesunu těžišť politické moci, je zapotřebí koordinované spolupráce zejména mezi Ruskem a EU (resp. Severní dimenzí). Zdá se také, že velice důležitou úlohu má dvojstranná báze Rusko-Litva, resp. Německo či Polsko. Dialog se sousedními zeměmi se tedy nepřerušil s tím, že obě sousední země vstoupily v roce 2004 do EU, i když jsou evropské instituce a bruselská legislativa podstatnými „mediátory“ při ruských diplomatických diskuzích o situaci v Kaliningradské oblasti.

Celkově ze říci, že rozšíření EU před čtyřmi lety nepřineslo pro Kaliningradskou oblast nijakou vážnější krizi. To je však nutné chápat jako výsledek nastoupené strategie „pilotního regionu“, která zaručovala nestandardní a zintenzívněná opatření s cílem napomáhat adaptaci Kaliningradské oblasti na:

1. geopolitickou specifiku oddělení od mateřského Ruska, která je navíc umocněna faktem uzavřenosti v hranicích Evropské unie,
2. překonání krize z konce 90. let, která na Kaliningrad dopadla v mnohém ještě znatelněji než v Rusku,
3. liberalizující se tržní prostředí související s liberalizací hospodářského systému v rámci EU a jejích zahraničně-obchodních partnerech (koncepte Svobodného ekonomického prostoru v případě Ruska), to vše v kontextu celkové proměny evropského systému dělby práce a oborové průmyslové a výrobní specializace

Kaliningrad se stal „pilotním regionem“ ve vzájemných evropsko-ruských vztazích v několika úrovních. Ruská vláda si uvědomila, že zejména hospodářská negativa v Oblasti není schopna sama odstranit, a její postup uznává významnost a důležitost přehodnocení dosavadní ne příliš úspěšné spolupráce s Unií, která má být takto ad hoc posunuta k efektivnější dimenzi. Rusko Evropskou unii při své prezidentem Putinem nastartované hospodářské transformaci potřebuje a Kaliningrad chápaný jako „pilotní region“ naznačuje potenciál rusko-evropského partnerství. Evropská unie si na druhé straně nemůže dovolit podcenit rizika plynoucí ze „soft security threats“ (tzv. měkkých či slabých bezpečnostních hrozeb) v Oblasti pro stabilitu v regionu. Kaliningradská oblast je také důležitým dopravním koridorem při cestě z nových členských (pobaltských) zemí „do Evropy“. Rusko a EU jsou

strategickými obchodními partnery a kaliningradský případ má „strategické partnerství“ ještě zefektivnit.

Jako „pilotní region“ se Kaliningrad ocitl ve funkci „lakmusového papírku“ vzájemných rusko-evropských vztahů. Očekávalo se od něj, že bude vzorem aplikovatelným na jiné (příhraniční) regiony nejen v Rusku. Podstata „pilotního regionu“ spočívá v ruském i evropském uznání potřeby diferencovanějšího, regionálnějšího přístupu k vzájemné kooperaci. Výjimečnost kaliningradského případu signalizuje do Moskvy i do Bruselu, že efektivita regionálního přístupu, jež dosud sváděl spíše neúspěšný souboj s opozičním centralistickým paradigmatem upravujícím vnitřní státoprávní uspořádání a přístup „centra“ k „periferním“ oblastem, je nezpochybnitelná.²⁴⁶ I přes všechny komplikace je tento trend (podíváme-li se na praxi ND a SEZ) zřejmý. „Pilotní region“ tedy zakládá novou formu rusko-evropské regionální spolupráce.

Zároveň má však koncepce pilotního regionu jasné vnitropolitické kontury a přináší praktické výsledky pro hospodářský i politický systém Kaliningradské oblasti. Evropeizace norem, ať už politických, ekonomicko-legislativních, sociálních (například ve vzdělávání, přijímání efektivních sociálních právních norem, ochraně spotřebitelů atd.), je součástí demokratizačního procesu, kterým ruská společnost stále prochází. Vede však také ke zvyšování kvality legislativy ve sféře ekonomické (přitažlivé investiční prostředí, fungující trh, omezení korupce apod.), administrativně-politické (efektivní a demokratické fungování institucí, potírání závislosti politické složky řízení státu na složce hospodářské), sociální (ekologická politika, svobody občanů, řešení potíží se zaměstnaností atd.). Kaliningradská oblast se takto přibližuje stabilním demokratickým státům západní (event. střední) Evropy (jakkoli uznáváme specifickou podobu ruského demokratického zřízení determinovaného výlučnou ruskou realitou – v kaliningradském případě je tato specifická dvojnásobná).

Na druhé straně je posílený rusko-evropský dialog determinován mantinely a překážkami dosavadní spolupráce. Plány EU ohledně své role v transformujícím se Rusku, definované v PCA a CSR, jež jsou také programy, jak přitáhnout evropské principy do Ruska, se nedaří uspokojivě dotahovat do konce. Je to především finanční nedostatečnost podpůrných a asistenčních fondů, neexistence jasnějšího vytýčení priorit a podle mého názoru také jisté vědomí evropské exkluzivity, které ambiciózní politické prohlášení neumožňují bezesbytku implementovat v praxi.

²⁴⁶ Viz Aalto, P. (2002): 163.

Další účastník debaty o Kaliningradu, kaliningradská regionální správa, by rád přivítal ještě regionálněji orientovaný postup Moskvy i Bruselu a především skutečné zavedení moderních tržně-právních principů, jejichž defekty mají stále negativní dopad na vnitřní investiční prostředí a které znesnadňují kaliningradskou účast v konkurenčním boji „na evropské úrovni“ o regionální trhy. To však nebude možné bez toho, aniž by byly jasně vytyčeny pravomoci a vzájemný vztah federální a regionální správy. Tento cíl je podle kaliningradských představitelů podmiňován fiskální reformou, která bude opět více přihlížet k autonomním ambicím místní politické reprezentace. Celkově je ale možné říci, že administrativně-správní reformy moskevského ústředí, které nově definují vztah mezi centrem a regiony RF, které prezident prosadil a v jejichž intencích jde i jmenování G. Boose, politika s velmi těsným vztahem k federální prezidiální politické klice, působí ve směru rostoucí marginalizace nějaké protikremelské politiky regionální správy (resp. politiky, která by moskevským představám konkurovala). Za těchto okolností kaliningradská regionální administrativa funguje jako převodní páka moskevské centrálně řízené politiky, kterou modeluje, přizpůsobuje konkrétní aktuální situaci a zajišťuje tak její hladkou aplikaci.

Polsko i Litva jako Oblast obklopující státy si mohou být jisté relativně zvýšeným zájmem ze strany EU, avšak ani oni si nemohou dovolit připustit nestabilitu v regionu plynoucí ze zanedbání situace v Kaliningradu. Jejich pozice by mohla být proto v budoucnosti v rámci vztahů EU-Rusko ještě důležitější, neboť, jak se zdá, formulace skutečně jednotné evropské Společné zahraniční a bezpečnostní politiky je stále složitější a tyto dva státy zřejmě budou nuceny udržovat dobré vztahy s mocným východním sousedem. Jejich zahraniční politika směrem ke Kaliningradské oblasti i Rusku jako takovému překračuje běžný rámec EU a vztahy s Oblastí musejí být již z praktických důvodů nadstandardními.

Třetím aktérem, jehož postavení je v souvislosti se vztahem ke Kaliningradské oblasti v rámci EU zcela svébytné, je Německo. To je v kontextu silné obchodní spolupráce a vřelých politických vztahů s Ruskou federací pro Kaliningrad především velmi důležitým (ne-li nejdůležitějším) zahraničněobchodním partnerem. Jisté specifikum v tomto ohledu znamená určitý emocionální vztah a zvýšená (nadstandardní) angažovanost části z Kaliningradu odsunutých Němců na vnitřním vývoji Oblasti.

Viděli jsme, že hospodářské výsledky Kaliningradské oblasti v mnohých parametrech významně překonávají ruský průměr. Také v kontextu Severo-západního okruhu je dynamika kaliningradského hospodářství podle většiny ukazatelů jednou z nejrychlejších. Ekonomika Kaliningradské oblasti nabrala obrátky hlavně v posledních 2-3 letech, tedy poté, co byl představen a aplikován koncept pilotního regionu. Takováto skutečnost svádí k tomu,

abychom obsah tohoto konceptu zhodnotili kladně a připsali mu zásluhy na zlepšující se hospodářské úrovni Oblasti i kvality života kaliningradských obyvatel. Toto hodnocení je samozřejmě možné – je ovšem nutné být spíše zdrženlivější.

Zdá se totiž, že zásluhy ruských federálních investic a obecně rozvojových a investičních programů směřujících do Kaliningradské oblasti jsou v posledních 2 letech podstatněji, než tomu bylo dříve, tedy minimálně od krize v roce 1998. Zájem činitelů EU o problémy Kaliningradské oblasti logicky s uklidňující se situací a s dosažením konsensu v době velkého rozšíření EU opadá. Kaliningradská oblast přitahuje v poslední době pozornost evropské veřejnosti hlavně kvůli vojensko-armádním tensím souvisejícím s americkou angažovaností ve střední Evropě. Je proto podle mého názoru nutné závěru upozornit na to, že jsou to hlavně peníze investorů podnikatelských subjektů (ať už ze zahraničí nebo z Ruska) a ruské rozpočtové zdroje, co je podstatné pro současný až překvapivě rychlý rozvoj ekonomiky Kaliningradské oblasti. Nepochybné zůstává, že alfou i omegou hospodářského úspěchu je Speciální ekonomická zóna, která po opadnutí zájmu z obou stran (ruské federální i evropské unijní) je zásadním motivem v procesu transformace kaliningradského hospodářství a určitým jeho stabilizujícím prvkem.

Mluvíme-li o budoucnosti Kaliningradské oblasti, mluvím tím, alespoň podle mého názoru, zároveň jedním dechem o speciální ekonomické zóně. Geopolitická a logistická specifika Kaliningradské oblasti a na ně naroubovaná a z nich také čerpající Speciální ekonomická zóna s důrazem na příliv investic ze zahraničí jsou faktory, které předurčují pozici Kaliningradské oblasti v mezinárodním obchodě a globálním hospodářství.

Tato práce si kladla za úkol nastínit ty nejpodstatnější momenty v řešení kaliningradské otázky a podat stručný přehled o motivech a postojích jeho účastníků. Odborná debata věnující se tomuto problému byla široká a i dnes je stále najít aktuální systematické odborné práce na tuto tematiku. V českém prostředí je však podle mých zjištění velice nevýrazná a téměř nicotná. Vědom si veškerých nedostatečností, pokusil jsem se zjednodušeně shrnout pozice relevantních aktérů. Jako logickou a přínosnou proto shledávám každou dílčí precizaci zmíněných pozic, zejména s využitím delšího časového odstupu od hlavních reformních snah spojených s hlubokou krizí na přelomu 20. a 21. století a rozšířením EU o sousední země. Výjimečně cenná by pak byla zejména hlubší analýza možných efektů zavedení nové legislativy Speciální ekonomické zóny pro kaliningradské hospodářství a zahraniční obchod.

Resumé

Tato magisterská diplomová práce se zabývá Kaliningradskou oblastí Ruské federace. Kaliningradská oblast je ruskou exklávou, jež je po rozšíření v roce 2004 již zcela obklopena členskými státy EU. Region, který je spojen s českými dějinami nejen osobou Přemysla Otakara II. jakožto zakladatelem dnešního Kaliningradu, má díky své strategické poloze naprosto specifický charakter. Ten se však v posledních letech s nutností adaptace na nové geopolitické a ekonomické podmínky dynamicky proměňuje. Evropská unie a Rusko jako dva hlavní političtí hráči proto musejí hledat specifický přístup ke Kaliningradské oblasti, která bývá v této souvislosti označována jako "pilotní region".

Cílem diplomové práce bylo zachytit aktuální situaci tohoto dynamicky rostoucího regionu. Práce je rozdělena do tří oddílů, v nichž je Kaliningradská oblast nahlížena z různých aspektů: sociálně-politického a demografického, ekonomického a zahraničně-politického. V závěrečné části jsou také kriticky představeny možné scénáře vývoje. Diplomová práce klade důraz zejména na aktuální odbornou reflexi specifického charakteru Kaliningradské oblasti.

Summary

The master thesis deals with the *Kaliningrad Oblast* of the Russian Federation. The region is a Russian exclave completely surrounded with the European Union. It is linked with Czech history through King Ottokar II of Bohemia who founded the city of Kaliningrad. The unique character of the Kaliningrad Oblast has been changing during the few last years in context of new geopolitical and economical conditions in the broader region. Russia and the European Union as the main political actors must seek a new approach to the Kaliningrad Oblast to which is referred as "pilot region".

The aim of the thesis is to describe the actual situation of this dynamically growing region. The text is divided into three sections with different focuses concerning the perspectives of social policy and demography, of economy and of foreign policy. Possible scenarios of future development are presented at the end of the work. Special emphasis is put on actual scientific reflections of the unique political character of the region.

Seznam používané literatury

1. Primární zdroje, přímé prameny a dokumenty

- Administrativa Kaliningradské oblasti (2003): Стратегия социально-экономического развития Калининградской области как региона сотрудничества на период до 2010 года. Kaliningrad. Dostupné na <http://kaliningrad-rda.org/development/download/strategy.zip>.
- Administrativa Kaliningradské oblasti (2007a): Программа социально-экономического развития Калининградской области на 2007-2016 годы. Kaliningrad. Dostupné na <http://gov.kaliningrad.ru/zip/progser2016.zip>.
- Administrativa Kaliningradské oblasti (2007b): Итоги социально-экономического развития Калининградской области за 2006 г. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/zip/itogsoecrazn2006.zip>.
- Administrativa Kaliningradské oblasti (2007c): Инвестиционная деятельность. Kaliningrad. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/zip/v19092007ideyat.zip>.
- Administrativa Kaliningradské oblasti (2007d): Стратегия социо-экономического развития Калининградской области на средне- и долгосрочную перспективу. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/zip/stratser.zip>.
- Administrativa Kaliningradské oblasti (2008): Итоги социально-экономического развития Калининградской области за 2007 г. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/zip/itogsoecrazn2007.zip>.
- Длара, R. (2003): Трехлетний опыт по реализации иностранных капиталовложений в Калининградскую область. Manuskript.
- Длара, R. (2005): Иностранные инвестиции в Калининградской области. Manuskript.
- Evropská komise (2000): Council Regulation (EC, Euroatom) concerning the provision of assistance to the partner states in Eastern Europe and Central Asia. (TACIS). Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/tacis/reg99_00.pdf.
- Evropská komise (2001): Communication ze dne 17.1.2001. The EU and Kaliningrad. Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/doc/com2001_0026en01.pdf.
- Evropská komise (2002): Communication ze dne 18.9.2002. Kaliningrad: Transit. Brusel. Dostupné na http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim/doc/com02_510.pdf.
- Evropská komise (2003a): The Second Northern Dimension Action Plan, 2004-06. 10.6.2003, Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/ndap/ap2.htm.
- Evropská komise (2003b): 2004 Annual Progress Report On the implementation of the Northern Dimension Action Plan. 23.12.2003, Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/doc/rep2004_annual_action_plan_report.pdf.
- Evropská komise (2004): Strategy Paper on the European Neighborhood Policy. Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf.
- Evropská komise (2005): Road Maps for the Common Spaces. Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/russia/russia_docs/road_map_ces.pdf.
- Evropská komise (2007a): EU-Russia Relations. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/russia/intro/index.htm#eu.
- Evropská komise (2007b): EC Assistance to Kaliningrad. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/kalin/index.htm.
- Kolektiv autorů (2005): Доклад о предварительном прогнозе функционирования экономики Калининградской области в 2005 году и на период до 2008 года. Dostupné na <http://www.gov.kaliningrad.ru/arc.php?sgrp=stat&arc=prognoz&ext=zip>.
- Severní dimenze EU (2006): Northern Dimension Policy Framework Document. Brusel. Dostupné na http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/doc/frame_pol_1106.pdf.
- Vláša Ruské federace (1999): Russia's Middle Term Strategy towards the EU (2000-2010). Moskva. Dostupné na http://www.delrus.cec.eu.int/en/p_245.htm.
- Vláša Ruské federace (2001): Федеральная целевая программа развития Калининградской области на период до 2010 года. Moskva. Dostupné na

<http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgrp=stat&idn=federalprg>.

- Северо-западное таможенное управление (2005): Общая характеристика экономической деятельности Калининград-ской области. Таможенный бюллетень. Kaliningrad.

2. Sekundární literatura, syntetické prameny, monografie, publicistika, odborné studie a stati:

- Aalto, P. (2002): A European Geopolitical Subject in the Making? EU, Russia and the Kaliningrad Question. In: *Geopolitics*, č. 7, roč. 3, Londýn.
- Birjukov, V. (2005): Лучше бы помогли материально..., 8.7.2005, Kaliningrad on-line.RU. Kaliningrad. Dostupné na <http://www.kaliningrad-online.ru/articles1/6379.html>.
- Bovt, G. (2002): Калининград – транзит России в Европу. Проблема, доминирующая в переговорах. Европа, Москва. Dostupné na <http://www.academy-go.ru/Site/RussiaEC/Kaliningrad/Bovt.shtml>.
- Brinks, J. H. (1997): Wundersames Kantograd. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, č. 2. ss. 148-153
- Brodin, A. (2003): Baltic Sea Ports and Russian Foreign Trade. University of Goteborg. Dostupné na <http://www.handels.gu.se/epc/archive/00002983/01/BrodinAvh.pdf>.
- Fairlie, L. (2001): Kaliningrad Borders in Regional Context. In: Fairlie, L., Sergounin, A. (2001): Are Borders Barrier? Eu Enlargement and the Russian Region of Kaliningrad. FIIA/IEP, Helsinki. Dostupné na <http://www.upi-fiia.fi/northerndimension/cfsp13.pdf>.
- Garejev, T.; Ždanov, B.; Fjodorov, G. (2005): Новая экономика Калининградской области. In: *Вопросы экономики*. Roč. 2005, č. 2.
- Gertz, B.: Russia transfers nuclear arms to Baltics. *Washington Times*, 3.1.2001. Dostupné na <http://www.freerepublic.com/forum/a3a52cf8e10f4.htm>.
- Götz, R. (2007): Germany and Russia – Strategic Partners? In: *Geopolitical Affairs*, roč. 2007, č. 4. S. 216-230.
- Haukkala, H. (2001): Two Reluctant Regionalizers. The European Union and Russia in Europe`s North. The Finnish Institute of International Affairs (UPI), Working paper. In: Haukkala, H., Medvedev, S. (2001): The EU Common Strategy on Russia. Learning the Grammar of the CFSP. The Finnish Institute of International Affairs (UPI)/ IEP. Dostupné na http://www.upi-fiia.fi/document.php?DOC_ID=55#wp32.pdf.
- Huisman, S. (2003): A new European Union Policy for Kaliningrad. ISS-EU, Brusel. Dostupné na <http://www.iss-eu.org/occasion/occ33.pdf>.
- Chillaud, M.; Terart, F. (2007): The Demilitarization of Kaliningrad: A ‘Sisyphean Task’? In: *Baltic Security and Defence Review*, roč. 9. S. 171-186.
- Kolektiv autorů (2002): SIPRI Yearbook 2002: Armaments, Disarmament and Collective Security. Oxford UP.
- Kolektiv autorů (2003): Содействие преобразованию Калининградской области в пилотный регион сотрудничества России и Европейского союза. Institut Vostok-Zapad, Kaliningrad. Dostupné na <http://www.ewi.info/pdf/PR%20rus.pdf>.
- Kolektiv autorů (2007): Как ездить в Калининград и Швейцарию после расширения Шенгена? Kaliningrad.ru, 21.9.2007. Dostupné na <http://www.kaliningrad.ru/news/politics/k298431.html>
- Kratochvíl, P. (2005): Česká republika a Rusko. Ústav mezinárodních vztahů, Praha. Dostupné na <http://www.iir.cz/upload/PolicyPapers/KratochvilEURusko2004.pdf>.
- Kuzněcov, N. (2007): Russian-International Collaboration on Kaliningrad`s Borders. *Russian Regional Perspectives Journal*, roč. 1, č. 3. Dostupné na <http://www.iiss.org/publications/russian-regional-perspectives-journal/volume-1---issue-3/rus-intl-collaboration-on-kaliningrads-border/>
- Lomagin, N. A. (2002): Soft Security Problems in Northwest Russia. Davis Center for Russian Studies, Harvard University.
- Lopata, R.; Jonavičius, L.; Sirutavičius, V.; Zdanavičius, L. (2007): Assessment of the Long Term Programme and Strategy (2007-2016) of Kaliningrad Region of the Russian Federation. Vilnius. Dostupné na http://kaliningradexpert.org/stuff/pubs/EESC_Assessment_eng.pdf.
- Mezinárodní organizace pro migraci (2005): Migration and Transit as Seen by Kaliningrad

- Population. Vilnius. Dostupné na http://iom.fi/files/Publications/2005/kaliningrad_survey_2005.pdf.
- Misiunas, R. J. (2004): Rootless Russia: Kaliningrad - Status and Identity. In: *Diplomacy & Statecraft*, č. 2, roč. 15. ss. 385-411
 - Moses, J. C. (2004): The Politics of Kaliningrad Oblast: A Borderland of the Russian Federation. In: *The Russian Review*, č.1, roč. 63, The University of Kansas. S. 107-129.
 - Moshes, A (2003): Kaliningrad: Challenges Between Russia and Europe. In: Kempe, I. (ed.): *Prospects and Risks Beyond EU Enlargement. Eastern Europe: Challenges of a Pan-European Policy*. Leverkusen. S. 177-194.
 - Oldberg, I. (2003): Kaliningrad in der Sicherheits- und Militarpolitik Russlands. In: *Osteuropa*, č. 3, roč. 2. S. 270-285.
 - Prendergrast, J.G. (2004): Regional Identity and Territorial Integrity in Contemporary Russia. University of Lancaster. Dostupné na http://www.geog.le.ac.uk/russianheartland/WP01_Regionalism_March04.pdf.
 - Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (1991): *Ekonomie*. Svoboda, Praha.
 - Sergounin, A. (2001): EU Enlargement and Kaliningrad: The Russian Perspective. In: Fairlie, L., Sergounin, A. (2001): *Are Borders Barrier? Eu Enlargement and the Russian Region of Kaliningrad*. The Finnish Institute of International Affairs (UPI), Helsinky.
 - Sergounin, A. (2003): Kaliningrad: Russian Outpost or Window on Europe? IPF, Policy Paper. http://www.policy.hu/sergounin/policy_paper.doc.
 - Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): Kaliningrad: A Russian Exclave or „Pilot Region“? Nizhny Novgorod Linguistic University Press, Nižnij Novgorod. Dostupné na http://www.policy.hu/sergounin/academic_paper2.doc.
 - Smirnjagin, L. (2002): Калининградская проблема: сенсация, которой могло не быть. In: Брифинг московского центра Карнеги, č. 5, roč. 4. Dostupné na <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/briefings/issue05-02.pdf>.
 - Smorodinskaja, N. S. (2002): Калининградский эксклав: перспектива трансформации в пилотный регион. Институт экономики РАН. Dostupné na <http://www.ewi.info/pdf/PR%20NS%202001%20rus.pdf>.
 - Vinokurov, E. (2003): Калининграду должно быть возвращено его прежнее название – Кёнигсберг. In: *Baltic Research 2004*. Dostupné na <http://www.vinokurov.info/downloads/Koenigsberg.doc>.
 - Vinokurov, J. (2004a): Economic Prospects for Kaliningrad Between EU Enlargement and Russia's Integration into the World Economy. CEPS, Brusel. Dostupné na <http://www.vinokurov.info/downloads/KaliningradCEPS.pdf>.
 - Vinokurov, J. (2004b): Enclaves and Exclaves of the World. Dostupné na <http://www.vinokurov.info/downloads/enclaves.pdf>.
 - Vinokurov, J. (2005): Kaliningrad's Borders and Transit to Mainland Russia: Practicalities and Remaining Bottlenecks. CEPS, Brusel. Dostupné na http://www.ceps.be/Article.php?article_id=264&.
 - Vinokurov, J. (2007a): Kaliningrad. Enclaves and Economic Integration. CEPS, Brusel.
 - Vinokurov, J. (2007b): Экономическая специализация Калининградской области. Izdatel'stvo RGU imeni Kanta, Kaliningrad.
 - Vinokurov, J. (2007c): Integration of an Enclave into the International Economy: Changing Patterns of Kaliningrad's Economy Specialisation. In: *International Journal for Economic Policy in Emerging Economies*, č.1, roč.1, Almaty. S 1-19.

Poznámka: V seznamu jsou uvedeny také prameny v elektronické podobě. Všechny z nich jsou zkontrolovány ke dni 1.5.2008. K tomuto datu byly bez výjimky přístupné.

Přílohy

Chronologie významných událostí v dějinách Kaliningradské oblasti

- 1255: Germány byla založena pevnost Königsberg pojmenována na počest Přemysla Otakara II. účastníciho se křížové výpravy k Baltu
- 1283: křižáci si kompletně podmanili Prusko
- 1339: Königsberg se stal členem Hansy, obchodního sdružení baltských měst
- 1360: byla otevřena první dílna na zpracování jantaru
- 1534: otevřena Královská knihovna, 1540 se stala veřejnou
- 1544: založena Königsberská univerzita
- 1640: první noviny v Königsbergu
- květen 1697: ruský car Petr Veliký poprvé navštívil Königsberg v průběhu jeho „velké diplomatické evropské cesty“
- 1701: braniborský kurfiřt korunován pruským králem
- 1716: Petr Veliký dostal darem od císaře Fridricha Viléma pověstnou jantarovou komnatu (jantar pocházel z Oblasti)
- 22.4.1724: na ostrově Kneiphof narozen Immanuel Kant
- 1758: v důsledku vítězství Ruska nad Pruskem v průběhu „sedmileté války“ do Königsbergu vstoupila ruská vojska vedená gen. Suvorovem
- 1762: ruská vojska Königsberg opouští
- kol. 1800: obyvatelstvo Königsbergu čítá asi 55 tis. lidí
- 1813: ruská vojska vstupují do Königsbergu a vytlačují z něj napoleonskou armádu
- 1871: Königsberg se stal součástí Německa jak část Východního Pruska
- 1914: ruská vojska se dostala na předměstí Königsbergu, ale byla odražena německou armádou vedenou gen. Hindenburgem
- 1919: v souladu s versailleskou smlouvou se Königsberg stává součástí německé provincie Východního Pruska; otevřeno letiště Devau
- 1922: zřízena stálá aerolinka Moskva-Königsberg
- srpen 1944: britské nálety na Königsberg, zničena značná část města
- 9. 4. 1945: kapitulace Königsbergu
- 1945: podle postupimské konference bylo Východní Prusko rozděleno mezi Polsko a Sovětský svaz. Königsberg se stává součástí RSFSR.
- 7. 4. 1946: Předsednictvem Nejvyššího sovětu SSSR přijat dekret o zřízení Königsberské oblasti uvnitř RSFSR
- 4. 7. 1946: dekretem Předsednictva Nejvyššího sovětu SSSR je Königsberg přejmenován na Kaliningrad a Königsberská oblast na Kaliningradskou. Dnes se o navrácení původního názvu vedou spory [viz Vinokurov, E. (2003)].

- 9. 7. 1947: přijato rozhodnutí vlády zajišťující státní pomoc při obnovování a rozvoji ekonomiky v regionu
- 1962: zřízena pravidelná námořní linka Kaliningrad-Gdaňsk; počátek námořní komunikace s Německem, Polskem, Finskem a Švédskem
- 1990: Kaliningradská oblast otevřena zahraničním návštěvníkům
- září 1991: Jurij Matočkin jmenován šéfem regionální administrativy
- listopad 1991: Boris Jelin zřizuje Svobodnou ekonomickou zónu (FEZ) v Oblasti
- 1993: zavedeny první pravidelné aerolinky do západoevropských měst
- 18. 11. 1993: podepsána rusko-litevská dohoda umožňující vojenský tranzit mezi Oblastí a Ruskem
- 1994: Evropský parlament navrhuje, aby Oblast získala mezinárodní status
- 1994: Kaliningrad určen jednou z priorit evropského programu TACIS
- 24. 6. 1994: podepsána Smlouva o partnerství a spolupráci mezi EU a Ruskem (PCA), v platnost vstoupila až s rokem 1997
- 1995: Kaliningrad se stává předmětem rusko-polské regionální spolupráce
- 12. 1. 1996: podepsána dohoda mezi federální a regionální vádou o rozdělení pravomocí v Kaliningradské oblasti
- 22. 1. 1996: Jelcin zřizuje Speciální ekonomickou zónu (SEZ)
- říjen 1996: v gubernátorských volbách gubernátorem zvolen Leonid Gorbenko
- září 1997: především z iniciativy Finska založena Severní dimenze EU
- 29. 9. 1997: přijat Federální program rozvoje kaliningradské SEZ na roky 1998-2005
- 1998: v Kaliningradu otevřen dánský a švédský konzulát a běloruská ambasáda
- 1998: ustaven euroregion Baltica (s účastí Kaliningradské oblasti)
- 25. 11. 1998: komuniké EK navrhuje rusko-evropskou spolupráci nad budoucností Oblasti, pouze však v rámci Severní dimenze
- 4. 6. 1999: přijata Společná strategie EU směrem k Rusku (CSR)
- říjen 1999: v Kaliningradu otevřena výrobní pobočka firmy BMW
- říjen 1999: přijata Střednědobá strategie rozvoje vztahů mezi Ruskou federací a EU, v níž je Kaliningradská oblast označena jako pilotní region
- 10. 2. 2000: založena rusko-litevská iniciativa Nida pro spolupráci nad Kaliningradem
- 13. 5. 2000: Vladimír Putin ustavuje Severozápadní federální okruh, jehož se Kaliningrad stává součástí
- červen 2000: přijat první Akční plán Severní dimenze
- listopad 2000: admirál Vladimír Jegorov je zvolen za gubernátora Oblasti
- prosinec 2000: v Kaliningradu otevřena kancelář TACIS
- 17. 1. 2001: komuniké EK o Kaliningradu

- červen 2001: EK zakládá informační centrum EU na Kaliningradské univerzitě
- říjen 2001: Parlamentní shromáždění NATO přijímá zprávu o možnostech demokratického rozvoje Kaliningradské oblasti
- 7. 12. 2001: ruská vláda přijala nový Federální cílový program rozvoje Kaliningradské oblasti do roku 2010
- duben 2002: Rada federace ruského parlamentu zakládá speciální komisi pro EU a Kaliningrad
- 15. 4. 2002: EK odmítá ruský návrh na vytvoření tranzitního koridoru přes polské a litevské území
- 29. 5. 2002: evropsko-ruský summit v Moskvě opět nevyřešil otázku tranzitu mezi Ruskem a Oblastí
- 11. 11. 2002: podepsáno společné prohlášení Ruska a EK ohledně tranzitu, zavedeny zjednodušené tranzitní dokumenty pro kaliningradské občany
- březen 2003: přijat speciální program 25 mil. € na socioekonomický rozvoj Oblasti jako součást Národního indikativního programu TACIS na roky 2004-6
- 21.5.2003: Ruská státní дума přijala rusko-litevskou dohodu o společných hranicích
- 1.7.2003: systém zjednodušených tranzitních dokumentů vešel v praxi
- 1.5.2004: Polsko a Litva vstupují do EU
- 28.9.2005: Georgij Valentinovič Boos se stal gubernátorem Kaliningradské oblasti
- konec roku 2005: přijat nástroj tzv. cestovních map, které jsou strategií zavádění čtyř společných prostorů (Common Spaces)
- 10.1.2006: přijat nový zákon „Об Особой экономической зоне в Калининградской области и о внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации“
- 1.4.2006: nový zákon o SEZ vstupuje v platnost
- konec roku 2006: ukončení platnosti programu TACIS
- 28.12.2006: administrativa Kaliningradské oblasti přijala zákon „Программа социально-экономического развития Калининградской области на 2007-2016 годы“
- 21.7.2007: kaliningradská administrativa přijala Program Kaliningradské oblasti na podporu dobrovolného přesídlení do Ruské federace Rusů, žijících v zahraničí, v dubnu 2008 přesídlil do Kaliningradské oblasti v rámci tohoto programu 1000. občan

Zpracováno autorem na základě údajů získaných z Sergounin, A., Wolffsen, P. (2005): 113-118 a ze stránek Administrativy Kaliningradské oblasti, <http://www.gov.kaliningrad.ru/>.

Hospodářské vztahy mezi Ruskou federací a EU

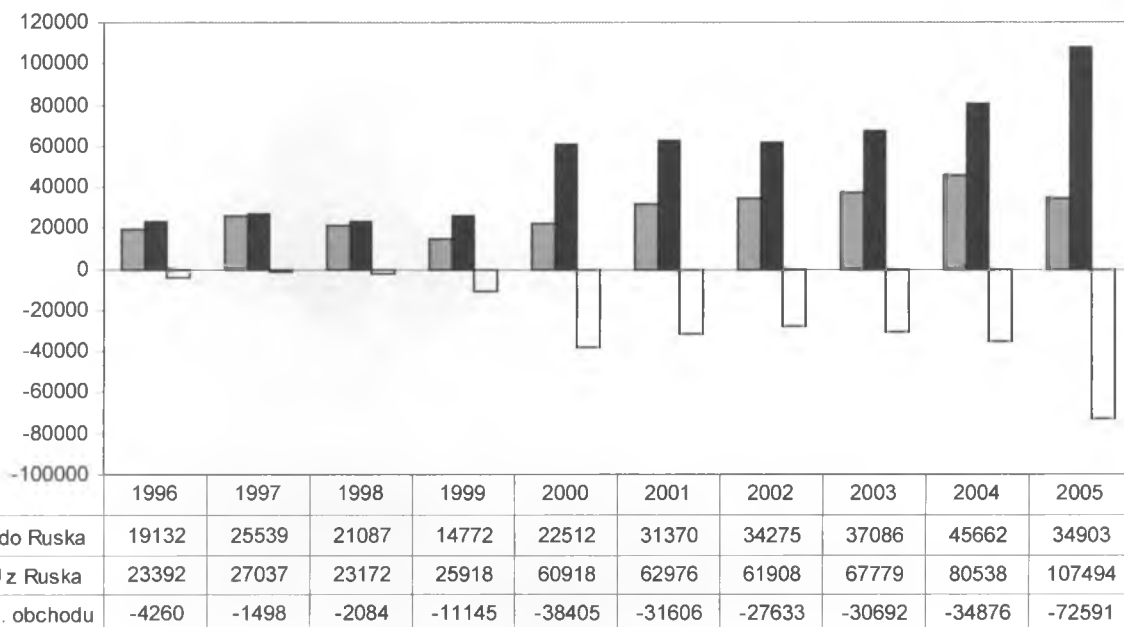
Ekonomické ukazatele zahraničního obchodu (údaje za rok 2006)

	<i>EU-27</i>	<i>Ruská federace</i>	<i>Kaliningradská oblast</i>
Počet obyvatel (mil..)	493	143	0,9372
Rozloha (1000 km ²)	3 972	17 075	0,0151
Hustota obyvatelstva (obyvatel/ km ²)	114	8,3	63
HDP (USD miliard)	14 205	975	2
HDP na obyvatele (USD)	29 400 (EU-25)	6 932 (12100)*	5 000
Export (€ miliard)	1 164,8	191,1	1,05
Import (€ miliard)	1 348,3	77,9	2,65
Saldo (€ miliard)	365	81.8	1,6
Podíl Ruska na exportu EU/ Podíl EU na exportu Ruska	6,2%	56%	
Podíl Ruska na importu EU/ Podíl EU na importu Ruska	10,1%	44%	
Podíl exportu na celkovém světovém exportu	18.5%	2.4%	
Podíl importu na celkovém světovém importu	18.7%	1.0%	

Zdroj: The Delegation of the European Commission to Russia (http://www.delrus.ec.europa.eu/en/p_574.htm) a vlastní výpočty autora

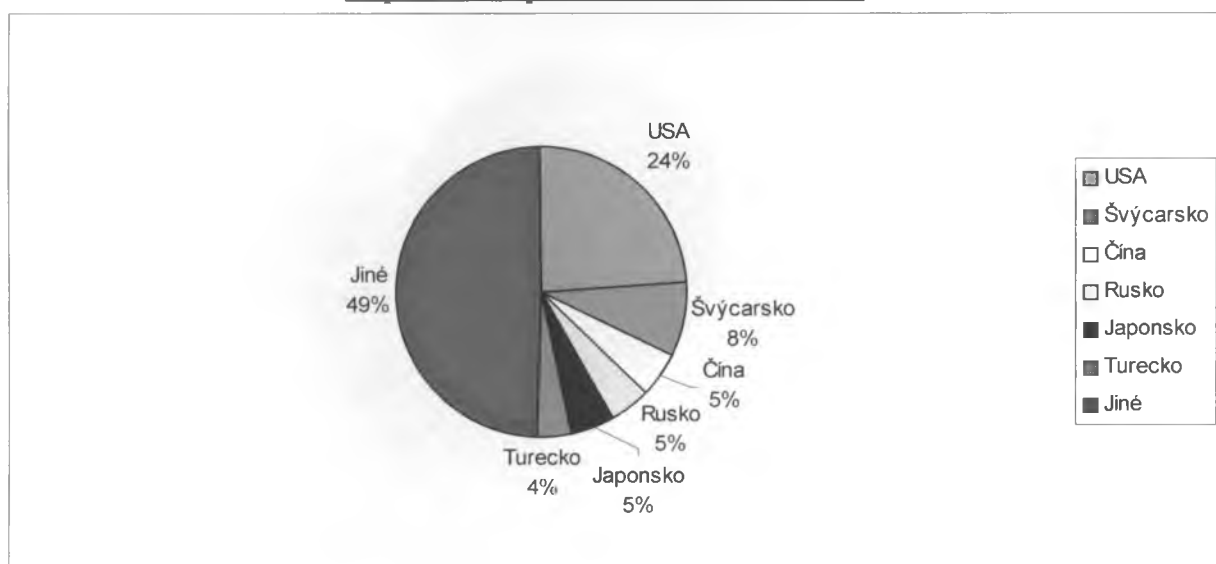
* poznámka: údaj v závorce je výsledek zpracovaný podle jiné metodiky (PPP – podle parity kupní síly), tak aby byl porovnatelný s údaji o celé EU, která používá výlučně jen tuto metodu výpočtu

Zahraniční obchod mezi EU a Ruskem, 1996-2005 (€ mil.)

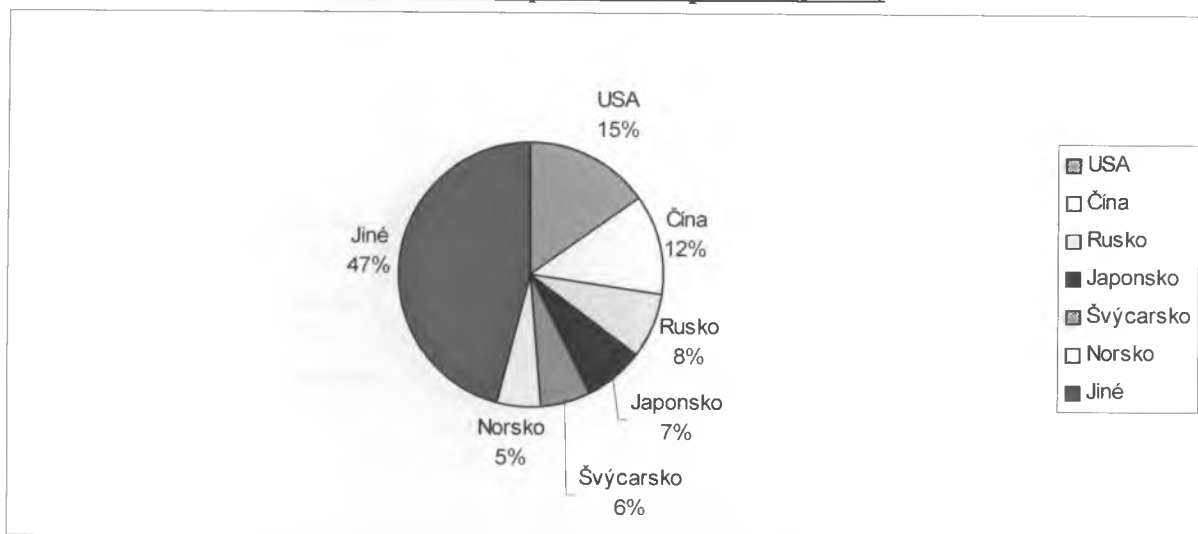
Zdroj: The Delegation of the European Commission to Russia

Export z EU podle země určení (2006)

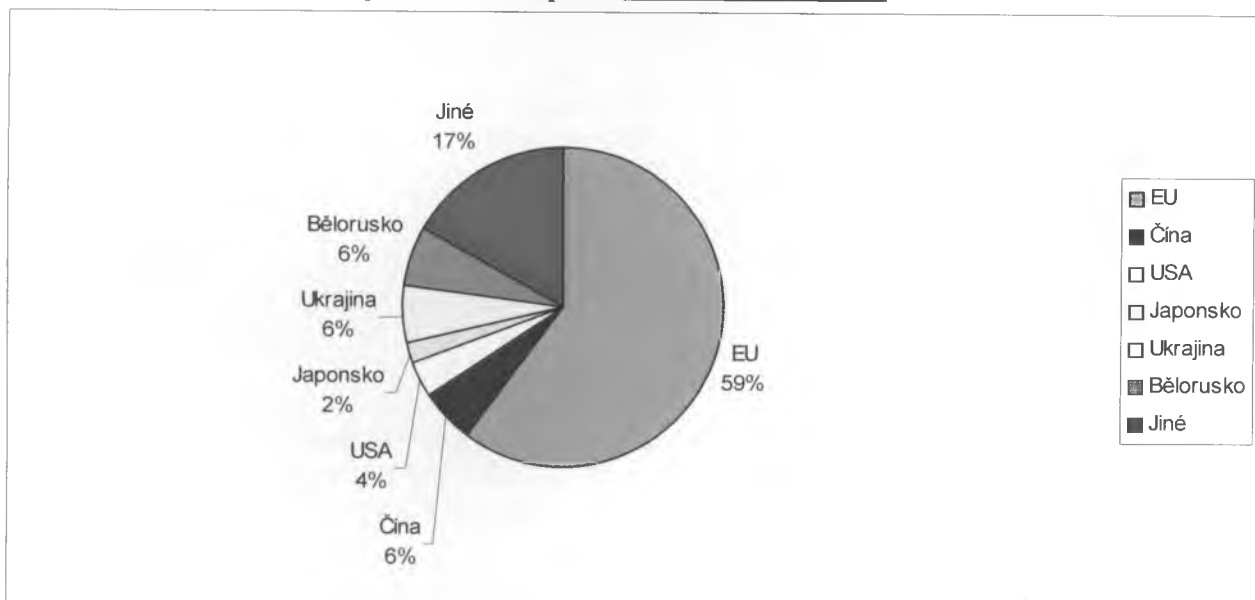
Zdroj: The Delegation of the European Commission to Russia

Import do EU podle země původu (2006)

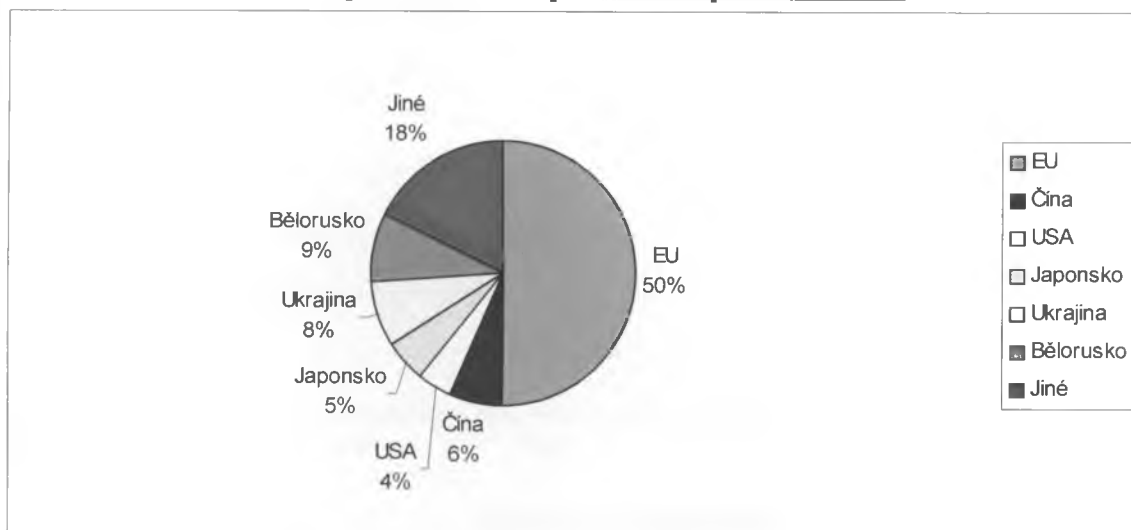
Zdroj: The Delegation of the European Commission to Russia

Export z Ruska podle země určení (2006)

Zdroj: The Delegation of the European Commission to Russia

Import do Ruska podle země původu (2006)

Zdroj: The Delegation of the European Commission to Russia

Hlavní obchodní partneři RF v roce 2006:

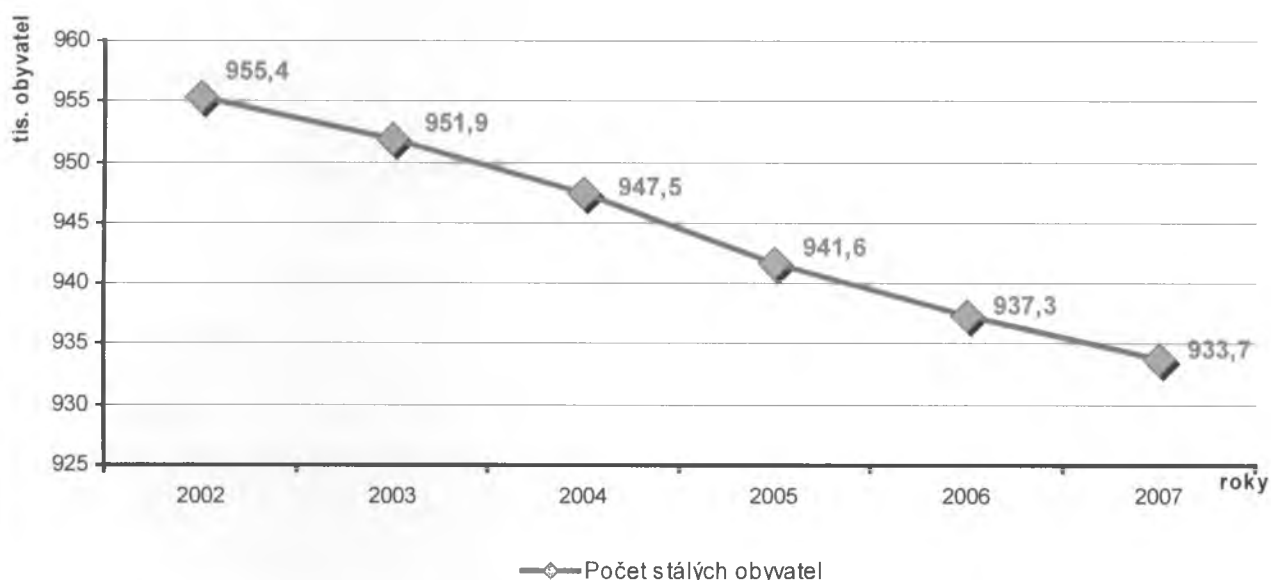
	obrat (V+D)	podíl
SNS		
- Bělorusko	17,6 mld. USD	6,8%
- Ukrajina	16,9 mld. USD	6,6%
- Kazachstán	8,1 mld. USD	3,2%
EU-25		
- SRN	23,9 mld. USD	9,3%
- Holandsko	16,6 mld. USD	6,5%
- Itálie	15,3 mld. USD	5,9%
- Finsko	8,2 mld. USD	3,2%
- V. Británie	7,7 mld. USD	3,0%
- Francie	7,5 mld. USD	2,9%
- Švédsko	3,2 mld. USD	1,2%

Poznámka: Z nových členů EU k největším obchodním partnerům patřily: Polsko (8 mld. USD, 3,1 %), Kypr (5,7 mld. USD, 2,2 %), Maďarsko (3,9 mld. USD, 1,5 %), Litva (3,4 mld. USD, 1,3 %), ČR (3,1 mld. USD, 1,2%) a SR (2,8 mld. USD, 1,1 %).

	obrat (V+D)	podíl
Ostatní státy		
- Čína	14,9 mld. USD	5,8%
- USA	9,8 mld. USD	3,8%
- Turecko	8,7 mld. USD	3,4%
- Švýcarsko	8,4 mld. USD	3,3%

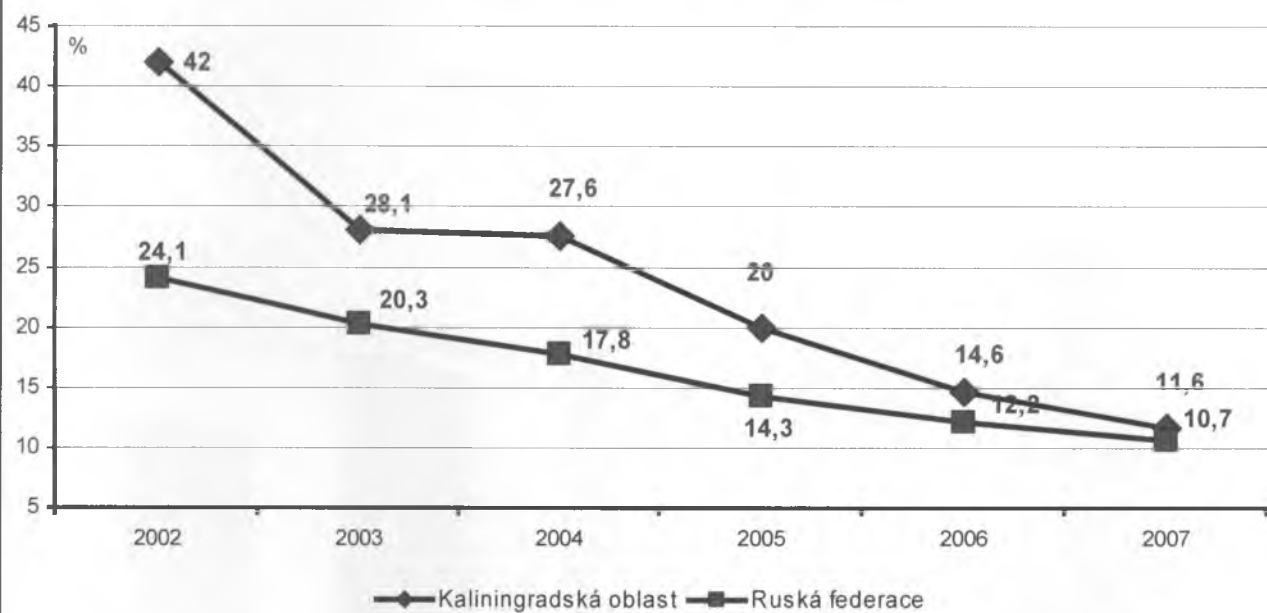
Zdroj:
<http://www.export.cz/index.asp?p=info&StaID={01ADDB36-FACF-4630-A91A-668FEC4B5B8B}&StaNumber=73&What=territory&archiv=1>

Vývoj počtu stálých obyvatel Kaliningradské oblasti

Zdroj: Kaliningradská administrativa (2007b); Kaliningradská administrativa (2008); Vinokurov, J. (2007b).

Podíl obyvatel s příjmy pod hranicí životního minima
(v % k celkovému počtu obyvatel)

Zdroj: Kaliningradská administrativa (2007b); Kaliningradská administrativa (2008); Vinokurov, J. (2007b).

Vývoj HDP (HRP) v % k předchozímu roku

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kaliningradská oblast	-4,5	-9,5	6,8	16,2	3,4	9,5	9,4	13,0	13	19,7	26
Ruská federace	1,4	-5,1	6,4	10,0	5,1	4,7	7,3	7,1	6,4	6,8	8,1
Polsko	6,8	4,8	4,1	4,0	1,0	1,3	3,8	5,4	3,6	6,1	6,6
Litva	7,3	5,1	-3,9	3,9	5,1	6,7	10,6	6,9	7,6	7,5	10
Česká republika	7,5	9,9	4,0	5,3	7,7	4,3	5,8	7,6	6	5,8	6,6

Zdroje:

- Kolektiv autorů (2003)

- Ruská Федеральная служба государственной статистики:

http://www.gks.ru/bgd/free/b01_19/lswPrx.dll/Stg/d000/i000490r.htm

http://www.gks.ru/bgd/free/b01_19/lswPrx.dll/Stg/d000/i000040r.htm

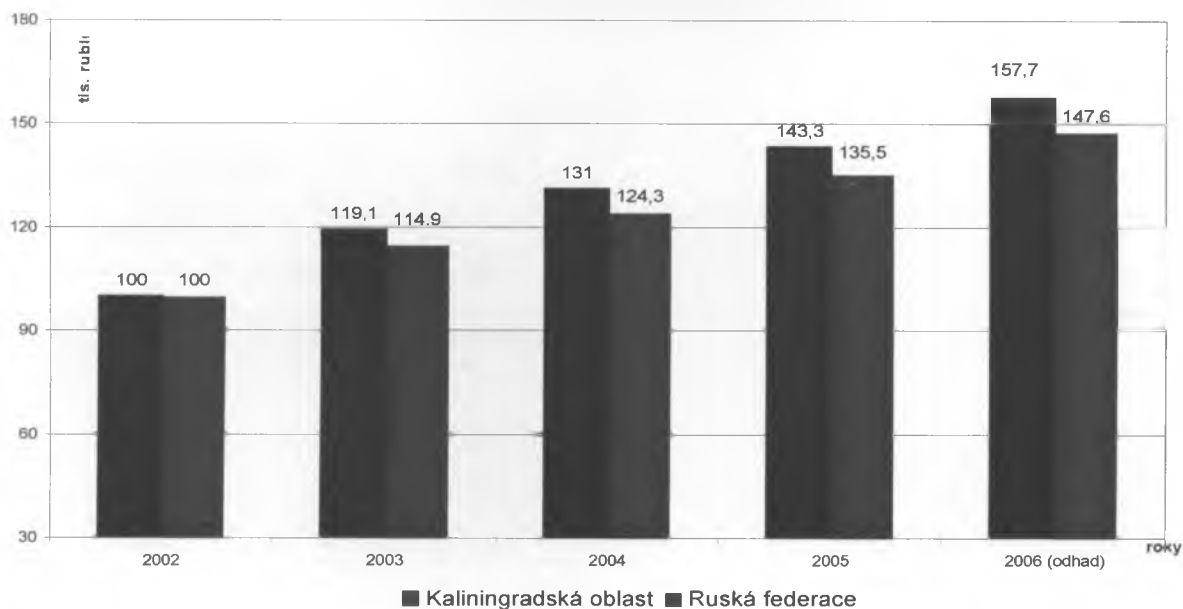
- Litevský Statistikos departamentas: <http://www.std.lt/web/main.php?parent=789>

- Polský Główny Urząd Statystyczny: http://www.stat.gov.pl/english/opracowania_zbiorecze/wskazniki/wskazniki.zip

- Český statistický úřad:

[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tab_v2_vyvoj_vydaju_na_hruby_domaci_produkci_bezne_ceny_sopr_=_100/\\$File/TabV2.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tab_v2_vyvoj_vydaju_na_hruby_domaci_produkci_bezne_ceny_sopr_=_100/$File/TabV2.xls)

HRP/HDP na jednoho obyvatele
(v tis. rublů, při současných cenách)*

Zdroj: Administrativa Kaliningradské oblasti, <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?idpage=271>; Vinokurov, J. (2007b).

* údaje zpracovány podle stejné metodiky Ruským statistickým úřadem

Odvětvová struktura hrubého regionálního produktu Kaliningradské oblasti

Podíl jednotlivých odvětví na HRP (v % k celkovému HRP, rok 2006)	
Průmysl	25,4
Zemědělství	5,9
Stavebnictví	9,5
Doprava	8,7
Obchod	18,5
Jiné	32

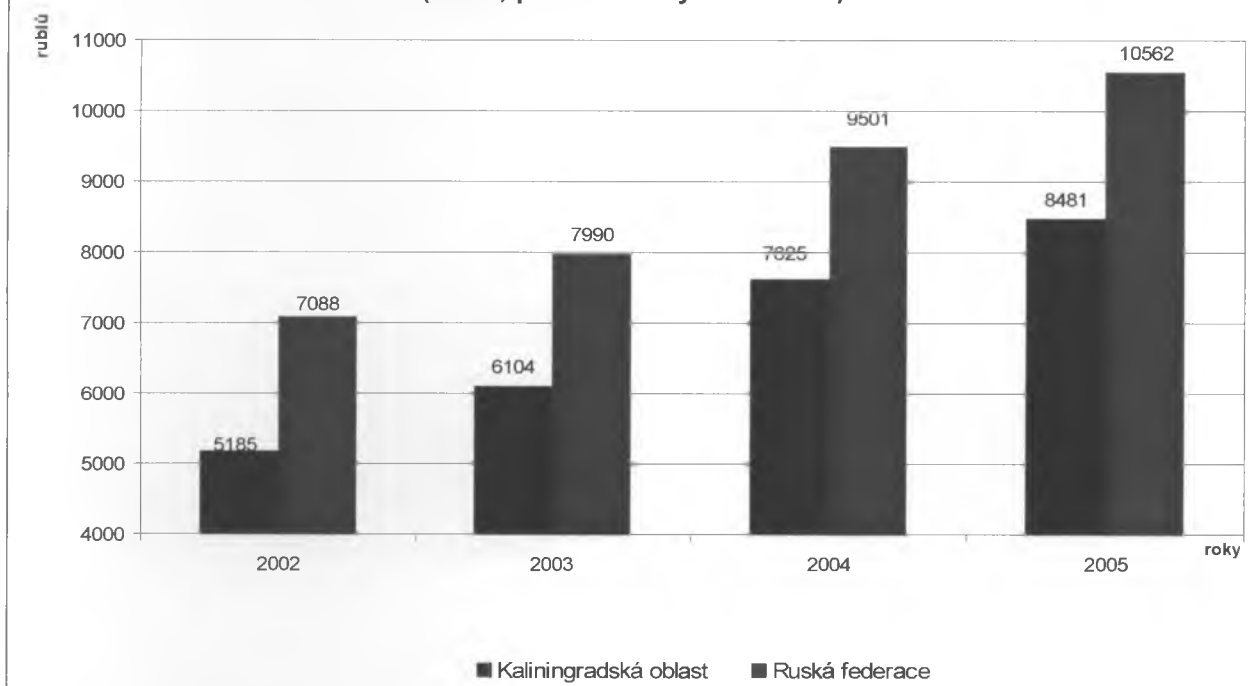
Zdroj: Zastupitelství prezidenta RF v Severo-západním okruhu RF,
http://www.szfo.ru/section/81/kaliningradskaya_oblasty.html

Struktura průmyslové výroby v Kaliningradské oblasti v roce 2004

Výroba hlavních druhů průmyslových výrobků	Počet celkem	Podíl v rámci Severozápadního okruhu RF (%)	Podíl v rámci Ruské federace (%)
Průmyslová armatura (mil. kusů)	0,131	52	0,87
Osobní automobily (tis. kusů)	14,5	33	1,3
Televizory (mil. kusů)	2,2	92	49
Punčochy a ponožky (mil. párů)	1,9	53	0,8
Lov ryb a jiných mořských plodů (mil. tun)	0,328	27	11
Konzervy z ryb a jiných mořských plodů (mil. kusů)	286	61	37

Zdroj: Zastupitelství prezidenta RF v Severo-západním okruhu RF,
http://www.szfo.ru/section/81/kaliningradskaya_oblasty.html

**Hrubá produkce zemědělství na jednoho obyvatele
(ruble, při současných cenách)**

Zdroj: Vinokurov, J. (2007b): 332.

**Vývoj exportu z Kaliningradské oblasti do Ruska
(mil. USD)**

Zdroj: administrativa Kaliningradské oblasti, <http://www.gov.kaliningrad.ru/index.php?sgrp=stat&idn=industry>